

મગ્ન મંથન માળા

પુસ્તક ૧૯૧

સ્વ. શ્રી મગનજીવ કવળરામ દસાલ

B. A. [Hons]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજગણી કાંપીગણ્ટ વિભાગ]

અનુવ્રત્તાક ૨૭૧૫ કિમત

ગ્રંથનામ મૃગ મંથન માળા

વર્ગિક ૬-૩

हरि ॐ तैत्तिरमात्मने नमः
भञ्ज भंथन भाणा.

पुस्तक १६.

(काव्यो)

— ० —

लेखकः

स्व. श्री भगनलाल डेवगिराम दलाल

B. A. (Hons.)

डेडमास्तर, सर, सी. जे. आर. हाईस्कूल, गणुदेवी.

तथा

स्थापक तथा प्रिन्सीपाल,

धी न्यु हाईस्कूल,

गणुदेवी.

— ० —

प्रकाशकः

नृदामलाल डेवगिराम दलाल

नजीनदास डेवगिराम दलाल

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

પ્રકાશકો

ના. કે. દલાલ

તથા

ન. કે. દલાલ

વતી

ઈશ્વરલાલ એમ. વીમાવાળા

દેશબંધુ પ્રેસ

કેળાપીઠ, સુરત.

સર્વ હક પ્રકાશકોને સ્વાધીન

ઈ. અમૂલ્ય
સંવત ૨૦૦૪
સને ૧૯૪૮
પ્રત ૧૦૦૦
આવૃત્તિ ૧લી

અંજલિ.

(અભિલાષિકા)

“જગન મંથન માળા” આજે, કરમાં ધારી ઉભો છું;
 ગળપણ એનું પ્રીત ધરીને, ઘુંટડે ઘુંટડે પીકે છું.
 નશ્વર જીવન, મીથ્યા માયા, સાચું જ્ઞાન ભયું” એમાં;
 હાહવા. લેવા, પુનીત થાવા, ચક્ષુ પણ સાચાં તેમાં.
 લખ ચોર્યાસીના ફેણને, સાર્થક તેં સાચો કીધો;
 કે, તારા ટુંકા જીવનમાં, સાચો અમૃત રસ પીધો.
 ચરવા વાધા દેહ ઉપરનાં, દીવ્ય જ્ઞાનથી જોયાં તેં;
 જીવને જ્ઞાન મસાલ, જગતનાં, મલીન રંગો ધોયાં તેં.
 રાચે માનવ મીથ્યા બાદે, સાચો વાદ ભર્યો આમાં;
 મનનું મનમાં, મુખડે ખીલ્યું, ધીકાર્યા એવા એમાં.
 દલાલી કીધી તેં સાચી, જીવનને સાર્થક કીધું;
 લાજ જગતની ત્યાગી દઇને, પેટ ભરી અમૃત પીધું.
 લઇને ઝારી જ્ઞાન પરબથી, પાયાં તેં મીઠાં પાણી;
 મુકે ત્રીશ આર્માથી કરી લેશે, જીવન ભરની કમાણી.

—મુકેત્રીશ.

આસો સુદ-૨ સંવત ૨૦૦૪]

અનુક્રમ.

ક્રમાંક	કૃતિ	પાનું
	ખંડ ૧ લો.	
૧	અદ્વૈત	૩
૨	આત્મ-તપ	૪
૩	વાસના-વાનને	૫
૪	આનંદ	૫
૫	સુખનું મુળ	૬
૬	આનંદની મરતી	૭
૭	ઈશ્ક	૮
૮	આત્માનંદનો અનુભવ	૯
૯	જ્ઞાન ને ભક્તિ	૧૦
૧૦	નશ્વર કાયા	૧૦
૧૧	બ્રહ્મ જ્ઞાન	૧૨
૧૨	માયાથી મુક્તિ દે	૧૩
૧૩	સત્યની વીણા	૧૪
૧૪	એકાત્મા	૧૫
૧૫	જીવન અને મૃત્યુ	૧૬
૧૬	હું તું માં મશ્યુલ	૧૬
૧૭	સર્વવ્યાપી પ્રભુ જીએ પાનું	૧૨૯
૧૮	દર્દની મીઠાશ	૧૭
૧૯	મૃત્યુની મૈત્રી	૧૮
૨૦	અંતરનો ઝલકો	૧૯
૨૧	પ્રભુ-ભક્તિ	૨૦

ક્રમાંક	કૃતિ	પાનું
૨૨	ભક્તિની શક્તિ	૨૦
૨૩	પ્રભુની અપાર ગહનતા	૨૬
૨૪	ભરોસો અવિનાશીનો મેણે	૨૨
૨૫	માતૃ-સ્તવન	૨૩
૨૬	પ્રભુ ? તુજ રક્ષણુ દે.	૨૪
૨૭	નાથ તણો આધાર	૨૫
૨૮	પ્રભો તુજ નુર દે.	૨૬
૨૯	કરબાન થા	૨૭
૩૦	પ્રભુ ભક્તિ છે ન્યાસી	૨૮

ખંડ ૨ જે,

૩૧	કર્મ-મંત્ર	૨૯
૩૨	પૈસા	૨૯
૩૩	સુસંગત	૩૦
૩૪	ચાળખા	૩૧
૩૫	આશા	૩૨
૩૬	પાખંડ	૩૩
૩૭	ગુરૂ	૩૪
૩૮	સુખરેલો શયતાન	૩૫
૩૯	સતનો બેલી રામ	૩૬
૪૦	શ્રીમાનને	૩૭
૪૧	સુખ દુઃખની વ્રટમાળ	૩૮
૪૨	નમ્ર વચન ઉચ્ચાર	૩૯
૪૩	નમું તેને હું સર્વજ્ઞ.	૪૦
૪૪	હુનિયા-પૈસાની	૪૦
૪૫	શુભથી કિંમત થાય.	૪૧

ક્રમાંક	કૃત	પાનું
૪૬	સર્વ ભક્તી-કાળ	૪૨
૪૭	ઝાલિમને	૪૩
૪૮	અહંકાર	૪૪
૪૯	ફોગટ ફાંફા	૪૫
૫૦	લક્ષ્મી	૪૬

ખંડ ૩ જો.

૫૧	દત્ત-ચોવીસ ગુરૂ	૪૭
૫૨	ધર્મરાય-સભા	૫૭
૫૩	ભરત	૬૧
૫૪	હનુમાન અને બામ	૬૨
૫૫	શ્રવણ-પિતૃ ભક્તિ	૬૩
૫૬	અર્જુન	૬૪
૫૭	શ્રી શંકરાચાર્ય	૬૪
૫૮	રાગ ભવહરિ	૬૫
૫૯	ચૌદ-રતન	૬૭
૬૦	રાજસ્થાનની વીર રમણીઓ	૬૮
૬૧	કુરુક્ષેત્રમાં અર્જુનનો વિવાદ.	૭૧
૬૨	ધર્મ-યુદ્ધ	૭૬
૬૩	રાષ્ટ્રિનો નાયતો	૮૧
૬૪	વસિષ્ઠને અરુન્ધતિનો સંવાદ	૮૮
૬૫	સીતાની રામને પ્રિયપ્તિ	૯૪
૬૬	કઠિયારાને	૯૪
૬૭	એક સંવાદ	૯૭

ખાંડ ૪ થી.

ક્રમાંક	કૃતિ	પાણી
૬૮	વિદ્યા દેવીના ચરણે	૬૮
૬૯	ભારત મૈયા	૬૮
૭૦	ભારત-માતાને	૧૦૦
૭૧	મ્હારો રેટિયો	૧૦૦
૭૨	નૂતન વર્ષાબિનંદન	૧૦૩
૭૩	નવીન વર્ષનો સંદેશ	૧૦૪
૭૪	નવલી રમ્ય ઉપા ?	૧૦૫
૭૫	વિદ્વાય	૧૦૬
૭૬	નાના નાના જળ ખિંદુઓ	૧૦૭
૭૭	છ આંધળા વિદ્વાનો	૧૦૭
૭૮	ગ્રીષ્મનું છેલ્લું ગુલાબ	૧૦૮
૭૯	સ્વર્ગીય ભુમિ	૧૧૦
૮૦	કુદરતમાં પ્રભુનું દર્શન	૧૧૨
૮૧	સર્વ ભક્ષી કાળ	૧૧૩
૮૨	સૌંદર્ય ?	૧૧૬
૮૩	દિવ્યાંગના	૧૧૭
૮૪	ભક્તિની શક્તિ (કાવ્ય રચી ચાલુ)	૧૨૨
૮૫	અંતરનો ઝલકો (કાવ્ય રચી ચાલુ)	૧૨૨
૮૬	આશામય સ્વપ્ન	૧૨૩
૮૭	મારો પાડોશી કોણ ?	૧૨૪
૮૮	મહાત્મા-નમું હું તને	૧૨૫
૮૯	બવ વરવાનો ઉત્તમ આરો.	૧૨૬
૯૦	મરતી	૧૨૭
૯૧	બગબગત	૧૨૮

ક્રમાંક	કૃતિ	પાણં
૯૨	મરીશી હાથ મારા છે	૧૨૮
૯૩	સર્વ વ્યાપી પ્રભુ	૧૨૯
૯૪	કુંઠાક	૧૩૦
૯૫	શાન્ત મધુરું	૧૩૧

અગાઉથી પોતાનો ફાળો મોકલનાર મુરબ્બીઓની યાદી:-

૧ શ્રી. અરદેશર એમ. કાવક મુંબઈ,	૩૧. ૫૧)
૨ શ્રી. વિદ્યદાસ નાયુભાઈ કલકત્તાવાળા સુરત	૫૨)
૩ શ્રી. જમનાદાસ ડાહ્યાભાઈ તમાકુવાળા ખોડવદ.	૨૫)
૪ શ્રી. મેક્સર્સ રંગીચદાસ હરકીશનદાસ જરીયાવા સુરત	૧૫)
૫ શ્રી. નાયુભાઈ જમનાદાસ દલાલ સુરત.	૧૧)
૬ શ્રી. હરિપ્રસાદ અંબારામ શુક્લ. સુરત	૧૧)
૭ શ્રી. અદવિંદ્રજય હટ્ટમવરાય સુરત.	૧૧)
૮ શ્રી. સધુસુદન બી. દલાલ. અમદાવાદ	૧૦)
૯ શ્રી. ભુખણુદાસ છળીચદાસ મારતર વડોદરા	૧૦)
૧૦ શ્રી. ગુમાખભાઈ કીકાભાઈ દેસાઈ દાદર-મુંબઈ	૧૦)
૧૧ શ્રી. ડી.ગુલામન સદ્ગુમાઈ રાવળ પીલીમોરા.	૧૦)

૧૨ શ્રી. મણીશંકર દેવશંકર જીવો ચાંગા ગણદેવી	૫)
૧૩ શ્રી. હરિમાહલ કીરમાહ શેખ. ગણદેવી	૫)
૧૪ શ્રી. કાવસજી એદજી ગણદેવીઆ. ગણદેવી.	૩૧. ૫)
૧૫ શ્રી. જમીયતરામ નાનાભાઈ દાકાર ગણદેવી.	૩૧. ૫)
૧૬ શ્રી. નાનુભાઈ નિર્મયરામ વેઘ ગણદેવી.	૩૧. ૫)
૧૭ શ્રી. તાપીદાસ સી. લાપરીયાળા. પૂતારીડી.	૩૧. ૩૧
૧૮ શ્રી. સોમામાહ ડી. પટેલ. મુંબઈ	૩૧. ૨)
૧૯ શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદજી રાકોડ ગણદેવી.	૩૧. ૧૦]

કુલ્લે ૩૧. ૨૫૫

સ્વર્ગસ્થના અપૂર્ણ રહેલા આ કાર્યને પરિપૂર્ણ કરવા માટે—સર્વ દિશાએથી આવકાર મળ્યો છે; તેમજ ઉપર જણાવેલી ક્ષણાની રકમ સિવાય અન્ય ભાઈઓ તરફથી સારી રકમનો ફાળો આવ્યો છે, તેઓની ઇચ્છાનુસાર, આ લીસ્ટમાં નામો જાહેર કર્યાં નથી. આ પુસ્તક બહાર પડે એ અગત્ય ભાઈઓ તરફથી ઉમદા ફાળો આવવા વધી છે તે હવે પછીના પ્રકટ થતાં સુધી દલાલ સમારકે અંકમાં જાહેર કરવામાં આવશે. આ સમારકે અંક મેળવવા આપનું નામ અગાઉથી નોંધાવવા કૃપા કરશે.

શ્રી ગુરુ ચરણે.

(અર્પણ)

મારા (નગીનદાસ) આશુના વસવાટ દરમિયાન હું ઘણા જાનિ, યોગી, સાધુ, સંત, તપસ્વી, તથા ઋષિ મુનિઓ વિગેરેના સમાગમમાં આવ્યો હતો, તેમાંના એક આવ પાળ લતાં. તે વખતનો મને આપનો જાંખો પરિચય સુરત આવ્યા પાદ તાજે થયો. જેમ જેમ આપના સંસર્ગમાં આવતો ગયો, તેમ તેમ મને નવિનતા જ દેખાવા લાગી.

શ્રી સદગુરુના પ્રતાપે બાળપણમાં સખત તપશ્ચર્યા કરી, હિમાલય, ગિરનાર, આણુ, કુકારેશ્વર વિગેરે હિંદના જુણે જુણે પર્યટન કરી અનેક સંકટો ઉઠાવી અનુભવો લીધાં. અનેક વખત તપશ્ચર્યા કરી છેલ્લે આપે

જીવન પંથ મેળવ્યો. અને તે જન સેવાનો, કરવી તો જનસેવા કરવી લેવું હરિ નામ.

આપ આખા દિવસમાં દશ આર કલાક સેવા પૂજા તથા પ્રભુ-ભક્તિ કરો છો અને આઠ દશ કલાક જન સેવા પણ કરો છો, અને તે સેવામાં પણ પ્રભુ ભક્તિ જ. આ જન સેવા ભજના ગાઈને નહિ, મોટા મોટા પ્રભુ-ભક્તોનાં આખ્યાનો કરીને નહિ; પરંતુ સદુપદેશથી. આપની તપશ્ચર્યાથી-ભક્તિથી, આપે અગાધ જ્ઞાન મેળવ્યું.

આપના ત્રિકાળ-જ્ઞાનથી, જન સમાજમાં વધુ
આશ્ચર્ય પેદા થાય છે..

આપ સામી વ્યક્તિના મનની દરેક લાત, ધ્યાન ધરી
ગાણી લઈ—આબેહુય વર્તમાન અને ભુતકાળ કહી બતાવે
છે અને ભવિષ્ય માટે માર્ગ સૂચન કરે છે. આપની ખ્યાતિ,
ઘણાં વર્ષથી આપ સૂરતમાં રહો છે એટલે સૂરત પૂરતીજ નહિ,
પણ આખા મુંબઈ ઇલાકામાં તથા ગોમર પ્રસરી રહી છે.
આપને સુખેથી નિદ્રા લવાનો કે ભોજન કરવાનો સમય પણ
મળતો નથી, એ અમારા જેવા કેટલાકે આપના ભક્તોએ
પ્રત્યક્ષ નિદાણું છે. —

એજ આપની જન સેવા—એજ આપનો સેવા પ્રત્યે
સાચો પ્રેમ.

આપની પાસે આ ગાળ વૃદ્ધ આવે છે—દરેક વર્ગના આવે—
છે—દરેક લાઇનના આવે છે—કંઈ કંઈ દુઃખો રડવા સાથે આવે
છે—કંઈ કંઈ ખુશાશી મેળવવા સાથે આવે છે—કંઈ કંઈ છવનના
રહ બાણવા સાથે આવે છે—કંઈ કંઈ ચિકિત્સા કરવા સાથે
પણ આવે છે, અને ફોફરના ભક્તિ માર્ગે બાણવા સાથે અને
તેમાં આગળ વધવા સાથે પણ આવે છે. આપને મળવા આવ-
નાર સૌ ફોફની વાત અંતનીદથી બાણી લે છે અને જેના
જેવી સૂચના આપની હોય, છવનની લાઇન દોરી બતાવવી હોય,
શુદ્ધતો અને દુષ્કૃત્યો માટે જે કંઈ કંઈ હોય. —

તે બધું આપ સાક્ષાત્ રૂપે સાથે સાથે શુણવી દો
છો. સાત્વિક બળો વડે આપ શંકર અને શક્તિનો
સુયોગ મેળવ્યો હોય ત્યાં શું કમીના રહે ?

આપનું મુખવિંદ જોઈ લરી ભર સૌ કોઈ રતબ્ધ થઈ
જન્ય છે—આપનું લાસિત્ય અને જાગૃતિ દેખી સૌ કોઈ વિરમ્ય
પામે છે આપની ધીર, ગંભીર વાણી સૂણી સૌ કોઈ આનંદ
પામે છે.

આપનો પ્રભાવ તે કોઈ સાધારણ મનુષ્યનો નહિ
પણ એક દેવાત્માનો—જન સેવાના ભાવથી વિચરનાર
એક તપસ્વીનો—પૂણ્યાત્માનો—પ્રભાવ.

અને તે પણ કંઈ જોવો તો નહિ—નંદને અનુભવ થયો
છે તેઓજ સારી રીતે જાણી શકે છે—સમજી શકે છે.

આપની પાસે સૌ કોઈ આવે છે. જન સેવા કાળે આપ
તવગર કરતાં ગરીબો પર વધુ ધ્યાન આપો છો; કેમ કે આપ
જ્ઞાનિ છો એટલે એમના દુઃખ અને લાગણી સારી રીતે સમજી
શકો છો—આપની પાસે શ્રીમંત બક્ષોના ટોટા નથી—આપ ધારો
તો ખીજા વાળા મુનિ—મહારાજો અને સાધુ મહાત્માઓની માફક
કંઈક વખત મેળવીશકો એમ છો. પણ—

આપ ગરીબોને વધુ પસંદ કરી કોઈ પણ બાતના
ભેદ ભાવ વગર—કોઈ પણ બાતના સ્વાર્થ વગર—સૌ
કોઈની સેવા વિના મૂલ્યે કરો છો—એજ આપની લોક
પ્રિયતાનું ઉદાર મુદ્યાંકન ? આપે આપની કાર્ય શક્તિ
વડે શંકર અને શક્તિનો સુયોગ મેળવ્યો છે—

એટલે અમારે મન તો આપ દેવતા પણ દેવ-જ્ઞાનિના
પણ જ્ઞાનિ ત્યાગીના પણ ત્યાગી—અને મહાત્માના પણ મહાત્મા
તરીકે સ્થાન પામ્યા છો.

આપના હુંક સમાગમથી અમારામાં અદ્ભુત જ્ઞાનનું

સિચ્ચન કયું છે આ પુસ્તકને પ્રમટાવનાર-અમને પ્રેરણા આપી,
ઉત્સાહ આપનાર અમારા કાર્યોમાં અમી રસ રેડી, અમારો
જીવન પંથ ઉજળનાર-આપ મહાત્માને-યોગીશ્વરને-દેવને-જ્ઞાનિને
ત્યાગીને-સંતને-જન સેવાથી રંગાયલા સાચા પરમ ભક્તને-
સપ્રેમ વંદન કરી-આ પુસ્તક આપના ચરણ કમળોમાં રજુ
કરીએ છીએ. હરિ ઓ.

—પ્રકાશક.

આત્મ-સ્વરૂપને.

(અંગ્રેજી રૂપે)

ક્ષમા, ધૈર્ય આસ્થા આ ત્રણ સદ્ગુણો તમારામાં
મહાન હતાં. તમે આ સંસારમાં જન્મ લીધો, લગ્ન-વ્રતોથી
પણ બેઠાયા હોવા છતાં આ જીવન અખંડ બ્રહ્મચર્યનું પાલન
કરી, મહાન-તપસ્વીનું જીવન જીવી તમારો પૂર્વ જન્મ સુધારી
આ જન્મે મોક્ષ મેળવ્યો. સંસારમાં રહીને આ જીવન અખંડ
બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું, ક્ષમા, ધૈર્ય અને આસ્થાને સાથે રાખી
કડકમાં કડક શિસ્તનું પાલન કરવું, સંસારમાં સરસા રહી,

કર્તવ્ય-પાલન કરી, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ શિર પર હોવા છતાં, યુધિષ્ઠિરની માફક અડગ રહી, દરેક કાર્યમાં, દરેક ક્ષેત્રમાં તમે ઝંપલાવ્યું અને વિજય મેળવ્યો એજ તમારી કંચન વરણી કાયાએ.

આ પુસ્તકમાં લખાયેલા કાવ્યો એ ફક્ત કાવ્યો જ નથી; પણ એમાં દૈવી કળાનો અંશ સમાયેલો છે. સાધૂ-ચરિત વ્યક્તિ એ સારી રીતે સમજી શકશે. તમે જીવ્યા ત્યાં સુધી તમને જેજ હાથ હતાં-આજે અમર પદ પામી મોક્ષ મેળવ્યો-હવેનો હાથો વાળા થયાં-તમારી પાછળ મુકી ગયેલાં તમારા કાર્યો-તમારા સગાં, સ્નેહી અને સહોદર, તમારી વિશાળ જ્ઞાતિ-મંડળ અને તેથી વધુ તમારા અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ કરી રહ્યા છે.

કીર્તિનો કળશ શ્રી જગદંબાએ હમારા પર ઢાળ્યો છે. ખરેખર કોઈ શ્રાપિત દેવ આ દુનીયામાં ટુંક વખતમાં પોતાની ચમત્કૃતિઓ ચમકાવી અદ્રશ્ય ધર્મ ગયો હોય તેવુંજ તમારું જીવન લાગે છે.

રામનો ટેક, યુધિષ્ઠિરની અડગતા, અર્જુનની કાર્ય કુશળતા, દ્રોણનું ગુરુત્વ, ભિષ્મનું પ્રજ્ઞાચર્ય, શ્રવણની પિતૃ-ભક્તિ આ બધું તમારામાં હતું;—

એટલે તમે એક સાધારણ મનુષ્ય તરીકે તો જન્મ્યાજ ન હતાં-મનુષ્યરૂપમાં દેવનો જન્મ થયો હતો. દૈવી કળા ચોમેર પ્રસારી, સંસારી જીવોને કર્તવ્યનું પાલન સમજાવી-ગુરૂરૂપે શિક્ષા આપી-અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓનાં દિલ્લમાંવસી-આપા ગણદેવી તાલુકાનાં ઘર ઘરમાં વસી અમર યાદ મુકી ગયાં. એજ તમારો મહાનમાં મહાન વિજય. તમે જીવન જીવી પણ બાણ્ય અને મૃત્યુને ભેટી પણ નાણ્યું.

તમે ગણિત શાસ્ત્રના પ્રોફેસર હતા, હતા ખીલુ બધા વિષયોમાં પણ તેટલાજ નિપુણ હતા; એ તમારા વિદ્યાર્થીઓ આજે પણ મુકત કરે કહે છે. હું જ્યાં જ્યાં ગયો છું ત્યાં ત્યાં તમારા વિદ્યાર્થીઓ તો ખરાજ આજે પણ તેઓ અશ્રુભીની આંખો-સહર્ષે-દલાવ માસ્તરને યાદ કરી વંદન કરે છે-અમર રહેલા પ્રોફેસર દલાલ મારા રૂ. ૧૦૦૦ તમે એક દલાલ માસ્તર તમારા અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓનાં દિલમાં વસી ગયાં છો અને અમર યાદ મુકી ગયાં છો એજ તમારો શુક્રવનો પ્રભાવ.

તમારી જ્ઞાતિમાં પણ તમારું સ્થાન અને અપૂર્વ હવે; અને તેમાં ખાસ કરીને તમારા નવસારીના જ્ઞાતિજનો તો તમારા માટે અડખ શ્રદ્ધા અને માની આજે પણ ધરાવે છે. તમારું ભિન્ન જુદું અલ્પવર્ણ પાલન અને અવલોકનથી પિતૃ-ભક્તિ સો કેષને આંજ નાંખે તેવી છે. મુખ્યતઃ કીર્તીના પાયો આ જો વરતુ પરજ આધાર રાખે છે; તેનું તમે કલ્પ રતિ પાલન કર્યું અને દુમીધામે દેખાડી આપ્યું.

There is nothing impossible in human's life આ સુત્ર તમે વારંવાર કહેતા હતાં એટલું જ નહિ પણ કાર્ય કરીને અભાવતાં હતાં. "કર્મણ્યે વાધિ કારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન" તમે તો કર્મનાજ અધિકારી હતાં-કર્મ પાછળજ મંડ્યા રહ્યા-ફળની તો સ્વપ્ને પણ આશા રાખી ન હતી. એજ તમારી કાર્ય કરવાની વિશિષ્ટતા-એજ તમારી મહત્તા એજ તમારો-કીર્તિ સ્થંભ. તમારા સાહિત્ય રસિક સેહીઓ, પ્રોફેસરો તથા કેળવણી કરો આજે મુકત કરે કહે છે કે ગણિત શાસ્ત્ર અને સાહિત્યને કેટલેક અંશે દ્વંશનાવદ હોય છે. એ

સુધૈશ એમણે સાદ્યો. એમણે જે આ બાબતની અમને વાત કરી હોત તો આજ પહેલાં શ્રી. એમ કે. દલાલ. એક ગણિત શાસ્ત્રી તરીકે, એક સાહિત્યકાર તરીકે આજનાથી વધુ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત અને સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં એમણું સ્થાન અનોખું હોત.

“Honour and shame, from no condition rise; Act well your part, there all the Honour lies.”

આ જે લીડીઓ તમે તમારા જીવનમાં દરેક કાર્યમાં સારામાં સારી રીતે પચાવી હતી અને તે ઉપરાંત તમે કહેતાં હતાં કે—

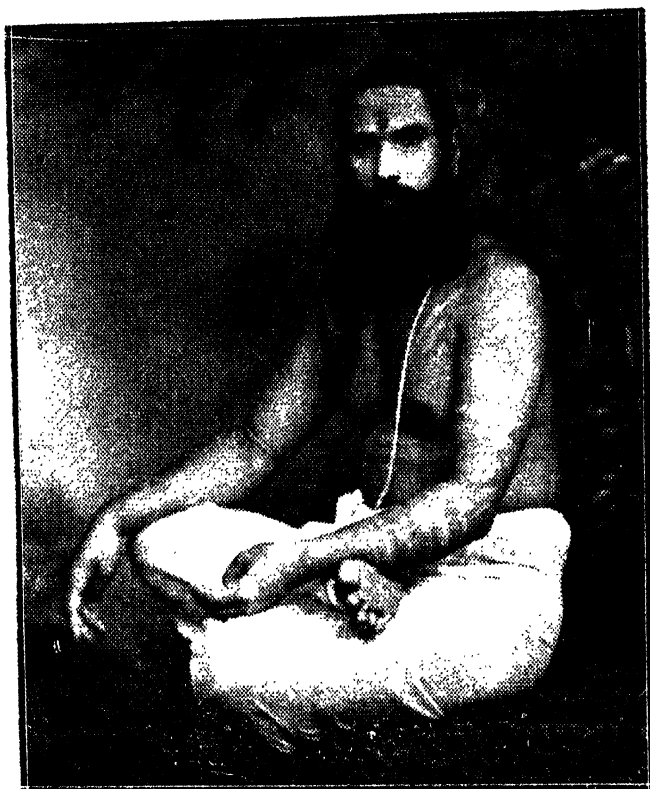
“Only the Actions of the just, smell sweet and blossom in the dust”

મનુષ્યને તો કોઈજ ઓળખતું નથી. ઓળખે છે તે તો ફક્ત થોડા વખત માટેજ; પણ તેના કાર્યને તો સૌ કોઈ યાદ કરે છે—તેના કાર્યોજ તેને અમર પદ આપે છે—માટીમાંથી સુવાસ પ્રસરાવે છે—તેનો અવાજ દિગંતોમાં પણ ફેલાય છે અને દેવોને પણ હચમચાવી મુકે છે.

તમારા કાર્યો નિઃસ્વાર્થી હતાં—સેવા ભાવથી બરપૂર હતાં એ સેવા કરવામાં દેહનું પણ [બાન બુઝી જતાં હતાં—સગા સહોદરનો પણ ખ્યાલ નહોતા રાખતાં—તમે ધાર્યું હોત તો લક્ષ્મી નંદન બની બેઠા હોત. તમે ફુનીયાતી કે.છ માયામાં ન હસાયા તે આવી ક્ષણિક અને માયાવી જાળમાં ન હસાય તે તમારા જેવા ત્યાગી પુરુષોજ સમજી શકે. જે મનુષ્ય આત્મ ભોગ આપી શકે છે—જે મનુષ્ય સ્વાર્થજી કરી શકે છે—તેજ ખરો ત્યાગી છે તેજ વૈરાગી છે;—તેજ અવિચળ પદને પામે છે—તેજ

His Holiness Hari Om Mahara

श्रीमद् सद् गुरवे नमः ।

सत्सर्गनिष्ठ स्वामी श्री हरि ॐ महाराज
ज्येष्ठ २५. भास्वरसाहेब भगतवाज केरगाराम दत्तात्रेय
परम सात्विक ज्ञान श्रुती लोककल्याणते ज्ञान मुक्त्य धर्म
मानवानी प्रेरणा आपसी दत्ती.

देशजं प्रि. प्रेस—गुरुत.

મોક્ષ મેળવી જાણે છે—તેજ જનતાનું કલ્યાણ કરી વિજય માળ
પહેરવાનો અધિકારી બની શકે છે. ખરેખર, તમારા કર્તવ્યો
આમળ સૌના શિર નમે છે; અને તમારજ બહાદુર સોયા
વિદ્યાર્થીઓનાં શબ્દોમાં કહું તો અમર રહો દલાલ સાહેબ,
અમર રહો—અમર રહો—અમર રહો. ઠૂઠઠઠ ઠરિ ઠૂઠ
ઠરિ ઠૂઠ પરશુરામ મહારાજ.

પ્રસ્તાવના.

(૧) (જીવન વિશે)

વિદ્યાનો મહિમા આ દેશમાં એટલો અસાધારણ મનાયો
છે કે જે પ્રલોકમાં વિદ્યાનો મનુષ્યના અધિક રૂપ સમાન તેમજ
ગુપ્ત ધન જેવી કહી છે તેને અન્તે તો વિદ્યા વિહીનને પણ જ
કહેવામાં આવ્યો છે, જેણે તેવા પણ ગણાવું ન હોય તેણે સમ-
જનું જોઈએ કે વિદ્યા મનુષ્યને ખરું ઉચ્ચ સુખ અપાવે છે,
ને ગુરુઓની પણ ગુરુ હોવાથી યશ અપાવે છે, પરદેશમાં તો તે
બંધુ જનની ગરજ સામે છે. તે રાજ દરબારમાં પણ પૂજાય
છે અને તેથી તે આપણા જીવનનું “પર દૈવ” એટલે મહાન
શક્તિ છે.

એવી પ્રભાવ શાળા જે વિદ્યારૂપી શક્તિ તેના ઉપાસક આ
પદ સંગ્રહના કર્તા રવ. મગનલાલ કેવળરામ દલાલ હતા તે-ણે
પોતાનું જીવન વિદ્યાપસનાને સમર્પેલું તેથી, સ્વાભાવિક રીતેજ
તેમણે “વિદ્યાદેવીના ચરણ” — એ કાવ્યમાં

વિદ્યા સેવનને—પોતાના ધર્મ તરીકે ઓળખાવ્યો છે; એટલુંજ નહિ પણ એવી સેવા કરતાં કાયા રગદોળાઇ જાય તો પણ સ્થિતિ-નિન્દાની અગર ધન કે કીર્તિની પરવા વિના પોતે એના ચરણગુંજ દાસત્વ સ્વીકારવાને એમાંજ જીવનની આર્થિકતા પોતે સમજે તથા ખીજને સમજાવે છે. વાપરતાં હિલકું વધે એવું એ વિદ્યાધન અમૃતના -નામને પણ પાત્ર છે.

“અમૃતને શાને નહિ પીવું ?
નહિ પાવું શાને ?

પ્રશ્ન—ખજનો દીઠો તો ત્યાં,
નહિ ધાવું શાને ? ”

ગણદેવીના ગુરૂદેવ”ની પદ્મી પામેલા એ સમર્થ શિક્ષક તથા આરિત્ર શાળા પુરૂષની કારકિર્દી માત્ર વર્ષની ગણતરી પરચ્યાસ વર્ષની હતી. તેમણે એટલા સમયમાં જે કાર્ય કર્યું અને જે અનુકરણીય જીવન—આપણા દેશની વિદ્યારૂઢઓની પ્રણાલિકા અનુસાર જીવ્યા તે ગણદેવીની ખદાર પણ સર્વે સંસ્કારી સ્ત્રી પુરૂષોએ જાણુવા જેવું છે.

પોતે આજથી પંચાવન વર્ષ પર (તા. ૧-૧૨-૧૮૯૩ના રોજ) રાંદેરમાં જન્મ્યા હતા, શિક્ષણ સૂરત, અમદાવાદ, તથા પૂનામાં લીધું. ત્યાંથી મણિત શાસ્ત્રના રનાતક ખીજ વર્ગમાં માન સહિત થયા, એ વખતે તેમના સહાધ્યાયા સૂરતની એમ. ટી. બી. કોલેજના હાલના પ્રાચાર્ય પ્રિ. નગીનદાસ મા. શાહ હતા. બંનેની એ મૈત્રી તો આખર લગી ટકી. [શ્રી શાહ સાહેબ તેમની સાથેના પોતાના સંબન્ધનો પરિચય આપીને કહે છે કેટલું યથાર્થ છે ?

“એમના અકાળ મૃત્યુથી મેં તો એક સ્નેહી ગુમાવ્યા;

પણ મણુદેવીની નવી હાઈસ્કૂલે તો તેનો આજીવન સંયોગક અને પાલક ગુમાવ્યો છે.”

એ હાઈસ્કૂલ સદ્ગત દલાલ માસ્તરની એક અનોખી કાર્ય સિદ્ધિ એ આખા તાલુકામાં સુપ્રસિદ્ધ શાળાની ઉત્પત્તિ જ તેમની પોતાની સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી મનોવૃત્તિમાંથી જ થઈ હતી. ત્યાર પહેલાં પોતે એજ શહેરમાં બધાં નોકર તરીકે હતા, ત્યાંથી મતભેદના કારણે છુટા પડવાનું થતાં, પૂરા ઉત્સાહથી તેમણે પોતાની “મણુદેવી ન્યુ હાઈસ્કૂલ” કાઢી, અને સ્વાશ્રયના એ સરસ નમૂનાનો લાભ ત્યાં બાળકોને લાંબા સમય સુધી આપ્યો.

પરંતુ તે માત્ર સારા વહીવટ કરનાર કે કાળજી ભરી ઉત્તમ પરીક્ષક કે “મોડરેટર” જ નહોતા. તેમની વિશેષતા એ હતી કે તેમને ગણિત ઉપરાંત ખીજા વિષયોમાં પણ ઘણો અને સાચો રસ હતો. ગણિતના સમર્થ બાળકોને હોવા ઉપરાંત સાહિત્ય પ્રેમી પણ પોતે હતા; અને તે, આ કાળે દર્શાવે છે તેજ માત્ર ગુજરાતી સાહિત્ય નહિ પણ સંસ્કૃત તથા ફારસી સાહિત્ય પણ ખરું.—ફારસી તો જાત મહેનતથી ઘેર અભ્યાસ કરીને શીખ્યા હતા. એ રીતે તેમણે ગણિત, ઉપરાંત સંસ્કૃત, ગુજરાતી, ફારસી, ઇતિહાસ ભુગોળ, વ્યાકરણ તથા વિજ્ઞાન પણ સારી રીતે શીખવવાની યોગ્યતા પામ કરી હતી.

શિક્ષક તથા કાર્યકર તરીકેના એ ગુણોમાં તેમના વ્યક્તિ તરીકેના પણ કેટલાક ઉચ્ચ ગુણો બળ્યા હતા. સ્વભાવે સરળ અને મિત્રનસાર, બારે ઉઘમી, ખડુ સાદા, જીવનને રહેણી કરણી સાદી તેટલાજ વિચારો ઉચ્ચ, એથી ઉચ્ચતરને અનુકરણ પાત્ર આવરણ—આવા સર્વ ગુણોએ કરીને પણ એ આ જન્મ

સંસ્કાર સેવક વિભૂષિત હતાં. ગણદેવી નિવાસી તેમના એક પ્રશંસક કહે છે તેમ એ શહેર માટે તો —

“દલાલ સાહેબ એટલે સર્વસ્વ. દલાલ સાહેબ નહિ એટલે કંઈજ નહિ. દલાલ સાહેબ જતાં આપણા સાંસ્કારિક જીવનનો અસ્ત થતો—હાલ તુરંતો—મને ભાસ્યો હતો.”

(૨) (કાવ્યો વિષે)

કાવ્યોના લેખક તરીકે શ્રી. દલાલ સાહેબનું એક આગળ પડતું લક્ષણ ધાર્મિકતા છે. તેમના જેવા નીતિ પરાયણ દલ ચારિત્રતા પુરૂષ માટે એજ સ્વામાનિક એ પણ આપણે સમજી શકીએ તેવું છે. ઉપરના એક ટૂંકા ઉતારામાં પણ આપણે જોયું કે વિદ્યાને તેમણે સામાન્ય ધનદોહત નહિ. પણ પ્રભુના ખગ્નનો—એવી રીતે ઓળખાવેલ છે. પ્રભુ, ધર્મ, નીતિ આદિ જેવા વિષયો માટેનું તેમનું આકર્ષણ આપણે તેમનાં “અદ્વૈત” “ધર્મરાય-સજા” “કર્મ-મંત્ર” જેવા કાવ્યોમાં પણ જોઈએ છીએ. મેં દ્વૈતતાનો કાયદો કયાંય સાંભળ્યો નથી; અદ્વૈત કોય ત્યાંજ આનન્દ છે. પ્રાણીઓ અહંતાના દંડથી દુઃખી થાય છે, એટલું કહ્યા પછી અભેદતા દર્શાવવા દ્રષ્ટાંત આપે છે.—

“ભિન્ન સ્વરૂપ ભાસતાં,

પણ રૂપ સૌનું એક છે;

કયાં સૂર્યને કયાં કમલિની ?

દ્રષ્ટાંત એ મોજૂદ છે.”

આ કાવ્યનો અંત પણ સુંદર છે.—

“અદૈતના બળકારથી લેવું સદા ગુંજ રહે,
ના શોક છે, ના માલ છે, આનંદને આનંદ છે.”

“કર્મ-મંત્રમાં, અદ્ભુત કર્મ ગતિ સર્વ વ્યાપક છે,
એ સૂચવ્યા બાદ પ્રોત્સાહક પંક્તિઓ જીવટ આવે છે—

“આ ભારત-ડંકો કર્મ-પ્રતાપે વાગ્યા;

દિગ્ગન્ત માર્ગો ને નાદ અંગે કેલાવો.”

“ધર્મરાય-સમા” “ભરત” “હનુમાન અને બાળમ”
“દત્ત-ચાવીસ ગુરૂ” તથા “શ્રી શંકરાચાર્ય” જેવાં કેટલાક
કાવ્યોની ખાસ ખૂબી એ છે કે આપણને પરિચિત કોષ્ઠને કોઈ
ધાર્મિક પ્રસંગ કે પાત્રનો સદુપયોગ લેખકે નીતિ બોધ કે ચરિત્ર
વ્યક્તિની કાવ્ય સામગ્રી તરીકે કર્યો છે. એ પ્રકારનાં કાવ્યો સાદા
હોય ત્યારે પણ તેમાં—રહેલું રહસ્ય કાંમતી છે; એટલું જો
એનાં વાંચનાર સમજે તો—ખાસ કરી યુવાનુવર્ગ-તેમાંથી ઘણું
શીખી શકે.

આ સર્વ કાવ્યોમાં આપણે જોઈએ છીએ કે આપણી
ધાર્મિક પરંપરામાં જે ખીજ સંસ્કારનાં રહેલાં છે તેને ખીજવે
તથા પોતાં એવી રીતે રચનાઓ થઈ છે તે તેથી ઉપર કહ્યું તેવું
પરિણામ આવી શક્યું છે. એજ રીતે “અનુભવ-રસ” તથા
“નશ્વર કાવ્યો” જેવી રચનાઓમાં જો આપણું લાક્ષણિક
તત્ત્વજ્ઞાન, તો “સતનો બેલી રામ”માં નૈતિક ઉપદેશ અને
“કુદરતમાં પ્રભુનું દર્શન”માં વર્ણન સાથે ચિન્તન યોગ્ય રીતે
લખેલું છે. બીજો એક વિષય જે લેવાયો છે તે દેશભક્તિ, જેના

સારા નમૂના “ભારત મૈયા” તથા “ભારત માતાને” છે. એમાંનું પહેલું આઠથી ત્રીશેક વર્ષ પર લખાયેલું તોપણ તેમાં કામી એકથનો ઉલ્લેખ છે, એ હકાકત ધ્યાન ખેંચે તેવી છે. બીજી બાજુ, ઇતિહાસમાંથી વિષય લઇને એક સુંદર રચના “રાંદેરનો નાયતો.” પણ કરી છે, સંગ્રહનાં વધારે સારા કાવ્યોમાંનાં એક તે એના સન્મતિ-પ્રેરક વિષયની તેમજ અંધ એમના રાગની પસંદગીને લીધે બની શક્યું છે.

આ દિગ્દર્શન પરથી વાંચનાર જોઈ શકશે કે સ્વ. દલાલ સાહેબમાં અકિત તેમજ શિક્ષક તરીકે જે વિશિષ્ટતા હતી, તે સાહિત્ય સંવદ તરીકે પણ પ્રકાશે છે. કુદરતે આપેલી પદ્ય રચનાની-શક્તિનો તેમણે ઉત્સાહથીને કર્તવ્ય બાન પૂર્વક જે વિનિયોગ આ દિશામાં પણ કર્યો છે તે આપણા આદરને પાત્ર ગરૂર છે.

મારે પોતાને માટે તો સૌથી મોટી સન્તોષની વાત આ કાર્યને અર્જે છે કે શ્રી. દલાલ સાહેબ જીવના-જીવન વિશે થોડું કાંઈક યથાશક્તિ હું આ લેખ નિમિત્તે જાણી શક્યાં; એ માટે મને તક આપનાર એમના બંધુઓના આભારી છું.

પ્રા. વિજયરાય ક. વેદ્ય.

A Gentleman of Noble Career.

By-Prof. **C. N. Vakil**

M. A. (Bom.) M. Sc. (Econ. Lon.)

Professor of Economics,
University of Bombay.

I had the privilege of knowing Sjt. M. K. Dalal since his boyhood, when at school he showed exceptional capacity particularly in Mathematics and easily above the average fellow students of his class. Besides his scholarly habits, one was impressed by his character and personality. In this he was considerably helped by his contact with the late Sjt. Chandrashanker M. Bhatt of Rander, who lived a spiritual life of a practical Vedantist and influenced the young men of the town by his teaching and practice. Sjt. Dalal tried to the last to live up to the teachings that he had thus imbibed. Either as a teacher or a friend he was known for his devotion to duty and for his straight forward character and easily impressed all

those who came in contact with him.

Though my contact with Sjt. Dalal in recent years, was not close, whenever I had opportunities to meet him, I always found that his one aim in life was to do his work conscientiously and be useful to others even at the cost of his own convenience and comfort. A person of such character leading a simple unassuming life is not likely to acquire name or riches in the worldly sense. But Sjt. Dalal lives in the heart of those young boys who learnt under him and they will cherish his example and always profit by it. This rich heritage is greater than worldly riches.

It is a sad fragady not unusual in human affairs that a character so useful and a life so noble should have been prematurely out off at a very early age. The loss of the students community of Gandevi among whom he worked and therefore of the citizens of the town is irrepable. His loss is equally mourned by his friends and admirers, who like me always felt in his presence the existence of a noble life worth copying.

બે બોલ.

સૌ પ્રથમ આ પુસ્તક છપાવી પ્રસિધ્ધ કરવા માટે અમને પ્રેરણા આપનાર સ્થાનિક કોલેજના પ્રાચાર્ય શ્રી. નગીન-દાસ મા. શાહ સાહેબ તથા ગુરૂવર્ય હરિ ડૉ. પરશુરામજી મહારાજના ઉપકારી છીએ. આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખવા માટે મુરબ્બી પ્રોફેસર સાહેબ અને સાહિત્ય રસિક શ્રી. વિજય-રાય ક. વૈદ્યે પોતાની નાદુરસ્ત તબીબત હોવા છતાં આ કામ પરત્વે ખંત અને કાળજી રાખી ટૂંક વખતમાં લેખકના જીવન વિષે તથા કાળ્યો વિષે જે પ્રસ્તાવના લખી તૈયાર કરી તે બદલ તથા પોતાના કાંમતી વખતનો ભોગ આપી આ પુસ્તક માટે અમોને માર્ગ સૂચન કરવા બદલ પણ એમના આભારી થયા છીએ.

પ્રો. કુંજ વિહારી મહેતા તથા અન્ય સાહિત્ય રસિકોએ આ પુસ્તક માટે પોતાના ઉત્તમ આભપ્રાયો વ્યત કરી, સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં આ પુસ્તકને સ્થાન આપવા બદલ, બા. એઓ સર્વે ભાઈઓના આભારી થયા છીએ. આ પુસ્તકની શરૂઆતથી છેવટ સુધી ભાઈ શ્રી. કુમુદચંદ્ર મહેતાએ સાથે રહી, અમોને માર્ગ-દર્શન કરાવ્યું છે તથા પોતાના કાંમતી વખતનો ભોગ આપી અન્ય સહાયતા કીધી છે તે ખરેખર જીજ્ઞાસુ તેમ નથી.

સ્વર્ગસ્થનું હસ્ત લેખીત સાહિત્ય, પુસ્તક આકાશ

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં, અંમોને હિતસાહ આપનાર સ્વર્ગસ્થના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ તથા સોહીઓ તથા સૂરત, નવસારી, મુંબઈ તથા અન્ય સ્થળે વસતાં અમારા અસંખ્ય જ્ઞાતિ મિત્રોનો પણ આ સ્થાને ઉપકાર માનીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થના નામની મળનમંથન માળા શરૂ કરી આ પ્રથમ પુસ્તક સૌ મોઠાંએ વધાવી લીધું છે; તેવીજ રીતે હવે પછી પ્રકટ કરવામાં આવે તે આ મળનમંથન માળા ના મણકાએ-સૌ કોઈ વધાવી લેશે, એવી આશા વ્યક્ત કરીએ છીએ.

અમારા પૂજ્ય બ્રાતાશ્રી અને ગુરૂદેવની હયાતી ખાદ, એમના કાર્યની દરજ અમારે શિરે અવી પડી છે; પરંતુ અમારી આ દરજ સૌ કોઈ ભાઈઓએ યથા શક્તિ ઉપાડી લઈ અમારી આ દરજમાં-સર્વે ભાઈઓ પોતાની દરજ સમજી પોતાનો ધર્મ અભ્યાસ છે; તે બદલ તેઓ સર્વેની કદર કરવામાં અવે છે.

અંતમાં આ મળનમંથન માળા માટે અનુભવી સાહિત્ય કારો, વિદ્વાનો અને કાવ્ય રસિકો તરફથી અમને યોગ્ય સૂચનાઓ અને માર્ગ-દર્શન મળે એવા વિનંતિ સહ વિરમીએ છીએ.

પ્રકાશકો.

મુરખ્ખી માસ્તર સાહેબ.

(જીવન અને કાવ્યો વિષે)

હું જ્યારે અંગ્રેજી ત્રીજા ધોરણમાં હતો, ત્યારે મારી યાદમાં મુજબ મારા પૂજ્ય શિક્ષક સ્વ. દલાલ સાહેબ મારી નિશાળમાં દાખલ થયાં હતાં. સરસ્વતી દેવીના એ પરમ ઉપાસક હતાં અને એ દેવીનો એમના પર અજબ મોહ હતો. એક શિક્ષક તરીકે એમનો જાદો મળવો મુશ્કેલ છે; પણ એક સજ્જન શહેરી તરીકે એમણે જે વર્તન દાખવ્યું હતું; તે ગણદેવીના ઇતિહાસ વાંચી જ અનોખું હતું. દરેક જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં અગ્રગણ્ય ભાગ લઈ એઓએ પુસ્તકાલયનાં હીલક મહોત્સવ પ્રસંગે જે કરી દાખવ્યું તે તો ખરે જ, એમના માટે આજે પણ મગરૂર થવા જેવું છે. એઓએ એક આદર્શ ગુરૂ હતા, સજ્જન શહેરી હતા, અખંડ પ્રત્યક્ષી હતા એટલું જ નહિ પણ પક સાચા-મૂક-સાહિત્યકાર પણ હતાં-પાછળથી હું એમનો પરમ મિત્ર બન્યો હતો; ત્યારે મને અમૃતપાન :કરાવી એમના હૃદયનાં ઊંડાણમાંથી જે અવાજે કાઢ્યા હતાં તે આજે પણ મને માંબરે છે. એઓએ અગ્ર શ્રદ્ધાવાન હતાં તે આપણે એમના ભક્તિમય કાવ્યો પરથી જોઈ શકીએ છીએ. મુક-સેવક જની એમણે લખ્યા જ ક્યું; પરંતુ એમની બહુ જ ઓછી કૃતિઓ જાહેરમાં મુકી હતી. આ એક આશ્ચર્યકારક ઘટના કહેવાય? એમણે ધાર્યું હોત તો એમના જીવન કાળ દરમ્યાન જ એમણે ઘણા પુસ્તકો છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં હોત; અને એક સાહિત્યકાર તરીકે એમની કાદરીઈ વધુ ઉજવણ કરી શક્યા હોત. પરંતુ જાહેરમાં આવવાની એમને લેશ માત્ર પણ ઇચ્છા ન હતી તે એમનું સાહિત્ય જ આ દ્રષ્ટાંત પૂરું પાડે છે.

“એકાત્મા” કટકું સુંદર કાવ્ય ? સૌ કામને માટે સૌ જાતને માટે-સૌ રંગને માટે-એકલ માર્ગ ? “વિદ્યાદેવીના ચરણે” પોતાનું જીવન સર્વે સ્વર્ગ અર્પણ કરનાર માટે આનાય. સખળ પુરાવો છું હોઈ શકે : “સતનો એલી રામ” સામીત કરી છેવટ “કર્મ-મત્ર” માટે યુક્તસાદાર પ્રેરણા કરનાર આ મૂક-સાહિત્ય ભરના પ્રેરક વાણી અને કાવ્ય રચના ઘણીજ અદ્ભુત-આત્માને આજાબનારો ન તો લાગે છે.

એમના કાવ્યો આત્માને આજાબના માટે છે-જીવનની શ્રેણીઓ-કેવળ-વધુ હિંચ જનાવવા માટે-પ્રભુના સાક્ષાત્કાર કરવા માટે છે. કુકર્મો વર્મ, ચિંતન, જ્ઞાન, ભોવ નીતિ અને આત્મોન્નતિ માટે છે.

હું જાણું છું પુણી થાઉં છું કે પૂજ્ય દલાલ સાહેબનું આ દિશામાં અધૂરું રહેલું કાર્ય, એમના લાઇબ્રેરી નગીન દાસ તથા નહાનાલાલ દલાલ પૂરું કરવા તત્પર થયા છે જન સમાજને, એમની જ્ઞાતિને અને એથી વધુ પ્રસશનય પૂજ્ય દલાલ સાહેબના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ જેઓ રાત દિવસ સ્વર્ગસ્થનું સ્મરણ કરી રહ્યા છે--તેમના માટે આ બધી કૃતિઓ છપાવી પસિદ્ધ કરી સર્વને લાભ આપવા રચ્યા રાખે છે.

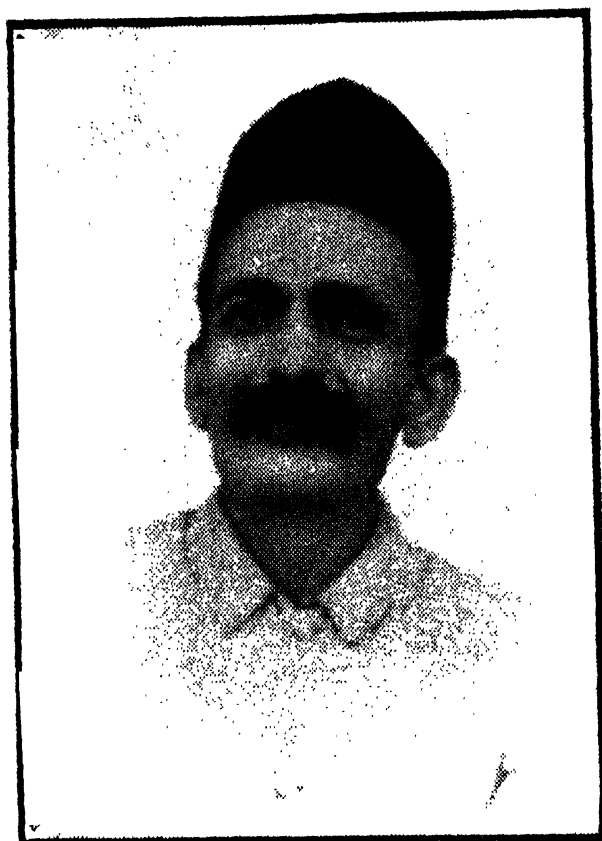
આજના યુવાન વર્ગે અને ખાસ પૂજ્ય દલાલ સાહેબના અસંખ્ય વિદ્યાર્થી બંધુઓએ આ પુસ્તકનું મનન કરવું જોઈએ. સમાજમાં અને સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં આ પુસ્તક અનેઓની દ્રશ્ય પાડતું હોઈ ખાસ આવકારવા લાયક છે.

અરદેશર માણેકજી ટા.ક,

(બી. એ. એસ. એલ. બી.)

(એડવોકેટ)

ગણદેવીના ગુરુદેવ
સ્વ. શ્રી મગનજીવ કવળરામ દલાલ

જંભણે નિજ કાવમંડળને અપતિમ પુત્ર્યભાવ
સંપાદન કર્યો. અને તેમને જાન સાથે સુસંસ્કાર
આપ્યા. દલગે વિદ્યાર્થીઓ આજે ય એમને
કૃતજનાર્થી સંભારે છે.

મગ્નમંથન માળા

પુસ્તક ૧ હું

ખંડ ૧ લો

જ્ઞાન અને ભક્તિ

જ્ઞાન અને ભક્તિ

૧ અદ્વૈત

(હરિગીત)

અદ્વૈત ને અદ્વૈતના ઘોષો સદા સંભળાય છે;
જ્યાં દ્વૈત હંખાયે તહિં મુગ્ધ હૃદય ઉકળી જાય છે.
મેં દ્વૈતતાનો કાયદો મુણ્યો તહિં કેા સ્થળ વિષે;
અદ્વૈત જ્યાં હોયે તહિં આનંદમાં સૌ કેા દિવસ.
દ્વૈત કલ્પી પ્રાણી સર્વે દુઃખી થાતાં સર્વથા;
અહંપણું ફેાકટ કરીને દ્વન્દ્વથી વ્યાકુળ થતા,
ભિન્ન સ્વરૂપે ભાસતાં પણ રૂપ ઐક્ય એક છે;
કયાં સૂર્ય ને કયાં કમલિની ? દૃષ્ટાંત એ મોજુદ છે.
હા ? જોડું પેલું પંખીનું આનંદમાં ત્યાં માંલતું;
ના ભેદ છે, ના ભય દિવસ, અદ્વૈત રૂપે માંલતું.
અદ્વૈતના ભણુકારથી હૈયું સદા ગુંજી રહે;
ન શોક છે, ના મોહ છે, આનંદ ને આનંદ છે.

૨ આત્મ તપ.

(ગઝલ)

અહો ! આ આત્મતપ જેવું મને દિસે બીજું કોના;

અહો ! એમાં રહું ગુલતાન;

સદા હું મોજ માણું છાં.....ટેક.

અહો ! સૌ ત્રિપુટી સિદ્ધિ થતી મુજ આત્મ ચેતનથી;

અહો ! મુજ આત્મ ચેતનમાં;

ત્રિપુટી સર્વ લય થાતી.....અહો ! આ.

શુભાશુભ સર્વ ચેષ્ટાઓ જુઓ સંઘાતની ભાળી;

જુઓ કર્તા અને હેતુ અહંતા સર્વને ટાળી....અહો ! આ.

અહો ! એ ત્રિપુટી થાતી હુંમાં લય; ના હવે દીસે;

અહો ! અસ્તિ, પ્રિય, ભાતિ,

રૂપે આત્મા હવે દિસે ?.....અહો ! આ.

અહો ! એ પણ દિસે નાંહિ, પ્રકાશે છે સ્વયં જ્યોતિ;

રહ્યાં હું છું સ્વયં આંહિ,

શકે ના વાણી, નન વર્ણી.....અહો ! આ.

અનાત્મ સર્વ તપ કીધે થતી ના આત્મ સિદ્ધિ જો;

અનાત્મ સર્વ વસ્તુથી મળેના આત્મ વસ્તુ જો....અહો ! આ.

૨૪-૧૧-૪૮

બગી ઉડી જો તું તપાત્રી વિધ વિધ રંગ જણાશે;

ખહોર ભીતરમાં એક પ્રકૃતિ કેરો તાર જણાશે.

૩ વાસનાવાનને

(અનુષ્ટુપ)

ઉન્હાળે શાંતિદા હિમ, શિયાળે દુઃખદાયિ તે;
 ચંદ્રિકા કામિને બાળે, આનંદ અન્યને દિયે.
 કંચન, કામિની, પુત્ર, એકદા સુખદા દિસે;
 પરંતુ કાઈ વેળા તો, ભાસે છે દુઃખદાયિ એ.
 વસ્તુમાં સુખ ના કિંતુ, રહ્યું છે મનને વિષે;
 વસ્તુમાં સુખ હોયે તો, અવિચ્છિન્ન નકી દિસે.
 અનાસક્ત નિરાશી ને, આનંદ રૂપ છે બધું;
 વાસનાવાનને કિંતુ, સદા ના સુખદા કશું.

૧૭-૪-૨૦

૪ આનંદ

(ગઝલ)

અમારી પોથી માંહે તો, લખાયેલી ન દિલગીરી;
 અમારી ઝિંદગી વહેતી, સદા ઝરણા સમી રમતી.
 રમી કુદી સદા આનંદનો દહાવો જ એ લેતી;
 હઝારો વિદ્ય આવે તે, કદિ એ તો ન લેખવતી.
 રહી આનંદમાં હરદમ, જગાવે જાન કુદરતથી;
 અહો ! બસ ! મસ્ત ત્યાં એ તો, અનલહક-નાદમાં ગેબી.
 હૃદયના તાર ત્યાં ઝંઝણી, અલૌકિક નાદમાં ભળતાં;
 સુણે ના કર્ણ એ તાનો; અનુભવમાં જ એ ઢળતાં.

૩૦-૪-૨૦

૫ સુખનું મૂળ

(મનહરછંદ)

કળ્યાનું મૂળ તમે અહંકાર જાણો નહીં,
અહંપાત્રું ત્યાં કળ્યો બેઠેલો મોડો થાય છે.
અનેક દુઃખો સહીને પિતા પુત્ર ઉછેરતા,
મોટપણે અહંતાથી પુત્ર સામે થાય છે.
અદ્વૈતતા અજાંડે જામી રહી છે મિત્રમહિં,
અહંપણે ઝઘડો જરૂર ત્યાં તો થાય છે.
અદ્વૈત છે શુદ્ધ પ્રેમ. દ્વૈત છે સુખ મૂળ,
અદ્વૈતથી આનંદ બ્રહ્માંડમાં ફેળાય છે.

૨૧-૧૨-૧૮

મનને ...

(મંદાકાંતા)

રે ! રે ! મન ! તું ફિકર તજીને જોઈલે સર્વ પાસ;
અંતર્બાહ્યે કુદરત તારી ડહોર જાહી જણાય.
આનંદોમિ સતત વહતી, દિવ્ય કૈં સૂર થાય;
ને તેમાં કૈં જીવન-પથનો ઉચ્ચ આદર્શ જન્મે.

૧૫-૧-૨૦

૬ આનંદની મસ્તી

(હરિગીત)

તુજ શીરમાં ભોંકે કટારી આ ક્ષણે, કે, આ સ્થળે ;
તદપિ ત્યજે આનંદ શે ? આનંદ ત્યાગે શું વળે ?
આનંદ ને આનંદ તો પ્રહ્લાદમાં વર્તી રહે ;
પરમૂર્ણતા કાળે અલ્યા ! તું શોક શાને સૌ વહે ?
ધન પાપીનું હુંટાય ધર્માત્મા રૂઢન શાને કરે ?
જે બોજ ઉપાડે સહે તે ભાર ; ખીજે શેં મરે ?
જેટલો આનંદ તું ત્યજશે બધો તારો જશે ;
આનંદમાં વસશે અહિઃ આનંદ પરલોકે થશે.
આનંદ અનુભવવાં સુખએલો મનુષ્ય દેહ છે ;
આનંદહિણી અન્યાયોની : ના કશે સદેહ છે.
ક્રામ ક્રોધાદિરિપુને પ્રાણિએ સૌ વશ થતાં ;
એ જીવતાં આ જન્મની નિશ્ચે થતી સૌ સફળતાં.
હુઃખ આવતાં પ્રાણી રૂવે. સુખ આવતાં સૌ કે હસે ;
સમરૂપ રહેવામાં ખડું પુરુષાર્થતો જગ તે વસે.

૨૪-૧૨-૧૮

વસ્તુ માત્ર છે ગુણદોષોથી ભરપુર જોતાં જાણાયેજી ;
કિન્તુ દાના પુરૂષો નિરખે ગુણને ; દોષો ત્યાગેજી ;

૧૩-૫-૧૮

૭ ઇશક

(૫૬)

ભરોને પ્રેમ ખ્યાલું ભરપૂર,
પીને સદા રહી ચકચૂર.

ઇશક વિના બ્રહ્માંડ દિસે આ તૃણુવત શુષ્ક અપાર;
નિર્જીવ ભાસે જીવન સઘળું લાગે સૌ નિઃસાર.
જવલંત અળાદળ જ્યોત ઇશકની પ્રકટે નિત્ય અગ્નંડ;
નષ્ટ થતો અંધાર બધો ને વ્યાપ છે આનંદ.
પ્રેમ અમારું જીવન બન્યું છે, પ્રેમ અમારું સર્વ;
પ્રેમથી કુદી પર્વત જતાં, આધિ, વ્યાધિ, ગર્વ.
પ્રેમની પાંખે ઉડતાં સ્વર્ગે, પ્રેમથી સૌ અપરોક્ષ;
મિઠાંતો સૌ આવી સમોતાં, રહેતાં ના એ પરોક્ષ.
ઇશક જ જેનું જીવન બન્યું છે, ઇશક જ જેનું સર્વ;
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ તરી તે પામે પ્રભુનું પવ.
ઇશકમહિં સર્વે મિઠાંતો આવીને જ સમાય;
રસ ગસ હિંયું એમાં થાતાં પ્રભુ સાક્ષાત જણાય.

(મંકાકાંતા)

બહીતાં બહીતાં અગ્નિલ જગથી આલશે કયાં સુધી તું ?
એ બીવાથી તુજ ગતિ મહિં વેગ શું આવશે કહે ?
બીવાથી તો સતત ગતિમાં વિદ્ય જાણ જ આવે ;
આહુ ઉંધું તુજ જીવનનું નાવ તેથી તણાયે.

૮ આત્માનંદનો અનુભવ

(૫૬)

આનંદ ત્હારો ખોય તું શીદને આનંદ ત્હારો ખોય ?
 આર્થિક વસ્તુ કાજે શીદને આધ્યાત્મિક તું ખોય !...ટેક.
 માન, મમત, લેલછામાં તું તો, પડી રહી જોતો સર્વ;
 એનાથી શુદ્ધ નવ દેખાયે; ત્યજીને જોને ગર્વ...આનંદ.
 માયાના ચરમા પહેરીને પ ડ તો ઉટે કૂપ;
 એ ચરમા કાઢી જો તું છે ચિદાનંદ સ્વરૂપ...આનંદ
 તું જાણે કે મહોટો કહાણું કીર્તિ પામું અપાર;
 ગયા જ ત્હારા જેવા કે, ને જશે જ અપરંપાર...આનંદ.
 કોટી જન્મ ધરી સુભાગ્યે પામ્યો આ અવતાર;
 અનેક જન્મે મહોટો કહાણ્યો સિદ્ધિ થઈ ન લગાર...આનંદ
 પાંચ જનો કે મહોટો કહેશે; એમાં શું વળશે ?
 આત્માનંદ અનુભવ નવ કીધ; ફેરા તુજ નહિ ફળશે...આનંદ
 ૧૧-૧૨-૧૮]

(હરિગીત)

તું માત છે, તું વાત છે, તું જ્ઞાત છે, તું છે સખા;
 તું હૃદય છે, તું પ્રાણ છે, તું આત્મ છે, તું છે મહા.
 તુજ નામ સુણી હૃદય દ્રવતું સર્વથા ને સર્વદા;
 કે મોહિની છે તુજ પાસે ? તે કહે મુજને સખા.

૬ જ્ઞાન ને ભક્તિ

(અનુષ્ટુપ)

શુભકર્મ—અનુષ્ઠાન થકી વૈરાગ્ય થાય છે;
વૈરાગ્યથી નકી ભક્તિ, પ્રભુની આંહિ થાય છે;
ઉપાસના રૂપી ભક્તિ થકી જ્ઞાન જ ઉદ્ભવે;
પરોક્ષ જ્ઞાનથી આંહિ, વિજ્ઞાન થતું પ્રાણીને.
વિજ્ઞાન થકી થાય છે, નિશ્ચય અપરોક્ષ તો;
ક્રમવાર કરે એનું, દુર્લભ આત્મ સ્વરૂપ જો.

૨૬-૧૧-૧૮

૧૦ નશ્વર કાયા

(સાખી)

કાયા છે આ કારમી, નાશ થતાં નહિ વાર;
ડગલે ડગલે મૃત્યુના વાગે છે ભણકાર.
તું તો વજ્ર સમી લાહે અજર અમર તુજ કાય;
પણ પરપોટો એહ છે, પગમાં કૂટી જાય.
તકારી દ્રષ્ટિ સમીપ આ નષ્ટ થતા સૌ દેહ;
શીખ ધરી એ માંદગી ત્યજ તું કાયા સ્નેહ.
જન્મ્યું તે જાશે નકી, એ સ્મૃતિનો ન્યાય;
રાખ્યું તે રહેશે નહિ, કરતાં લાખ ઉપાય.
વજ્ર—કાય હનુમાનજી, ભીમ મહા બળવાન;
ભીષ્મપિતામહ તમ અરે! થયાં બધાં ગતપ્રાણ

રાવણના હૃદય વિષે અમીકુખી કહેવાઈ;
 કામ સયુ નહિ તેહથી; કાયા ગઈ પટકાઈ.
 હિરણ્ય કશ્યપ સમ ઘણા પામ્યા હરિ-વરદાન;
 આખાવીખી થઈ ગયા તેના દેહ નિદાન.
 દાનવ માનવ દેવની અમર રહી નહિ કાય;
 કાયા ફૂલ સમી નફી, ક્ષણમાં ફૂટી જાય.
 કાયા તારી ફૂટશે એ પેરેજ અચિત;
 આજકાલ કે પલકમાં: તિઆરી લે ચિત.
 અમન્ય ગંદી કાવમાં શું ધારે અનુરાગ ?
 તારી તે થાશે નહિ: મમતા ખોટી ત્યાગ.
 પશુ પંખી સૌ યોનિમાં દેહ મળે સૌ હાર;
 મનખા દેહ ઉત્તમ કહ્યા તેના મર્મ વિચાર.
 કાયા માયા છોડીને હરિ-માયા તું ધાર:
 મન્ત રહે લગનીમહિ સફળ થશે અવતાર.

સંસારી વસ્તુ શ્રાવતાં સંસારમાં ફૂળે,
 પ્રયત્ન કરતાં ઉલટો ઉંડાણમાં ફૂળે;
 ફૂળે શરીર ભાન ના લગીર તો રહે;
 શીર ફૂળતાં થયુંજ ભાન; શું વળે ? કહે.

૧૧ પ્રતિજ્ઞાન

(૫૬)

પ્રહ્મતણું શું જ્ઞાન તેને પ્રહ્મ તણું શું જ્ઞાન ?...ટેક.
 રચીપચી રહેલાં જગમાં તેને પ્રહ્મ તણું શું જ્ઞાન ?
 વડાઈ મોટી હાંકે કિંતુ હોય નહિ કંઈ જ્ઞાન.
 માયાના મંદિરિયે બેસી પ્રભુ જોવા ઇચ્છાય;
 મૂઠ બિચારાં જોઈ શકે શું ? શુદ્ધ નહિ દેખાય.
 માયા જ્યાં દોરી લઈ જાયે ત્યાં એ તો ઘસડાય;
 મૃગલા બનીને મૃગજળ પાછળ જ્ઞાન ભૂલીને ધાય.
 જગલા તો કદિ હંચ બને ના; દ્રષ્ટિ છે મચ્છમાંય;
 ક્ષીર નીરને છુટાં પાડી ક્ષીર પીએ હંસરાય.
 પાપાળી માંહે *લવણ +ભળ્યું તે હાથ ચડે નવ કયાંય;
 જતાપ લગાડી વરાળ કાઢે તે પામે પળમાંય.
 માયાના સામ્રાજ્યમહિ ના લાઈ કે સ્થળ પ્રહ્મ;
 પંડિત ગાથાં ખાઈ ગયાં પણ ટળ્યો ન તેનો પ્રમ.
 પ્રહ્મ પામવા ઇચ્છા હોય તો નીસરો માયા બહાર;
 અનુભવી કોઈ સંત કને જઈ સમજે સઘળો સાર.

ચંદ્ર શીતળતાથી છેદે છે માત્ર આ જગની વ્યાધિ;
 કિંતુ 'ચંદ્ર' તો છેદે છે વ્યાધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધ.
 ૨૬-૧ ૧૯

* વિશ્વ. * પરમાત્મા પ્રહ્મ. +ઓતપ્રાત થઈ ગયું.
 જૈરાગ્ય જ્ઞાન.

૧૨ માયાથી મુક્તિ દે !

(૫૬)

માયાથી છોડાવ મને પ્રભુ ! માયાથી છોડાવ ;
 પળપળ રૂધિર અકળાય મને પ્રભુ ! માયાથી છોડાવ.
 વિધવિધ રૂપે માયા મહારો કેટલો પકડે હાય !
 છુટું; છુટ્યો આ; પણ મુજથી તો કેમે નહિ છુટાય.
 લક્ષ્મી રૂપે આવીને એ મન લલચાવી જાય ;
 માન મર્ત્યા યશ કીર્તિમાં ઘડીઘડી મન ઘસડાય.
 ઘડીમાં વિદ્યા ને જ્ઞેનનની મગરૂરીમાં ધાય;
 ઘડીમાં નિઃશ્વાસોથી હૈયું ખાખ ખળીને થાય.
 કામાદિ પદ વિકારોથી વળી એ ઉચ્કેરાય;
 ઈર્ષ્યા, અસૂયા ને અભિમાને એ તો રગદોળાય ;
 ઘડીએ સુખમાં મહાલે, ઘડીએ દુઃખ નીચે કચડાય;
 આશાવિમાને ઉડે ને નિરાશો પટકાય.
 સ્ત્રી પુત્રો ને કુટુંબ કબીલામાં આસક્તિ થાય;
 વિલાસ વૈભવ મોજમજામાં અતિશય તે હરખાય.
 મન ને દ્રવ્યોનો ભોગી એ એમ બનાવી જાય;
 જાણ્યેઅજાણ્યે એના પાશા માંહે મન સપડાય.
 કરને મુક્ત પ્રભો એમાંથી, દે ત્હારી રક્ષાય;
 તુજ આશ્રય વિષુ અગાધ માયા કયી પેરેજ તરાય ?

૧૩ સત્યની વીણા

(મારી ક્યારીમાં મ્હેકમ્હેક મ્હેક—એ લય)

મારા અંતરમાં વીણા કેઈ વાગી,
 હું જાગી અહો ! રમની ભરી ! ભાવના ભરી.
 સર્વ વૃત્તિઓ તેમાં અનુરાગી, હું જાગી, અહો.
 અહ, વીણા કેઈ ઉંચે ગાન સુણી ન્યાઈ.
 શાન્ત છતાં મસ્ત અન્યું અપલ ચિત્ત માઈ,
 સંકલ્પ માત્ર શોધ ત્યાગી, હું જાગી, અહો.
 મનભુદિ આદિ પણ તેમાં રિલાતાં.
 સ્વરની લલિત દોહ લાગી, હું જાગી, અહો.
 દિવ્ય પ્રેરણાના રાગ, દેવી રસ રેસાવતા.
 અસૌકિક જ્ઞાન તથા અંકુશ સ્ફુરાવતા,
 વૃત્તિને કરતી વિરાગી, હું જાગી, અહો.
 સત્યનું સદસ્ય ને માધુર્ય કેઈ જણાયું.
 સુણી વીણા ગાન જીભાગ આ નિહાયું,
 જીવન અન્યું આ સુભાગી, હું જાગી, અહો.

(અંજની)

કે'વાત્રાગો છોને કે'તો, સુવત્રાગો છોને સુગુતો;
 કાર્ય હમારે કરવું નથી તો; તું જ્ઞાને અડઅડતો ?

૧૪ એકાત્મા

(સર્વયા)

એક મનુષ્ય શ્વેત રંગનો, બીજનો છે કાળો રંગ
 બન્નેમાં આત્મા તો એકજ, મિથ્યા રંગોનો છે સંગ.
 એક કહાવે હિન્દુભાઈ, અન્ય પારગ્રી, મુસલમાન;
 આત્મતત્ત્વ સર્વેમાં એકજ, ન્યાતબ્ધત મિથ્યા શુમાન.
 એક કહાવે પૂર્વ દેશનો, પશ્ચિમનો કે બીજો જણ;
 સર્વ દેશના વતનીઓમાં વ્યાપી રહ્યું એકજ ચેતન.
 હિન્દુ, ખ્રિસ્તી, જરથોસ્તી ધર્મો, ભિન્નભિન્ન સૌ માને છે;
 પણ તે સર્વે એક પ્રભુને આખર તો પિછાણે છે.
 રૂપરંગને દેશ કાલનો ભેદ માનવીઓ માને;
 એકજ આત્મા વિલગી રહ્યાં છે સર્વ નિયતિમાં સૌ સ્થાને.
 નામ રૂપનો ભેદજ જ્યાં ત્યાં, પણ મિથ્યા એ આખર છે;
 એની પાર તો એકજ તત્ત્વ પરબ્રહ્મ સચરાચર છે.

કમળ વસે છે જ્યમ પાણીમાં,
 માખણ તરતું રહે છે જળમાં;
 તે રીતે રહે તું દુનિયામાં,
 માયા-મમતા-સંગ-વિરતિમાં.

૧૫ જીવન અને મૃત્યુ

જીવન કે મૃત્યુ ? મૃત્યુ કે જીવન ?
 એ બે પ્રશ્નોએ યુગો પર્યન્ત
 દોર્યા છે સૌનાં વિચારો ને ચેતન;
 નક્કી દીર્યાં પ્રતિપક્ષી એ બેઉ જન.
 મુગુન્ત પોતાં તો ખુલ્યા હવે છે,
 સત્યો તર્કોતીત તે દર્શાવે છે.
 ફક્ત જીવન છે, અથવા મૃત્યુ તો
 જીવનના જીપા વેષે રહ્યું જો—
 આપણે જીવનથી તાજગ્યુષ થઈએ
 ત્યાં સુધી જીવન તો હુંકું મૃત્યુ છે.

૬-૧૧-૨૧

૧૬ હું તું માં મશગુલ

(૫૬)

હું તું માં મશગુલ પ્રભો હો ! હું તું માં મશગુલ;
 હું તું માં મશગુલ બનું ત્યાં દુનિયા થાયે ફલ.
 તારી ભક્તિમાં પ્રભુજી ! હું રાત-દિવસ ગુલતાન—
 બની રહું, કે એવું હૈયું તું મુજ ને મસ્તાન.
 મૃત્યુવશ પ્રાણી સર્વે છે, તું તો સત કહેવાય;
 શાને તુજને ભણું નહિ હું ? થાનાઈ તે થાય.
 ચિત સ્વરૂપ વળી પ્રભુજી તું છે, તુંથી સૌ ચૈતન્ય;
 તારી ભક્તિ હૈયે ધરતાં, થાયે તુજ રૂપ મન.
 મૂર્તિમંત આનંદ પ્રભો ! તું વર્તાવે આનંદ;
 તારામાં જે મસ્ત બન્યા તે મેળવતા સુખ-કંદ.

દહની મીઠાશ

દહનીના દહમાંથી તો, કુવારા, પ્રભુના સ્કુરે;
પરંતુ એ કુવારાની, આંખી કોણ અહિ કરે ?
દહમાં કેં મિઠાશે તો, સ્વર્ગ-અમૃતમાં નહિ;
મસ્તી એ દહ માંહિ તો, જડે ના ભુવને કહિ.
દહ છે પ્રભુનું દ્વાર, કુંચી જો કર સાંપડે,
સદા ત્યાં મસ્ત આનંદે. ઉપાધિ નહિ કે નડે;
દહથી ઝિંદગીમાં તો, ખુદાનું નર સાંપડે;
ખુદામાં મસ્ત જો હોયું. દહથી નર તો ચઢે;
દહની વેડને નાંખી, પ્રભુએ દમવા નહિ;
પરંતુ જૂઠ તત્વો કેં, લપાઈને રહ્યાં નહિ.
દહના ગર્ભમાંહિ તો, પ્રભુનું ધામ છે કહિ;
ખંદગીને ધરી હોયે, આનંદે વિહરે તહિ;
દહથી જો મળે ના તો, પ્રભુ કયાંથી મળે બીજે ?
દહના ગુહ્ય ગાનોમાં, પ્રભુ-ગંદા સદા રીંછે.

આપ સમાન નથી બળ બીજું, મેઘ સમાન નથી જળ બીજું.
આપ કરો તે થાશે સઘળું, બાકી બીજું જશે અગળું;
આંજવાની ધરતો મૃગ આશ; વંધ્યા ધરતી પુત્રની આશ;
પરની બાણો ખોટી આશ; આપ સમાન બીજું નહિ આશ.

૧૯ મૃત્યુની મૈત્રી

(હરિગીત)

જેને જનો મૃત્યુ કહે તે તો અમારો ચાર છે,
 જન્મો વીત્યા એ ચારીમાં—દિનદિન વધ્યો અમ પ્યાર છે.
 ખહુ હેતથી એણે કર્યા અમ પર ઘણા ઉપકાર ને—
 કિતકાર્ય સૌ કરવા અમારાં એ સદા તૈયાર છે....૧
 મસ્તક અમે એ મિત્રને ઉલ્લાસથી અર્પી દીધું,
 ના ત્યારથી નિમકહલાલી વિણ બીજું કંઈ દીધું;
 કંટકભર્યા અમ માર્ગમાં સૌ વિમ્મને જ હડાવતો,
 પ્રભુ પાસ અમને લઈ જવા તકલીફ ખહુ ઉઠાવતો....૨
 આ બાબુએ તો સૌ અમે : તે બાબુએ છે જગપતિ,
 વચ્ચે ઉભી દીવાલ આડી : રોકતી તે અમ ગતિ;
 અટ દ્વાર ખોલી ચાર પ્રભુ—નજદીક અમને લઈ જતો.
 ભેટો પ્રભુ સાથે કરાવી એ સદા ઉલ્લાસતો....૩
 ખુલ્લો મુક્યો અમ કાજ એણે તો પ્રભુ—દરબારને,
 નાચી કુદી અસ ! મહાલીએ ગુલતાન થઈ પ્રભુની કને;
 છે શુદ્ધ સાચો રનેહી એ ને દોસ્ત જીગરજન છે,
 પ્રભુદાર ખોલે તે અમારા પ્રાણનો પણ પ્રાણ છે....૪
 એ દ્વાર ખોલે તો પ્રભુ—દરબારમાં પહોંચાય છે,
 નહિ તો સદા ભટકયા વિના એકે ન હાથ ઉપાય છે;
 એ સાધ્ય થાતાં તો પ્રભુ પણ સાધ્ય છે પળવારમાં
 એના વિના પહોંચાય કંઈ રીતે પ્રભુ—દરબારમાં....૫

૨૭ અંતરનો અઘડો

(હરિગીત)

જેનું વિષયમાં મન ફસ્યું, નહિ એહન તેને તે વિના,
 જ્યાં જાય ત્યાં શોધે ભમી સ્થાનો જ વિષયાસક્તિનાં;
 નહિ એહન સદાખોરને સદા વિના ઘડીભર પડે,
 જે તક ન લાધે તોય તે તક સાધવાને આથડે.-૧

ખાતો ખતા, પડતો નીચે, ધન-માલ સર્વ ગુમાવતો,
 તન રોગથી પટકાય ને સૌ શક્તિહીન બની જતો;
 પસ્તાઈ મનમાં આખરે એ લત બુરી ત્યજવા મથે,
 યત્નો નિરર્થક બહુ કરે પણ નીતિ પથ પર નહિ ચઢે.-૨

સંયમ તરફ મન વાળવા નિશ્ચય કરી કબ્જો સહે,
 પણ લાગ મળતાં મન છુટે, નહિ હાથમાં દોરી રહે;
 પસ્તાય બહુ, અકળાય બહુ, તોખા પુકારે ક્ષણક્ષણે,
 “ફરી ના ફસું” નિશ્ચય કરે; મંડયો રહે તે તનમને.-૩

કંઈ કાળ વીતે એમ તે યત્નોમહી આગળ વધે,
 પણ કોક વેળા યોગ મળતાં મન ફરી લપસી પડે;
 પસ્તાય, દઢ નિશ્ચય કરે, તોયે કદી ભૂલી ભમે,
 પરિતાપથી ઉકળી ઉઠે, ને ચાતના બહુ બહુ ખમે.-૪

આ પેર અઘડો ચાલતો, વર્ષો સુધી લંબાય તે,
 છત-હારથી આશા-નિરાશા મધ્ય હિંડોળાય તે;
 શો અંત એનો આવશે? કાંઈ ખબર પડતી નથી,
 જૂરે બહુ, અઘડે બહુ, પણ શાંતિ સાંપડતી નથી.-૫

૨૧ પ્રભુ ભક્તિ

(અનુબુધ)

સંકટોથી પીડાતાં સૌ દહીંની મદદે જજે;
 દીલાસો દે સદા તેને સભાગી દુઃખનો થજે.
 શાંતિના મંત્ર રેલીને અમીથી જીવનો ભરી;
 સભાગી સુખના કરજે; પ્રભુની ભક્તિ એ ખરી.
 દુઃખથી બગતાં હૈયાં, તાપથી તપતાં તનો;
 રીખાતાં ને રીખાતાં એ ગાળે કયાં સુખી જીવનો;
 શુદ્ધ હૈયાં અને શુદ્ધ આયુષ્ય ગાળતાં જનો,
 તણાતાં દુઃખમાં કિતું—દેખી એ દાઝજે ઘણા.
 સદા સંચામહિ તેની તદ્દલીન મનથી રહે;
 પ્રભુની ભક્તિ એ સાચી નિશ્ચે તું મનથી લાહે.

૨૨ ભક્તિની શક્તિ

(ઇન્દ્રવજ્ર)

યશોજ અંતે કુળ-ગર્વ નષ્ટ,
 સૌંદર્ય-શોભા, પ્રભુતા સમસ્ત;
 બાહોજલાલી સહુ ઝાંખી થાશે,
 કીર્તિ તણા કોટ પડી જ બજશે....૧
 પૂર્વે થયા કે વિજયી વિજેતા,
 જેને બધા લોક અજેય કે'તા;

• પ્રજ્ઞાંડમાં હાક વગાડતા જે.
 મૃત્યુ-મુખે લીન થયા બધા તે....૨
 શરીર આ તો મળથી ભર્યું છે,
 અતે વિનાશી નદી એ ડર્યું છે;
 એનો અહંકાર કરો જ શાને?
 ભજો મુભાવે પ્રભુ સર્વ ટાણે....૩
 'મહાર્' કહીને મમતા ધરાવો.
 કોડે બહુ લાડ વળી લડાવો;
 માતેલું એને કરતાજ અતે,
 છે છેલ્લે દેતાર પરંતુ અતે....૪
 વિશ્વાસઘાતી પર શો ભરોસો?
 વિશ્વાસ રાખ્યે જન સર્વ રોશો:
 એતી તમે સાધન સૌ મળ્યો.
 તસ્લીન થીને પ્રભુને ભળ્યો....૫

૨૩ પ્રભુની અપાર ગહનતા

(૫૬)

ગહનતા તારી અપરંપાર,
 તહારી અપરંપાર ગહનતા તારી અપરંપાર....ટેક.
 ફેકટ ફાંફાં મારે પ્રાણી ક્યાંથી પામે પાર?
 યત્નો કરી કરીને થાક્યાં સૌ, અતે પામ્યા હાર.

અવકચરાઓને કુલાતાં લાગે નહિ કંઈ વાર;
 યંડિત જનની ગતિ થલે ને પગ ઉપડે ન લગાર.
 ગૂંઠ ગહનતાની કંઈ ઝાંખી કેા વીરલા કરનાર,—
 કવિવર, મુનિવર, સુરવર, દદા : બીજના શા ભાર ?
 અગણિત એવા પૃથ્વી-તળ પર થયા, થશેજ અપાર;
 કેાઇએ પાર નથી કાઢ્યો ને કાઢે નહિ કોઈ વાર.
 સચરાચર પ્રભુજી ? તું તો છે, સૌનો સરજનહાર.
 પ્રાણી જિવ્યારાં પરિમિત સર્વે; પામે કંઈ રીત પાર ?

૨૪ ભરોસો અવિનાશીનો મોટો

ભરોસો અવિનાશીનો મોટો

જગતનો અતે નિશ્ચે મોટો...ડેક.

અવિનાશી પર શ્રદ્ધા રાખી તરી ગયા તે પાર;
 જગત ભરોસે ધાયા તે સૌ થઈ ગયા ખુવાર.
 કામ હામ ને ધામે ધાયા, જીત્યા કંઈ કંઈ દેશ;
 મુજ પર લીંબુ ઠયોં તેના, પણ રગદોળાયા કેશ.
 વિશ્વ-વિજેતા ચક્રવર્તીઓએ ગજબા હિગન્ત;
 ઉપાય કરતાં રહી શક્યા ના, આવ્યો જ્યારે અન્ત;
 સિકંદર ને પોલ્ક્યન સીઝર વહી ગયા સૌ વાટ;
 ધમધમ પગલે ધરા ધ્રુજવી, પણ ગયાજ ખાલી હાથ.
 ત્રિલોક-વિજેતા હિરણ્યકશ્યપ પામ્યો અંતે નાશ;
 ઈન્દ્રજિત રાવણ સરખાં પણ બન્યા કાગળા શ્રાપ.

ધરા ગઈ ના કે સંગાથે, રહી એમની એમ;
 ફાકટ ફાંફાં મારી મુલા પણ લાધ્યા નહિ કંઈ દેમ.
 જગત-ભરોસો ખોટો નિવડ્યો, થશે નહિ કદિ સાચ;
 હરિ-શ્રદ્ધાએ ભક્તજનોને આવી ન ઉની આંચ.

૨૫ માતૃ સ્તવન

(અંજની ગીત)

(૧)

એક અને અદ્વિતીય માતા,
 અંત ન આવે કદિ ગુણ ગાતાં,
 ઉપદ્રાએ અગણિત ઉભરાતા,
 માતા જગમાં એક.

(૨)

પોખ્યો કુખમાં જતન કરીને,
 દુઃખો અગણિત સહન કરીને,
 સદાય એક જ ચિંતવન ધરીને,
 માતા જગમાં એક.

(૩)

બહાલ ધરી સ્તનપાન કરાવ્યું,
 હૃદય હેત બહુ બહુ ઉભરાવ્યું,
 સ્વર્ગામૃત ગરણું વૃંદરાવ્યું,
 માતા જગમાં એક.

(૪)

પ્રેમ થકી પાળીને પોષ્યો,
સદાય મુજને તો સંતોષ્યો,
એ માટે નિજ જીવ પણ શોષ્યો,
માતા જગમાં એક.

(૫)

હાલરડાં મીઠલડાં ગાતી,
મધુ મધુરા ભાવો ત્યાં પાતી,
એ કંઈ કંઈ આદર્શો ચલાતી,
માતા જગમાં એક.

૨૬ પ્રભુ! તુ જ રક્ષણ દે.

(અંજની ગીત)

પ્રભુ! મુજને તો જન્મ દીધો છે,
ને અગણિત ઉપકાર દીધો છે,
તોય ન મેં તુજ પ્રેમ પીધો છે.

પ્રભુ! તુજ રક્ષણ દે—૧

જન્તળામાં ફસાઈ જાઉં,
તેમાંથી નહિ છૂટો થાઉં,
ક્ષણ પણ તારા ગુણો ન ગાઉં,

પ્રભુ! તુજ રક્ષણ દે—૨

સન મુજ વાયુ વેગે ભટકે,
કશે દિશામાં કહિ નહિ ભટકે,
પણ એને તુજ ધ્યાનજ ખટકે,
પ્રભુ ! તુજ રક્ષણ હે—૩

પ્રભુજી, તારૂં શરણુ ધરૂં હું,
નિશાદિન તારૂં નામ સ્મરૂં હું,
ને તુજ સેવા સદા કરૂં હું,
રક્ષણુ એવું હે—૪

૨૭ નાથ તણો આધાર

નાથ તણો આધાર, મને તો નાથ તણો આધાર;
એના વિના હાલું એક ન હાર,

એને હું ભાળું સૌ મોઝાર....૧
આદિ, મધ્ય, ને અંતમહિં છે નાથ વિના નવ કંઈ ..
ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, ને લય—એ સૌ નાથ તણી લીલાય....૨
મોજાં ઉત્પન્ન કરી તમુદ્ર રમી રહે કીડાય;
ઘડીમાં ઉચે હીંટાળે ને ઘડીમાં નીચે જાય....૩
કાળ-મૂતિ બને ઘડીમાં, ઘડીમાં રમ્ય સ્વરૂપ;
નાથ મહારો રમી રહે તેમ વિધવિધ ધારી રૂપ....૪
અકળિત લીલા નાથ તણી છે, એના મર્મો પૂઠ;
એ મર્મો નિરખવાને કંઈ ! નથી બુદ્ધિ ને સુધ....૫
નાથ-ભક્તિમાં લીન થઈને રમું એહની સાથ;
અમાઈ જાઉં એમાં હું તોડું હું નહિ, સુધળે નાથ....૬
તા. ૮-૧૧-૨૧]

૨૮ પ્રભો તુજ નૂર દે

ખ્યારા પ્રભુ ! તુજ નૂર દે, તુજ નૂર દે, તુજ નૂર દે ;
 તુજમાં હૃદય મુજ મસ્ત રહે, એવું મને તું શૂર દે.
 આ જિંદગી ચન્દ્ર રાજ છે ને ખરક અંતે છે ફના ;
 છે મૃત્યુ-વશ આલમ બધી-મિશિકન હો કે જહાંપનાહ.
 રાયું નહિ જાહોજલાલી, લક્ષ્મીમાં કે તખ્તમાં ;
 તુજ ગાનનું બસ તાન દે, તુજ સૂર છગર-રક્તમાં.
 હુંડી સલામી દે, ન દે, તેની મને પરવા નથી ;
 બસ ! રાત દિન તુજ ઇશકમાં આરામગાહ યાયું મશી.
 સૌ ચિદ્વિચિદિ ખરકની, લક્ષ્મી અને વિદ્યા બધી ;
 યાયું ન હું તો તુજ કંત, મસ્તી હુંએ જો ચી.
 ખ્યારા ! ખુદા ! એ મસ્તીમાં તેં શી શિસ્તિતા છે ફરી ?
 પીતાં ધરાઉં હું નહિ ; એને સદા યાયું ફરી.
 ખ્યારા ! ખુદા ! તું ચાર મારો, ઇશક યાયું કોડમાં ;
 મેં ઇશકબાજ માંડી છે તો આમ તું તરંગાડ મા,
 અય ચાર ! તું નારાજ ક્યાં ? તુજ વિષુ સૌને શું કરે ?
 તું નાસશે, પાછળ પડું, ઝુરી મરે, હું નહિ ડરે.

જીર્ણ વસ્ત્ર ત્યજીને બીજાં નવિન વસ્ત્ર પૃથે નર જેમ ;
 જીર્ણ શરીર ત્યજીને બીજાં નવિન વસ્ત્ર પૃથે છે દેહી તેમ.

૨૯ કુરબાન થા

(હરિગીત)

કુરબાન થા. કુરબાન થા. કુરબાન થા. અથ માનવી :
જો જિંદગીની લહેરોના, ખુદાઈ, દિયે માણવી.
આ જીવનવેદી યજ્ઞ માટે અર્પી છે પ્રભુએ તને :
કુરબાન થા, કુરબાન થા, તે ઉપર બંધાલા ! શુચિ મને.
દે ! યજ્ઞ વિન આ જિંદગીની મધુરતા નહિ સાંપડે :
તેના વિના તુજ જીગરને ખુદાઈ નૂર કયાંથી જડે ?
કુદરત મહિ જ્યાં જ્યાં જુએ, ત્યાં ત્યાં સદુ કુરબાન છે :
આ સૃષ્ટિના વિકાસમાં તત્વો અથાં કુરબાન છે.
અર્પે, દિયે, કુરબાન થાતા, માનવી આગળ વધે :
ખુદાઈ મસ્તીમાં રહી, ખુદાઈ તજીને તે અંદે.
કુરબાન થઈ નિજ જીગર-ખૂન રેડી સુખી સૌને હરે
આલમ તણા મેદાનમાં બંદા ખુદાના તે હરે.

અમોને સત્ય સાગ્યું તે હૃદયથી કાર્ય પ્રીયું છે :
ભલે કોં આઈ કે મારું : ન પરવા કંઈ અમોને છે.

૨૧-૫-૧૬

નીરખે છે કુદરત અથાં, કવિ-મન પ્રભી જોય :
બાહ્ય સ્થિતિ જનતા જુએ, કવિ ત્યાં મસ્તજ હોય.

૩૦ પ્રભુ ભક્તિ છે ન્યારી

(૫૬)

પ્રભુ-ભક્તિ છે ન્યારી જગમાં પ્રભુ-ભક્તિ છે ન્યારી :

એ વિન સઘળી વસ્તુઓ છે ખારી,

પ્રભુ-ભક્તિમાં મસ્ત રહું તો દુનિયા શું કરનારી ?

દુનિયા સાથે, ત્રિવિધ તાપ પણ એથી જાયે હારી.

પ્રભુ-ભક્તિ ઝીલવાને હું તો સદા કરું તૈયારી;

હૃદય કટોરો શુદ્ધ બનાવી હરદમ રાખું ધારી.

પ્રભુ-ભક્તિનું એક બિંદુ પણ અનન્ય આનંદકારી ;

ધારા એની ચાલી રહે તો શું વર્ણવું બલિહારી ?

પીવો તો ભક્તિ-રસ પીવો આતક રૂપને ધારી ;

ફરી ફરીને એ રસ પીવો એ છે બહુ ગુણકારી.

એ રસ પીવા જીવન ધર્યું આ : પીઉં થઈ પ્રદ્યુત્યારી :

વ્યર્થ ગુમાવું એને શાને પ્રભુની ભક્તિ વિચારી ?

૨૪-૨-૧૯]

શાને મોહ ધરે સંસારે ? તું કહે;

તેં શું દીધું એમાં ? મુજને તે કહે;

અમૃત રસ એવો સંસારે શું પીધો;

(કે) મન તદ્વિન સદા તું તેમાં રાખતો ?

૩૧ કર્મ-મંત્ર

(જાવણી)

અદભૂત જગતમાં કર્મતાણી ગતિ જાણો;
 નહિં કર્મ સમો કો મંત્ર હુજો પરમાણો.....ટેક.
 બ્રહ્માંડ બધું આ કર્મ તણું વશ જાણો;
 પશુ, દાનવ, માનવ, દેવ, બધાં વશ જાણો.....અદભૂત.
 કાયાને કર્મ તણો જ અનાદિ સંગ;
 એના વિન જગમાં રંગ તણો સહુ ભંગ.....અદભૂત.
 એ કર્મ થકી તો માનવ પ્રભુ પદ પામે;
 એ કર્મ વિના માનવ પશુ પદને પામે.....અદભૂત.
 નિજ માત પિતાને કર્મ પ્રતાપે સરજે;
 નિજ ભાવિ કર્મ પ્રતાપે સહુ કો સરજે.....અદભૂત.
 આ ભારત ડંકો કર્મ પ્રતાપે વાગ્યો;
 દિગન્તમહિં તે નાદ બધે ફેલાયો.....અદભૂત.

‘હું બ્રહ્મ છું’ ‘હું આત્મ છું’ કથવા થકી એ ના બને;
 હૃદય તણી શુદ્ધ લાગણીથી બ્રહ્મરૂપ સહુકો બને.
 કદિ રક્તચંચુ ચાર વેદો સર્વદા ઉચ્ચારતો;
 પણ હૃદય વિન એ ભાર છે; મુક્તિ ન એથી પામતો.

૩૨ પૈસો

આ જગતમાં સૌની કિંમત લાઈ! પૈસાથી અંકાય;
 જેની કને અગણિત પૈસો તે સૌ રીતે પંકાય.
 ચારિત્ર. સદ્ગુણ; વિદ્યાને જોવા નહિ પરવાર;
 પૈસા આગળ લોકો એની કરતાં નહિ દરકાર.
 હોય ભણેલો; પંડિત, ડાહ્યો, પણ નવ પાઈ કમાય;
 પૈસા વિન એની જગમાં ના કિંમત ધરી અંકાય.
 થોડું ભણેલો મોટો અમલદાર જગ મધ્યે વખણાય;
 જ્યાં જાયે ત્યાં સૌ કો નમતાં, દુવા સધળા ગાય.
 “ભણી ભણીને શું કરશે ભાઈ! પૈસા જો ન મળે;
 થોડું ભણ્યાથી પૈસો મળતાં સધળાં કાર્ય ફળે.”
 વિદ્યાને તરછોડી સૌ જન પૈસાને વળગે;
 દીર્ઘ દષ્ટિ એ કરતાં નહિ ને સ્વાર્થ ગળે વળગે.

૩૩ મુસંગત

(દોહરા)

સંગત કરવી સંતની બીજો સંગ હરિમ;
 આ ભવ તેથી મુઘરે રિજે છે શ્રી રામ.
 દુર્જનની સંગત થકી; સધળું બગડી જાય;
 બગડે આ ભવ ને વળી, પરભવ બગડી જાય.
 બુદ્ધિ માણસને દીધી કરવાને ઉપયોગ;
 કરતો ના ઉપયોગ જે લાગ્યા તેના ભોગ.
 પરબુદ્ધિએ ચાલતો નિજ બુદ્ધિ નવ જોઈ;
 આવા જન રખડી મરે બેસી થતું નવ કોઈ.

૩૪ ચાલખા-

(ઉપદેશ)

વડવાઓના માથે મૂકે ખોટાં વિધવિધ આળા;
 જોઈ લાગ ફજેતી કરવા રાખે અહું સંભાળા;
 અરે! એ બાળકનું મુખ બાળા.
 મિત્ર બનીને કારજ કરતો વેરીના સૌ એહ;
 દઈ ભરેસો ભાંકે કટારી કાતિલ હુદયે એહ;
 ખુનીથી એ નાપાક જ એહ.
 બગાડતો ઈર્ષી થકી જન નિજ-પરનું કાજ;
 સાટામાં બળી બળી કરે તન-મનની રાખ.
 જન્મ ધરીને જન્મનો હેતુ ન સમજ્યો જેહ;
 જનની કુખ લજવી થયો ભાર ભૂમિનો તેહ.
 સમજ્યા વિના ઝડપી લાહે બીડું હસ્તે જેહ;
 વિવાહનું તો બારમું નકી કરતો જન તેહ.
 સુધારવા પરને મથે નિશદિન મુરખરાજ;
 પોતાને સુધારશે સરશે સઘળાં કાજ.
 સ્વારથ કે પરમારથ જાણે ના કદિ ભુટા જન;
 પરને દુઃખ દેવામાં નિશદિન હર્ષિત થાતું મન.
 પોતે કાર્ય કરે તે દુડું; બીજાઓનું કાર્યજ ભૂડું;
 એણું માન ગૃહી કરનારા; અંતે પસ્તાઈ રહેનારા.

૭૫ આશા

(દોહરા)

જોવા રૂપ રંગ શું ભમે ? તે સૌ છે અહિંચાય;
 બદલાયે આશા તણા રૂપ રંગો પળમાંય.
 આશા ! તારી અવનિમાં બલિહારી જ જણાય;
 રંકથી માંડી રાય સૌ નમતાં તારે પાય.
 આશા તારૂં રૂપ ના કો'થી કળી શકાય;
 ઘડી ઘડી એ રૂપ બદલતી: તુજ ઉપમા ન કળાય.
 નિરાશા છે શોકય તુજ: દુઃખ દે અપરંપાર;
 પણ તેને ટકવા ન દે કદિ તું તો ક્ષણવાર.
 આશાએ જીવે જનો; આશા જીવન જાણ;
 આશા તું નહિ હોત તો; જીવન કાળ સમાન.
 નિરાશા-અંધકારમાં પડી જન ઠોકર ખાય;
 આશા-કિરણ ત્યાં આવીને કરતું તેને સહાય.
 શૂળીએ અદનારને પણ આપો એકજ ક્ષણ;
 આશા આવી બેસતી મનમાં ત્યાં તત્ક્ષણ.
 આશા મરતી ના કદિ આશા અમર તું જાણ.
 નષ્ટ થઈ દીપ્ત દહી: તત્ક્ષણ જાયે પ્રાણ.

તવંગરી મહિ દૂર, ગરીબીમાં કને ખુદા;
 દુઃખે રામં સુખે સોની, બે દશામાં ખુદા જુદા.

૩૬ પાખંડ

“રામ મનુષ્ય, અમે મનુષ્ય, ફેર કહો શું હોય ?
 એ પગ તેને, એ પગ અમને, સરખાં છે સહુ કોય.”
 પાખંડીઓ વક્તાં એવું; સ્થળને જોઈ મહોય;
 જોવા સૂક્ષ્મ નથી પરવાર; શુધ બુધ સર્વે જોય.
 લાંપટતા હરહમ આચરતાં; ચિત્ત શુદ્ધિ નય હોય;
 નથી એકનિષ્ઠા; તદ્દપિ છે સરખાં; રામ અને સહુ કોય.
 રામ તાણું ઉત્તમ આરિત્ર પાખંડ જોતાં હોય;
 દ્વિષણ હરકોઈ બહાને લગાડી ઉત્તમતા નિજ જોય.
 સ્થળ શરીર છે સૌનાં સરખાં એમાં ફેર ન હોય;
 સત્ત્વ મહિ છે ફેર જ સઘળાં; પાખંડી નય જોય.
 પાખંડ દ્રષ્ટિ સંત ન ધરતાં; શુદ્ધપણું એ જોય;
 આર અસાર વિવેક કરીને બુદ્ધી જનમાં એ રાંદોય.

મેઘ ધનુષ્ય

(ઉપજાતિ)

તરે નદી ઉપર હોડકાંઓ, અને સમુદ્રે તરનાં વહાણો;
 પરંતુ અબ્રો નલમાં તરે છે, એથી રૂપાળાં અદકાં ખરે છે
 સુરમ્ય પૂલો નદ ઉપરે છે, તેથી રૂપાળું અદકું ખરે છે;
 ધનુષ્ય આંડો પર જલનું ને, આકાશ-પૃથ્વી-પથ આંધનું જે.

૩૭ ગુરૂ

આત્મા ગુરૂ છે સૌનો પુરૂષોનો વિશેષમાં જો;
શંકા લેશ ના જો....ટેક.

અનુભવને અનુમાન થકી તો,
જાણે છે પોતાને સહુ કો,
તેથી શ્રેય થતું સૌ જનનું રહેજમાં જો....આત્મા.

કુંક મારીને મંત્ર દિયે જે,
ગુરૂ નહિ પણ ઢાંગી જાણે તે,
ગુણને ધારે હૈયે ગુરૂ હંમેશના જો....આત્મા.

મુરખ, સેવક, કે ગૃહવાત્મી,
એ તે જ્ઞાન શકે શું ભાષી ?
આવાં વચન વદો ના કો આવેશમાં જો....આત્મા.

બાળક કે વિષયાનુરાગી,
શ્રેય કરે શું એ હતભાગી ?
ગુણ છે પૂજસ્થાન ગુણીનું; વેશ ના જો....આત્મા.

કાદવ કીચડ માંહિ પડેલું,
રત્ન ગ્રહે સૌ વહેલું વહેલું;
ગુણના ગ્રાહક બનજો; રંક-નરેશમાં જો....આત્મા.

કાવ્ય ન જાણે ગુરૂ થઇને એ,
શુષ્ક દિસે છે, રસ નથી કંઈ ને,
સાર ગ્રહણ તો ગુણી જનના ઉદ્દેશમાં જો....આત્મા.

૩૮ સુધરેલો શયતાન

જુઓ આ સુધરેલો શયતાન;

જુઓ આ સુધરેલો શયતાન.....કેક.

લાંબા લાંબા ડગલો ઘાલી ફરતો શહેર બજાર;
માથે મોટો ટોપો ઘાલી તિલકાં કરતો ચાર.
લાંબી લાંબી ઘોતી પે'રી જોડા ચુંચું કરતા;
ડોકે મોટી માળા ઘાલી જાણે કે ભકવાણા.
મીઠું મીઠું જોલે મોઢે કરતો રામ પોકાર;
દેવ સ્થળમાં જઈને બનતો લાંબો દંડાકાર.
મોટ મોટાની પંથે બેસે બાંધી કમ્મર ખેસ;
જાણે સતવાદી છે આજે અવતર્યો પરમેશ.
એ તો ભાઈ! જગ છેતરવાની છે ઉત્તમ રીત;
શેતાન અંદર, બહાર ફિરસ્તા, બનીને ફરવું નિત્ય.
જૂઠું સાચું લેળવીને એ, મનમાં લેતો માન;
મુખમાં રામ, કટારી બગલમાં, એ એનો સિદ્ધાંત.
છૂરી ગૃહીને તલપી જોતો કેા મુડાંની વાટ;
રંક બિચારાં સપડાઈ મરતાં આ દંભીને હાથ.
જગમાં આવા દંભી ઘણા છે કરતાં નવની તોર;
ધર્મ તણે જ્ઞાને એ મૂખાં કરતા કાળો કે'ર.
ઉંદર માફક બનતાં કુંકેલ સર્પ નહિ ડંખેલ;
સુધરેલ યુગમાં સુધરેલ સર્વે છળ પણ છે સુધરેલ.

૭૯ સતનો બેલી રામ

સતનો બેલી રામ, સદા છે,
 સતનો બેલી રામ;
 રામ તબી છે હામ જે જનને
 કે કાણ તેનું નામ ?....ટેક

પાખંડીનાં જથ મળીને
 સતને છુંદવા ચ્દાય;
 જોર જુલમથી, છળગળ કરીને.
 મૂળાં મન હરખાય....સતનો.

સત પર વિપત્તિ આવે પણ
 આખર વિગરી જાય;
 વાદળ દગા ઘેર છે નભને;
 નભને કશું ના થાય....સતનો.

સતનું તેજ કદી નવ છૂપશે;
 સતનું તેજ અપાર;
 રાહુ ચંદ્ર-સુરજ બહતો,
 પણ આવે બેડે બહાર....સતનો.

નાનકડું પણ સતનું રોપો
 બીજ તમે ધરી મન;
 નાનું બીજ પણ વડ છે માટો,
 જોઈ કીચો સૌ જન....સતનો.

સત તરશે ને જૂઠું ફૂળશે;
સત છે સૃષ્ટિ ન્યાય,
રામ નામથી ખ્હાણુ તર્યા જે
જગમાં ફૂળી જાય....સતનો.

કાળ તણી જે કરાળ ભૂજથી
છટવા ઈચ્છાય;
રામ નામની ધૂન લગાવી
હરદમ રહો મુખમાંય....સતનો.

૪૦ શ્રીમાનને—

‘લક્ષ્મી’ ‘લક્ષ્મી’ ‘રટતાં’ તેં તો જીવન ગુમાવ્યું બાધું;
પણ કીધો ના ચત્ન ઘડીભર કરવા હૈયું સાધુ.
નિશ-દિન અવિરત શ્રમ ઉઠાવ્યો તેં તો લક્ષ્મી માટ;
આરાધના તુજ નિરખીને થયા પ્રસન્ન લક્ષ્મી માત.
ઉચ્ચ ગણાયો તું દુનિયામાં, તેં પણ મોટમ માણ્યું;
લોગ-વિલાસો માટે ઘરમાં જે જંદગી તે આણ્યું.
ગાડીઘોડા બાગબગીચા બંગલામાં તું મહાક્યો;
નોચરંગ ને ભવાઈ તમાસા જોવામાં ભવ ગાળ્યો.
હીરા મોતી જડિત ઘરેણાં અંગ ધરી હરખાયો;
ઝીણા કસબી વસ્ત્રો પહેરી છેલ બની જગ ધાયો.
સ્ત્રી પુત્રોને કુટુંબ-કળીલામાં આસક્તિ ધારી;
મોટમોટાની મૈત્રી કરવા ખર્ચી દોલત સારી.

ન્યાત-જાતમાં આખરે રણવા લહાણાં કીધાં મોટાં;
જ્ઞાતિ-વરા એવા કીધા કે મળે ન એના જોટા.
અગણિત એવી વસ્તુઓમાં લહી શ્રેયતા તહારી;
માયા-મોહ મહિં લપટાયો, દુનિયા લાગી ખ્યારી.
લક્ષ્મીથી પરમારથ રણવા, કે પર-દુઃખો હરવા;
આત્માન્નતિ દેશોન્નતિ; કરવા, કે પૃથ્વી ઉધ્ધરવા;
બીલીર ચિતન યતન કીધા ના, દોલત એળે ગુમાવી;
જીંદગી તારી ગઈ તે સાથે; હજી તું હો વિચારી.

૪૧ સુખદુઃખની ઘટમાળ

(૫૬)

સુખદુઃખની ઘટમાળ જીવડાં ? સુખદુઃખની ઘટમાળ
શાને અકળાઈને દેતો દૈવ-શિરે તું આળ ?
ફરતી છાયા સુખદુઃખની છે, શાને તું મુંઝાય ?
સુખમાં હર્ષ છલકાયે તો દુઃખમાં તું રીખાય.
કાયા સાથે સરજાઈ છે સુખ દુઃખોની જોડ;
એને કોઈ ટાળી શક્યું ના કરતાં યત્ને કોડ.
હરિશ્ચંદ્ર નીચ ધર વેચાયો, પાંડવ ભટકયા વન;
નગરાયે દાસત્વ સ્વીકાર્યું ત્યાગી રાજ્યાસન.
બાબરસિંહે બહુ બહુ વેળા ગુમાવ્યું નિજ રાજ;
બંદીવાન બન્યો નેપોલીયન, કેસરનું ગયું તાજ.
ઈંદ્રાસનથી બ્રહ્મ થયા છે સ્વર્ગ તણા અધિરાજ;
તો તો જીવડા ! તુજ ગ્લાનિને ત્યજ દેને સહસાજ.
સુખદુઃખો તુજ પ્રભુને સોંપી ભકિત હૈયે ધાર;
શરણાગત વત્સલ એ કહાવે, કરશે બેડો પાર.

૨ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર

(૫૧)

નમ્ર વચન ઉચ્ચાર, સદા તું નમ્ર વચન ઉચ્ચાર,
 ભય કરતાં પ્રેમે જીતવું એ ઉત્તમ છે નિર્ધાર.
 આ જગમાં જન્મીને ભાઈ ! કરવું ભલું કંઈ કાર;
 કુર વચનથી મા વણસાડીશ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર.
 ન્હાના બાળકડાં સંગે તું નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાને તેનો અડગપણે તું ધાર.
 શાંત મધુરા શબ્દ વહીને દે તેને ઉપદેશ;
 ઝાઝો કાળ હવે નહિ એ તો-જે પ્રભુનો આદેશ.
 યુવાનોની સાથે હરહમ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 કરવા પડશે સહન બીચારાને દુઃખના અંગાર.
 યથાશ્રેષ્ઠ આ જીવનને તો કરવું પડે જ પસાર;
 આ જીંદગીને વિટળાવેલી ચિંતા જાળ અપાર.
 વયોવૃદ્ધ ડોસાની સાથે નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 સંતાપીશ મા બહુ ચિંતાથી જીર્ણ થયેલાં હાર્દ.
 જીવન-ભરતી એ સર્વેની બહુધા થઈ જ પસાર;
 શ્રેષ્ઠ આયુને વ્યતીત થવા દે ચિત્ત-શાંતિ મોઝાર.
 દરિદ્રી સહ નમ્ર મધુરા શબ્દ સદા ઉચ્ચાર;
 કઠોર વાણી કાઢ કદી મા તુજ જીવ્હાની બહાર.
 દુઃખ સમુદ્રે ડુબકાં મારે જા તેની તું બહાર;
 અથવા તેને કુર વચન વિણ સહેવા દે દુઃખભાર.
 ન્હાનકડી એ વસ્તુ હીસે પણ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 ઉંડા હૃદય-કટોરા મધ્યે મૂકી છે કિરતાર.
 ભલું કરે કંઈને રેલાવી મૂકે આનંદ-ધાર;
 વર્તમાન નહિ તોયે ભાવિ કહેશે એ નિર્ધાર.

૪૩ નમું તેને હું સર્વદા

(અનુદ્રુપ)

નમું હું કોટિધા તેને, હૃદયથી પૂજું સર્વદા;
જેના નામ થકી માત્ર શુદ્ધ સંસ્કાર સ્ફુરતાં.

સ્વાર્થનો મંત્ર ત્યાગીને પરાર્થ—મંત્ર જે જપે;
પરાર્થે સ્વાર્થ અર્પાર્થ દેખે તેને સદા નમું.

દુઃખમાં ધૈર્ય ત્યાગે ના સંપત્તિમાં ઉદારતા;
એક ભાવે સદા વર્તે; નમું તેને હું સર્વદા.

ભલે કળ્પો છુદ્દી નાંખે, હૈયું રક્તહીણું કરે;
વર્ષાવે પ્રેમની ધારા; સદા એ સિદ્ધને નમું.

૪૪ દુનિયા-પૈસાની

દુનિયા પૈસાની પૈસાની,
એને પરવા ન બીજા કશાની.

માત તાત કહે પુત્રજ સારો પૈસા લાવે કમાઈ;
બીજા સર્વે છે પાખાંડી કર્મે ચાંટ્યા કમાઈ.

પતિ લાગે છે સ્ત્રીને ખ્યારો આપે જો એ થેલો
પૈસા વિણ તો ધણી અકારો ગાંડો ઘેલો મેલો.

ભગિનીને વડાલો છે બંધુ પૈસાનો વહેવારી;
નહિ તો કહે છે ભાઈ મુવા, સૌ પીએયેથી પરવારી.

સગાં સહોદર મિત્રો સર્વે પૈસા આવે પાસે;
પૈસાની જો ખાખ ઉટે તો એ સૌ આઘે નાસે.

ન્યાત ભતને દુનિયા સઘળી પૈસાનેજ વખાણું;
મોટાભાઈ કહી બોલાવે, નહિ તો મૂળ પ્રમાણું.

૪૫ ગુણથી કિંમત થાય

નીતિ ઉપદેશ

અફૂલત ગુણાલંકૃત વસ્તુનાં ટોળાં નહિ બંધાય;
 નહિ સંખ્યાથી, ભારથકી નહિ, ગુણથી કિંમત થાય.
 શૃંગાલનાં ટોળાં બંધાઈ વિહરતા વનમાંય;
 કેશરીને નહિ પરવા તેની તોય મૃગેંદ્ર ગણાય.
 અગણિત તારા-મંડળથી આકાશ બધુંજ છવાય;
 પણ શશી વિષુ નભમાં તિમિરનો નાશ : કદી નહિ થાય.
 રત્નખજાના હોય ભર્યા પણ નૂરથી મૂલ અંકાય;
 અનાંત કોટિ રત્ન મહિં તો કોહિનૂર પંકાય.
 ઝાઝા ઝાડ તણા કુંડેથી જંગલ નહિ વખણાય;
 એક સુગંધી પુષ્પ થકી ત્યાં સૌ જન આકર્ષાય.
 તબક્કાને સારંગી સંગે ગાન ગર્વેયો ગાય;
 કોયલડીના ટહુકા આગળ તેં તો તુચ્છ ગણાય.
 ભૂસાથી બહુ પેટ ભરે પણ શાંતિ કદી નહિ થાય;
 અમૃતનું એક ઝિંદુ પટે તો શાંતિ અપૂર્વ પમાય.
 ઘન દોલતને માલ ખજાના બુદ્ધિ બહુ વખણાય;
 પણ ચારિત્ર વિના કદી નહિ માણસ ઉચ્ચ ગણાય.

ભૌતિક તત્વના જેવી, આત્માનીય અધોગતિ:
 ગુણવાકર્ષણ થાયે; એમાં તો શક ના રતિ.

૪૬ સર્વભક્ષી કાળ

(માવણી)

કયાં ગયા આજ સૌ ચક્રવર્તી તે રાજા !
 કયાં ગયા વીર દિગવિજયી થઈને ગાજ્યા ?
 નહિ જડે નામ નિશાન આજ તો કયાં હિ;
 થઈ રહ્યાં સ્મરણ-વશ રાજ્ય વળી સૌ આંહિ.
 થવું પડ્યું કાળ-વશ સઘળાઓને અંતે;
 મુકી સર્વ--દામ દમામ પળ્યા સૌ પંથે.
 સરળયો મારગ એ જ સર્વને માટે;
 તહારે પણ અન્તે જવું પડે એ વાટે.
 તું થયો જગતના મોહ વિષે ગુલતાન;
 જોઈ રૂપ રંગને રાગ ગયું તુજ ભાન.
 ધન ધરા ધાન્યને હીરા માણેક રત્નો;
 એને તુંજ લક્ષ્ય લાડી કરતો બહુચત્નો.
 પણ એહ સર્વનો અંત મૃત્યુ છે. જાણ;
 નહિ નહિ આવશે એહ સર્વ તુજ કામ.
 ઉદાસીન થઈ તું કર્મ આદર્યો જ બશો;
 તો તો પ્રભુ ધાશે વહારે, અમૃત પાસે.

બી રોપી જળ સિંચન કરવું, ચત્ન કરી પોપી ઉછેરવું;
 વક છોડવું સીધું કરવું, માળીએ એ ધર્મ વિચરવું.

૪૭ અલિમને

(ઉપદેશ)

સત્તા તણા મદથી છકેલા અંધ થઈ ખડકે ધુમે;
 કંઈ રંક પ્રાણીઓ ઉપર તે જુદમગારીમાં ઝુમે.
 પરવા ન કરતા કોઈની, મદ-મસ્ત થઈને ઝેલતાં;
 ખુદ ઇશના પણ ઇશ, હોયે એમ તેઓ ઝેલતાં.
 પણ ખડકના અલિમનો, અંતે નકી વિનાશ છે;
 રે ? જુદમથી ચઢતાં જતોનો નાશ જુદમે ખાસ છે.
 હિરણ્ય કશ્યપ, કંચ, કૌરવ, રાવણાદિ રાજકયા ?
 નાદિર, નેપોલ્યન કણ ? ખુદાકે અલિમ આજકયા !
 એ જુદમથી રંગદાતા આ ખડકને ખડુખડુ મજ્યા;
 પણ જુદમથી અંતે કશ્યા, વિકાગ કાગ મુખે પડ્યાં.
 નહિ જુદમ છે હ્યાં કાયદો પ્રભુ-સૃષ્ટિ કે કુદરત મહિ;
 રે ? જુદમ બેઝારી નકી, આ ખડકમાં ટકશે નહિ.
 છે જુદમ મારગ નરકનો, કાયતાવનો, અંધકારનો;
 ઇન્શાનનો તો માર્ગ એકજ-સત્યના આધારનો;
 ખુદાઈને પ્રગટાવવી ખડકે બધે તે આજુબી;
 ખુદાઈ નૂર નરમાં નહિ તો દાનવી નહિ માનવી.

વિપત્તિમાં મળે સંપત્ત, સંપત્તે તે મળે નહિ;

વિપત્તે તત્વનું સત્ત્વ, યથાર્થ વિકસે સહિ.

૪૮ અહંકાર

(નીતિ ઉપદેશ)

અહંકાર થકી પડયો રાવાણુ સરખો રાયઃ
 કૌરવની ઉખડી ગદ્ ગદ્ મૂળો તો કયાંય.
 સ્વર્ગ થકી શયતાન તો પડ્યો નરક મોહારઃ
 દષ્ટાંતો એવા ઘણાં ગણતા નાવે ગાર.
 માથે મુગટ-મણિ રૂડાં ગોળ્યા પારાવારઃ
 મુંછ પર તો લીંબુ ડયાં પડ્યાં રાયઅપાર.
 હાંક થકી ધ્રુવવતા ત્રિલોકી ધરી ગર્વઃ
 તે તો આજ મસાણમાં લાંગા સુતા સર્વ.
 હિરણ્ય કબ્બપ છે કયાં ? કયાં છે કતોરી કંસ ?
 ખાખ પલકમાં થઈ ગયાં; ઉડ્યા તેના +હંશ.
 હોયે સફળગો ઘણા, પણ જે નરજ અભિમાન;
 તે તો નરને નાંખતી ઉંડા કુપ નિદાન.
 અનર્થ આ જગમાં ઘણા નહાના મોહોટા હોય;
 અનર્થ હું-પદ્ધતી થતો તેના સમનવ કોઈ.
 પડે છે આ લોકમાં, પરલોકે વળી તેમ;
 અભિમાને તો નર ખુબે ઝેડ હુનિયા એમ.
 ભવ બગડ્યો, બગડે બીજા ભય એથી નિઃશંક;
 લાખ ચાચોશી રેંટનો આવે કદિ નહિ અંક.

કરી શકે શું માનવી ? કરતાં હતાં રામ;
 એની ગહનતા પ્રીતીને મૂકી દે સૌ કામ.

૪૯ ફોગટ ફાંફાં

શાને થાતો માનવ ! તું તો ચિંતામાં ગરકાવ ?

અરે હાં ! ચિંતામાં ગરકાવ !

ત્હારું ધાર્યું કાંઈ થતું ના; ફોગટ ફાંફાં સાવ....૧

રાત દિવસ ચિંતારણ્યે તું લટકી મરતો ભાઈ !

પણ કરવાતું કામ ન જડતું; કોઈ મળે નહિ સહાય....૨

પાંચ મળ્યે પચ્ચીસની આશા ધરી ફરે જગમાંય;

થતો નહિ સંતોષ તને કંઈ, વધુ મળ્યે વધુ રહાય....૩

કંઈ કંઈ આશા, કંઈ કંઈ ભાવો, ધારી તું મલકાય;

પણ તેમાં કંઈ વિઘ્ન અડે તો પસ્તાવે પટકાય....૪

ભગ્ન આશાના કાયા સૂત્રે લટકી હિંડોળાય;

મૃગજળનાં સરવર પર તું તો તૃષા છીપાવા ધાવ....૫

આશા, ભાવો, હર્ષ ને ચિંતા, સાંપ પ્રભુને ભાઈ !

નાથ તણો પાલવ પકડીને જા એમાં તું સમાઈ....૬

પ્રભુ સળંગો છે, આચો સ્વામી, નવ તરછાડે કયાંય;

આનંદ-ધન વર્તાવે આનંદ, કીટ-ભ્રમરનો ન્યાય....૭

૧૭-૧૧-૨૧

શ્રી કાશી, મથુરા, આદિ, તીર્થ કીધાં અડસઠ,

પગ પાકયા, ગાત્ર ગળ્યાં, ન કિંતુ ભાંગી ભવની ભાવઠ;

મોટાઈ મનમાં માનતો, માયામહિં ગમણા મચ્યો,

તીર્થો જિયારા શું કરે ? જે રામ ના હૃદયે વસ્યો.

૫૦ લક્ષ્મી

લક્ષ્મી, લક્ષ્મી ને ભાઈ! લક્ષ્મી;
લાગે ખ્યારી સૌને લક્ષ્મી.

લક્ષ્મીનો આશ્રય સહુ જગને, શીતળ છાયા કારી;
રાત દિવસ તેને થડવાને, ચતતાં સૌ સંસારી.

લક્ષ્મીથી દુનિયામાં સહુ જન, કહેવાયે વહેવારી;
એથી રીઝે, એ વિન ખીજે, એની છે અસિદારી.

લક્ષ્મીથી જન કુલિન ગણાયે, લક્ષ્મી વિન ભાખારી;
લક્ષ્મી પાછળ સેવક ભમતાં, નહિ તે નાંખે ધુત્કારી.

લક્ષ્મીથી સૌ કાર્ય ચરે છે, શક્તિ એની ન્યારી;
આભ મહિં પાડે એ છીંદુ, અદ્ભુત સંચરનારી.

લક્ષ્મીનો ઠણુકારો મોટો, જબકારો બહુ ભારી;
ઋષિ-મુનિ જેવા લોકોને પણ, મોહવશ કરનારી.

સગાં સંબંધી મિત્રો સર્વે, ભાઈ ગહેન ને નારી;
લક્ષ્મી વિન તરછાડી નાથે, લક્ષ્મી એ જાયે વારી.

લક્ષ્મી હોય તો વિપણુની છે, જગને બે-દરકારી;
આ ભવ, પરભવ. સર્વ રામાયું, લક્ષ્મીમાંહે ખ્યારી:

૫૧ દત્ત-ચોવીસ ગુરૂ

(૧)

પૃથ્વી-

ક્ષમા, પરદુઃખભંજનના પાસ;

અદ્યા જે ગુણ મેં પૃથ્વી પાસ.

દુઃખ અનેક મહે તદ્દપિ ના રાખે કળની આશ;

હૃદય ચિરાયે તોય દાખવે ક્ષમા ધરી ઉદ્ધાસ.

કોટિ પદારથ એ નિપજાવે અર્પે ભોગ વિલાસ;

સ્વાર્થ હૃદે લવલેશ ધર્યા વિણ કરતી જન દુઃખ નાશ.

દિવ્ય મંત્રના એ ભણકારા અદ્યા ધરાની પાસ;

જીવન મુક્ત બનીને હું તો કરતો આજ ઉદ્ધાસ.

(૨)

જગ-

અદ્યા છે નિર્માણ જગની કાય;

મધુરતાથી અદ્ભુત શોભાય.

સ્વભાવથી નિર્માણને મધુરું જગ જગતે વખણાય;

માનવ જે એ ગુણ લહે તો જીવ મટી પ્રભુ થાય.

શુદ્ધ અને સુખરૂપ આત્મા તો સૌનું રૂપ જણાય;

છળ બળ દંભ ત્યજી મધુ ભાષણ જનગુણ ઉચિત ગણાય.

આ જે ગુણ અહવાથી અતે જન કલ્યાણ જ થાય;

એ જે ગુણ તો જગથી અદ્યા મેં, જગ મુજ ગુરૂ લેખાય.

(૩)

પાવક-

ઉદર પાવકનું પાત્ર ગણાય;

કંઈ ત્યાં અદ્ભૂતતા દેખાય.

સર્વ દ્રવ્ય હોમાયે તેને ધરે ઉઠરની માંચ;
 ન્યુનાધિકતા કાંઈ થતી ના સદા રહે સુખ માંચ.
 તે રીતે મુજ ઉઠર બનાવ્યું જેથી ભૂખ જીતાય;
 સમય ઉચિત જે અન્ન મળે તે ધરતો ઉઠરની માંચ.
 કાલનાણી હું ફિકર કરૂં ના, શું મળશે ખાવાય ?
 પાવકથી ગુણ એજ ગૃહ્યા છે; એ મુજ ગુરૂ લેખાય.

(૪)

વાયુ-

સદા આસ્રક્તિ રહિત રહેનાર;
 અને સંતોષ સતત જપનાર.
 બહાર ભિતર સૌ સ્થળમાં વસતો, વાયુ વિના નહિં ઠાર;
 સદા રહે ગતિમાં તોયે પણ આસ્રક્તિ ન લગાર.
 શરીર ભિતર એ રહે સંતોષે માત્ર કરી આધાર;
 હૃદય માંચ કદી નવ કરતો ભોગ તાણી દરકાર.
 એ ઉપદેશ ગ્રહ્યા વાયુશ્રી, એ પર કુલ આધાર;
 અના શક્તિ અને સંતોષે ઉઘટે મોક્ષનું ઠાર.

(૫)

આકાશ-

પદારથ અગણિતનો છે વાસ;
 અસંગ ને વ્યાપક તો આકાશ.
 તારાગણ, વાદળને વાયુ સદા રહે આકાશ;
 સૌથી સંગ રહિત એ રે'તું કીધા મેં અભ્યાસ;
 એ રીતે આત્માને બાણું સ્વયંજ્યોત પ્રકાશ;
 સર્વ સ્થળે એ રે'છે તદપિ સંગ તણો નહિં પાસ.

સંસારે પણ અલિપ્તતામાં કદિ ના હોય કથાસ;
નષ્ઠ થયું અજ્ઞાન હવે ને પ્રગટયો જ્ઞાન ઉભાસ.

(૬)

ચંદ્રમા-

ન વધ ઘટ ચંદ્રની સત્ય જાણાય;

પૂર્ણ એક રસથી એ વખણાય.

પૂર્ણ રૂપે વર્તુલ આકારે ચંદ્ર રહે નભ માંય;

વધ ઘટ એના રૂપ મહિં ના શાસ્ત્ર અનુભવમાંય.

ચંદ્ર અને ભૂમંડળ નભમાં ભમતા રહે સદાય;

સ્થિતિ ખદલાવાથી વધઘટનો ચંદ્ર મહિં દેખાય.

એ રીતે આત્માને જાણું પૂર્ણ રૂપે હું સદાય;

જ્ઞાન રૂપી ગુણ એજ લક્ષ્ય મેં ચંદ્ર ગુરૂ લેખાય.

(૭)

સૂર્ય-

સમય પર સૂર્ય ગૃહે છે નીર;

સમય પર ત્યાગ કરે એ નીર.

કરથી જળ પૃથ્વી તળ પરથી ગૃહે કરી તડબીર;

સમય થતાં પાણી અર્પિત શાંતિ કરે એ નીર.

દંદ્રિયાપેક્ષિત વસ્તુઓને ગૃહણ કરે છે ધીર;

ત્યાગ કરે છે મમતાવિન ને રહે કીલ કીર.

ગૃહણ-ત્યાગનો મંત્ર ગૃહે આ, વાધે એનું હીર;

જન્મ સફળતા ધાગે નિર્ધે, શંકા છે ન લગીર.

(૮)

કપોત-

સદા સ્નેહ ત્યાગ રૂપી શુભને;
ગૃહ્યો મેં કપોતરાજ કને.

કપોત જોડું ગયું તું વનમાં મુકી જે આજકને;
પારથીએ ત્યાં જાળ પ્રસારી પકડયાં આજકને.
જોડું તે વેળા ત્યાં આવી કે'તું રૂઢન કરીને;
“અંતનિ પીડ થકી મરતી આ ધિક્ક છે જીવનને!”
જોડું જાળ મહિં પડતું તે વશ થઈ પ્રેમ તણે;
જન્મ-મરણનો હેતુ સ્નેહજ જગમાં સહુ જીવને.

(૯)

અજગર-

અજગર રે'તો સ્થળમાં એક;
ધરી હૈયે અંતોષ વિશેક.

પડી રહેતો એક સ્થળમાં અજગર, યત્ન કરે નહિં છેક;
દેવ યોગથી પ્રાપ્ત થતું તે ભક્ષે રાખી ટેક.
અધિકની ઈચ્છા નબ કરતો; પેખ્યો એજ વિવેક;
શરીર-ચિંતા વિન અતુલવતો એ આનંદ અનૈક.
અનાત્મ વસ્તુ કાચા કા'વે; મમતા છાંડ હરેક;
એ ઉપદેશ ગૃહ્યો અજગરથી; એ છે મુજ શુદ્ધ એક.

(૧૦)

સમુદ્ર-

સમુદ્ર અડોળ સદા રહેતો;
સદા મર્યાદ મહિં રહેતો.

હબ્બર નહિયો આવી રેડે નિજ જળ દહિયે જો;
પણ હબરાય મુકી મર્યાદા, કદિ નવ અગતો જો;
અનેક વિષયો આવે મનમાં ધીર પુરૂષના જો;
પણ કે દિ અલિત અને ના એથી; ગંભીર બનતો જો.
અડોળ મનને રાખવું એ તો ઉત્તમ ગુણ છે જો;
સમુદ્ર પાસે એ ગુણ લીધો; એ મુજ ગુરુ છે જો.

(૧૧)

પતંગ-

બળી મરી અર્પે છે હંમેશ;
જુઓને પતંગિયો ઉપદેશ.
અંધ બની પડતો અગ્નિમાં જોઈ રૂપ ઉમેશ;
ભસ્મીભૂત થતો નવ રેતી નામ નિશાની લેશ.
રૂપવતી સ્ત્રી આવે કોઈ જાળનવતે વેશ;
માનવ મન તેમાં લીન થાતું ભૂલી જે પરમેશ.
આત્મામાં લીન મનને કરવું—જીવનના ઉદ્દેશ;
પતંગથી એ ગુણ મેં લીધો—ગુરુ મુજ એ હંમેશ.

(૧૨)

ભમરો-

કરીને ગુંબરવ હરદમ;
ભમરો બાધ દિયે અનુપમ.
એક પુષ્પથી બીજાં પુષ્પે ઉડતો એ નિશદંન;
થોડો થોડો રસ લઈને પણ કરતો એ લોજન.

લોભ ધરે એ કદિ ના હોયે અતોષ રાખે મન;
 ધીરજથી આનંદે એ તો મેળવતો સાધન.
 એ ગુણને હું હોયે ધારું કરીને કોટી ચતન;
 હરેક શુદ્ધી દુકડો દુકડો યાચી કરું ભોજન.

(૧૩) મધુ મશિકા-

શુભ્રા મધુ મશિકાની રીત;
 ભરે સંચાલ કરીને એ નીત્ય.

રાત દિવસ જોયે નવ ખેસે મધુ ભરતી એક ચિત્ત;
 સંચાલ કરી મધપૃઠા ભરતી વાપરતી ન કવચિત.
 આખર કોઈ શિકારી હસ્તે મધુ લૂંટાય ખચીત;
 બહુ દુઃખ પામી પ્રાણ ખુબે પાણ દાન દિયે ન ઉચિત.
 ખોટી બદામ ન છોડે કંજુશ, હોયે ધન અગ્રણીત;
 ચંમકતો પકડી લઈ જાયે તદા થતો વંચિત.

(૧૪) ગજ-

ધડીભર કામાતુર ગજ થાય;
 જનમભર બંધનમાં સપડાય.

કાષ્ટ તણી પુતળીને દેખી ગજ કામાતુર થાય;
 અંધ બની દોડે છે તે ભણી; ફાંદા માંડિ ફસાય.
 જન્મ મુધી બનતો કેદી એ; કદિ નહિ છુટકો થાય;
 લાખો લોહ તાણા અંકુશો શિર પર ખાતો જાય.

ગજ ગામિની કો દેખીને જન કામાતુર થાય;
આ સંસાર રૂપી ફાંદામાં ફસી પડી બંધિત થાય.

(૧૫)

મૃગ-

હરણને રાગ સુણ્યાનું વ્યસન;
મરણ પામે છે પડી બંધન.

મધુ મધુરું કેં જાન સુણીને લાગે મૃગને લગન;
તલ્લિન થઈને સુણતું ભોળું; એમાં રેતું મગન.
એ ભોળું તો ફંદ ન જાણે રચતા પાપી જન;
લે છે ત્રણ શિકારી જ્યાં રૂબે લહેજતમાં મન.
મોહ માયાનું હાવભાવથી રસિક સુણે ગાયન;
કામી પુરૂષ બંધનમાં પડતો; છૂટે ન કોટી ચતન.

(૧૬)

મીન-

ગુઓને લોભે લક્ષણ જાય;
ગની પરતંત્ર, દુઃખે સપડાય.

મીન ગળે છે ગળને લોભે; ફાંસો ઉડા ખાય;
કંઠે આવે પ્રાણ અને તફડી તફડી મરી જાય.
લોભે સત્ય નહિ દેખાયે; શુધબુધ અધર્મી જાય;
ઠોકર ખાયે; ઉધે માથે પડતાં ભૂલ જણાય.
લક્ષ્મી, કીર્તિ, માન, મમત,ના લોભે જન અડડાય;
પરશ્વતા—એડી પહેરીને જમ જાળે બંધાય.

(૧૭)

પિંગળા-

ધરી ઉઠાસીનતા રૂપ તાજ,

કરું પ્રહ્લાંડ તાણું હું રાજ.

વાટ જુએ છે પિંગળા ચારની મૂઠી સર્વે લાજ;
 ગઈ મધરાત, હજી આવ્યોના કેા પણ ચારજ આવજ.
 વ્યાખ્યો છે ઉકળાટ હૃદયમાં કાળ જતાં સહસાજ;
 અંદર બંધે, બહાર આવે, ઘડી ઘડી એ વિનકાજ.
 નિરાશ થઈને બોલી અંતે “ધિક્ક છે ચારિ-કાજ!
 આટલી આશા પ્રભુની રાખું; આવે તે ધરી દાજ.”

(૧૮)

કુરર પક્ષી-

લીધો આ બોધ કુરરની પાસ;

સદા ત્યજવા મહુ ભોગ વિલાસ.

કુરર વિહંગમ માંસ ગૃહીને ઉડતું આકાશ;
 યોગ્ય સ્થળે બેસીને ખાઈશ ધારી હૈયે આશ.
 અનેક પક્ષી કુરરની પાછળ દોડે દેખી માંસ;
 બહુ મારે સૌ અંધ પ્રહારે; કુરરે ફેંક્યું માંસ.
 ધણ તળે એ જઈને બેઠું, પક્ષી વળ્યાં તે પાસ;
 ભોગ ત્યજેથી મુંઝિત મળી છે; ઉડતું કુરર આકાશ.

(૧૯)

આળક-

ન સમજે આળક તો કંઈ ફંદ;

સદા એ ભોગવતો સુખ કંદ.

પથ પી બાંજક રહે; જાણે ના ગાફિલદાની ફંદ;
 ચિંતા કદિ હૈયે નવ ધરતો; સદા રહે આનંદ.
 નિદોષી મુખ હસતું કેવું! શકે પુનમનો અંદ;
 પ્રજ્ઞાનંદ અનુભવ નિશદિન લેતો એજ અખંડ.
 તે રીતે ભિક્ષાત્ર ગ્રહું હું; છોડું સર્વે રૂંડ;
 કાની કાયા, કાની માયા; સમજી કરું સ્વછંદ.

(૧૦)

કુમારી-

સદા એકાંત મહિ નિવાસ;
 ગૃહો મેં એક કુમારી પાસ.

અલખ જગાવી કેા સંન્યાસી ઉભો ભિક્ષા આશ;
 કુંવરી એકલી ગૃહમાં તેણે કહ્યું ધરી ઉલ્લાસ.
 “ધાન્ય કુટીને ચાખા આપું; થશે નહિ નિરાશ.”
 ધાન્ય કુટાયે છન છન થાયે કંકણના ત્યાં વાસ.
 લજ્જત કુંવરી કંકણ કાઢયા; એક રહ્યું છે પાસ;
 શબ્દ થયો ના; કલહ થશે જ્યાં ગહુ જનનો છે વાસ.

(૧૧)

સર્પ-

રચે ના સર્પ કદી નિજ દર;
 રહે આનંદે એ પર ધર.
 એક દરમાંથી ખીખાં દરમાં રહે સદા નીડર;
 કરતો એમ કરે એ નીત્યે આખી પૃથ્વીભર.

ત્યમ હું પધિક જન સમ વિચરતો; નહિ બંધાવું ઘર;
ગિરિ શુક્ર દે મુસાફરખાને સદા રહું નિર્ભર.
આનંદિત ન થતી એથી મન; દેખું સૌ સુખકર;
એ ઉપદેશ ભૂજંગે દીધો; એ છે મુજ હીતકર.

(૨૧)

લુહાર-

સદા મન કરવું એકાકાર;
દીધો એ બોધ મને લુહાર.

બાણુ બનાવે નિજ પેઢીમાં લુહાર નગર ખઝાર;
કાર્ય મહિ તલિલનતા ત્યાં તો ખામી રહી તે વાર.
રાખની સ્વારી તે વેળા ત્યાંથી થાય પસાર;
કાર્ય તદ્રુપતા છે એવી બાણુ થઈ ન લગાર.
પાછળથી આવીને પૂછે લુહારને કે સ્વાર;
“સ્વારી ગઈ અહીંથી શું?” “મુજને ખબર ન” કહે લુહાર.

(૨૩)

કરોળિયો-

બુઝ્યા આ કરોળિયાની બળા;
પિછાનો એવી માયા-બળા.

મુખથી તાર તણા ગુચ્છાનો કાઢે બહાર નિકાલ;
ચલે બળા; ફસાતો પંડે; મરતો બની કંગાળ.
જીવ સંકટ્ય રૂપી તારોનો કરતો બહાર નિકાલ;
અંતે તેમાં ફસાઈ મરતો; બહારી માથે આળ.

શુદ્ધ રૂપ છે સૌ પ્રાણિનું; જુદી છે જંગલ;
જ્ઞાનિ મુક્ત થઈ ફરતો; જંગલે પડતો આળ.

(૨૪)

ભૂંગી-

જુઓને કીટ-ભ્રમરનો ન્યાય;
સમજથી ભવ-સિંધુ જ તરાય.

પકડી લેને કીટને ભૂંગી ફરતો ગ્રાહ સદાય;
એ ભણુકાર થકી ત્યાં કીટ નો, કીટનો ભ્રમરો થાય.
ભૂંગી બનીને, મોલ ત્યજીને, આખર ઉડી જાય:
એ રીતે ભણુકાર થકી તો સૌ કો તદુપ થાય.
નદેડ નથી; આત્મા હું જાને; સાચી રૂપ સદાય;
એ ભણુકારે રૂપ પમાયે; દેહાધ્યાસ ત્યજાય.

૧૫-૧૨-૧૮.

પર ધર્મરાય-સભા

(સાવણી)

“ચલો ઉઠો દેવગણ ! આજ જુગ્મીમાં જઈએ.”
સહુ લોક તોણ ત્યાં સ્વભાવ સદા નિરખિયે.

ભૂલોક સભા તો ભરિયે,
સુખ દુઃખ સૌના નિરખિયે;
મન માનર હૈયે ધરિયે,
તુલના સૌ આગળ કરિયે.

કદી એમ ધર્મ સહદેવ પૃથ્વીમાં આવે;
 સહુ દિવ્ય વિભૂષણ ધરી સલા શોભાવે.
 સુધી ધર્મરાય-રિડિમ જગતના લોક;
 "હુઃખરજે બધાના આજ ધરના શોક."

સહુ દેવ તણી તો સંજે,
 અહિં ધર્મરાજ ઉમંગે;
 સલા ભરે બહુ રંગે.
 ત્યાં લોક બધાં આમંગે."

આવે ત્યાં સત્વર લોક ધરી ઉદ્ધારસ;
 'નિજ હુઃખ તણે સૌ નાશ થશે' ધરી આશ.
 વિધ વિધ જતના લોક સલામાં આવે;
 ત્યાં ધર્મ-હુત સન્માન કરે સુભાવે.

કુશળતા સૌની પુછે,
 સૌ જનને આસન આપે;
 શ્રી ધર્મરાયને વંદી.
 લોકો જનતા આનંદી.

પછી ધર્મ રાયના ભાટ સલામાં જાલે;
 "સહુ જન મુજને મુજ વાત આજ બહુ હોય."

ભરી ધર્મરાય સલાય,
 તમ હુઃખ મુજવા ઇન્છાય;
 તમ પ્રગટ કરો સૌ હુઃખો,
 આ અવસર કોના ચુકો."

પછી લાગ્યદેવની પીડ સહે ના શોકઃ
તે ઉડીરવે નિજ હુઃખ કરી બહુ શોક.

x x x x

તે દેવ સભામાં વૃદ્ધ વીર કેા આવે;
કરી હર્મરાય પ્રણામ હુઃખો સંભળાવે.

“પ્રિય મિત્ર સહોદર મંગે,
હું મસ્ત બનુ આનંદેઃ
એકાએક બચુગલ વાગે,
તે તીવ્ર કટારી લાગે.

ધન માન બળના શેલી,
વળી પ્રાણ પ્રિયાને મેલીઃ
એકાએક સર્વ ત્યજી દે,
રણભૂમિ જવું પડતું સહિ.
રણમાં યુધ્ધો બહુ ક્રીધાં,
હુઃખો તો મેં બહુ ક્રીધાં;
જંધી ના ત્યાં હું બેઠો,
આહાર સુખે ના કીધો.

મધરાતે ઉડી લડતાં,
રૂઢિર ધારા કે જોતાં;
કે જીવ આણી પર આવે,
કે મસ્તક છેદી નાંખે.

નિસાસા સૌના લેતાં,
હુઃખો યુધ્ધ કે સહેતાં;

પણ અંધ કદિના દીડો,
નિશ્ચિંત થઇ ના બેડો.

“અમ છવન એવું દુઃખ થકી ભરપૂર;
તે દુઃખ કરો સૌ આજ તમે ચકવૂર.

છે ધન્ય બધાં વ્યાપારિ;
મહુ રીતે આનંદ કારિ.”

સુણી વાત બધી ત્યાં વણિક સત્વર આવે;
“મહારાજ ! સુણા મુજવાત બધી સુભાવે.

દરિયા પર વહાણ ચઢે છે.
વાણિજ્ય બધું ત્યાં રે’ છે;
વા વા બેઠું જ્યાં થાયે,
અમ છવ બહુ અકળાયે.

રે ! મરણ થકી બહુ ભુરી,
અમ દશા કથાય ન પૂરી;
નિરાશા આશા વચ્ચે,
અમ છવન દોરી લટકે.
ગુણમાં સૌ ચોધારે છે;
તત્ક્ષણે ભાવિ રથે છે;
કેશરિયા કરી છવ અર્પાં,
યા વિજય પતાકા ફેંકો.”

પછી ધર્મરાયને વીર, વણિક ત્યાં વિનવે;
“અમ દુઃખ તણા ફેં કરો નિવેડો આજે.”

ત્યાં ધર્મરાય વાણિજ્ય વીરને સોંપે;
 ને યુદ્ધ તણું સૌ કાર્ય વણિકને સોંપે.
 એ ભાગ્ય ગ્રહી ત્યાં વીર, વણિક બેઠે બેસે;
 “બહો ! ભાગ્ય ! અમ આજ” મુખે એમ કહે છે.

અપૂર્ણ

૫૩ ભરત

(હરિગીત)

નિજ રાજ્ય સર્વે છોડીને, રાજા ભરત વન બંધ છે;
 તટ્પીત આત્મ વિચારમાં. ઋષિઓ તહિં દેખાય છે.
 પાસે જઈ ત્યાં હસ્ત બેઠી, વિનયથી રાજા વહે;
 તમશરણુ આવ્યો આજ હું; શરણું મને દેવું ઘટે.....૧

“સાર આ સંસારમાં મેં કાંઈએ દીઠા નહિ,
 ચિર સ્થાયી વસ્તુ કોઈ પણ નજરે મને આવી નહિ;
 વૈરાગ્યથી હૈયા મહિં કેં તીવ્રતા લાગી રહી,
 કેં રહેન મુજને ના પડે; ચિત્તે નથી શાંતિ રહી.....૨

“ચિણુગાર જાણે અગ્નિની હૈયુંજ માફ આગતી,
 કેં બાણ વર્ષા હૃદયને મુજ વીંધિ નાંખી આલતી;
 કેં અંપના; કેં રહેનના; કેં માર્ગના મુજને દિસે,
 ઉપદેશઆપોને મને; ઋષિરાય ! કેં શાંતિ વળે.”૩

સંત:—

“હસ્તી તાણી છે શ્રેષ્ઠતા અદકી બહો ! સૌ પ્રાણમાં,
 આત્મા તણા ઉપદેશની છે શ્રેષ્ઠતા ઉપદેશમાં;

આત્મા તણા ઉપદેશથી શાંતિ મળે શાશ્વત નકી,
 મૃગજળ દિસે છે ગ્રીષ્મમાં ઉત્તધિ રહે શાશ્વત નકી.....૪
 દર્પણ મલિનતા ફર પ્રીધે શુદ્ધ સૌ દેખાય છે,
 અભિમાન ટાળ્યાથી અહિ સૌ શુદ્ધ નો દેખાય છે;
 'નથી હું; જગત ના; એકલો વિષય બધે વ્યાપી રહ્યા;
 એના વિના કે સ્થાન ના; ઉપદેશ એ રાજ ગૃહો'.....૫
 સુણી વાત એ રાજ તહિ બેસી વિચારે મન મહિ;
 'ના હું; જગત ના; એકલો વિષય બધે વ્યાપે સહિ;
 એના વિના કે હામ ના; સર્વત્ર એ વ્યાપી રહ્યા;
 સતે કહ્યું તે સત્ય જાણું; આજ એ અનુભવ લહ્યા.....૬
 પણ વિષય વ્યાપક એતના, સર્વે રૂપે જો વ્યાપનો;
 તો કેણુ હું? વિષય જ હું; શું સર્વમાં હું નાવતો?'
 સત્યર તહિં વિચાર બીજો ઉદભવે છે રાયને;
 'મેં વિષયને જાણ્યો અહિં; હું જાણનારો કેણુ એ?'.....૭

અપૂર્ણ

૫૪ હનુમાન અને ભીષ્મ

(૫૬)

નમું હું વીર હનુમનને

નમું હું ભીષ્મ પિતા તમને.....૮૬

સ્મરણ થતાં તમનામો વીરો, વ્યાપે પુલક શરીર;
 તમ ભક્તિમાં તલ્લિન હૃદ છે ધગધગતે રૂધીર.

ઉત્તમ જીવન જીવી મૂક્યો અતુપમ આકર્ષ એક;
 તે સાંભળી હૈયે આજે વાઘે હર્ષ વિશેષ.
 ભૂત-તિમિરમાં ઉજ્જવળ જ્યોતિ પ્રગટે છે તમ એક;
 પ્રહ્લ વર્યા ત્રત શાન્ધત પાળ્યું ધારી હૈયે ટેક.
 હૃદય તણા છે સ્થંભો વીરો ! દેશ તણા પ્રતિપાળ;
 ભાવિ તારી છે ઉજ્જવળ આશા, કાળતણા મહાકાળ.
 (૮-૮-૧૯)

૫૫ શ્રવણ-પિતૃ ભક્તિ

શ્રવણ ! તુજ ભક્તિની જોડી;
 ન જડતી. યત્ન કર્ય કાટિ.....ટેક
 માતૃ પિતાની એવા માંહે અહોરાત તત્પર;
 આજ્ઞા થઈ કે શીર ધારી તેં કાર્ય કરે સત્વર.....શ્રવણ.
 કાવડધરીને માતૃપિતાને લઈને ફરતો બાળ;
 માતૃ પિતાનું જનન કરેતું રાખી બહુ અંભાળ.....શ્રવણ
 વનવન ફરતો યાત્રા કરતો વેડી કપ્પ અનેક;
 માતૃ પિતાની ઇચ્છા જાણી પૂર્ણ કરે ધરી ટેક.....શ્રવણ
 એ એવાને કાજે અતે પ્રાણ કીધો તેં ત્યાગ;
 પ્રાણાન્તે પણ તેં કીધો શ્રમ પિતૃકાજ અથાગ.....શ્રવણ

૧-૧-૧૯

૫૬ અભૂત

(૫૬-રાગ ખમાચી

સખા ગણી હું અચુક્ત બોલ્યો પ્રમાદથી કે પ્રભુચેથી;
 'યાદય. કૃપણ, સખા એવું કંઈ. તમ મહિમાનહિ જાણેથી.
 વિહાર શય્યાસન ભોજનમાં એકાંતે કે સૌજનમાં;
 અસત્કાર હાન્યાર્થે કીધા; તેની યાચું છું હું ક્રમા.
 તમે ચરાચર જગના પિતા, પ્રજા; મહાગુરુવળી શ્રાવ,
 તમ સમ કોના; અધિક કહિંથી ! ત્રિભુવનમાં અપ્રતિમ પ્રભાવ.
 કાયા દોળી પ્રભુમું, પૂજું આરાધ્ય ઈશ ! માત્રી દાંડ;
 પિતા પુત્રની, સખા સખીની, પિયુ પ્રિયાની, મુજને વે

૫૭ શ્રી શંકરાચાર્ય

(૫૬)

આદ્ય શંકરાચાર્ય તને હું નમતો વારંવાર;
 ધર્મ જ્વળ ફરકાવી કીધા ભારતનો ઉદ્ધાર.
 સત્ય યુગમાં કપિલ મુનિને ત્રેતામાં શ્રી દત્ત;
 દ્વાપરમાં શ્રી વ્યાસ મુનિત્યમ કલિયુગમાં તુજ ગત.
 રમરણશક્તિથી ચક્રિત કીધાં તેં ગુરુઆદિ સૌજન;
 ફરી લખાવી ભાષ્ય કીધાં તેં પદપાદ પ્રસન્ન.
 સાધન પંચક, ભાષ્ય, સહસ્ત્રાં; કૃતિ તારીએ ત્રણ;
 લખી લખી હૃદ બુદ્ધિબળથી જગવ્યાં તેં સૌજન.

પદ્મપાદ, સુરેશ્વર, હસ્તા મલક ને તોટક, ચાર;
 શિખો તારા બ્રહ્મમુખ કે ચતુર્વેદ અવતાર.
 અકલ્યાણકર સર્વે મતનું તેં તો ખંડન કીધ;
 દ્વૈત વિહારીને અદ્વૈત જ જગ ફેલાવી હીધ;
 પાશુ પત મતવાળાઓને શરણાગત તેં કીધ;
 ઋકય કાપાલિકને હરાવી જયવર્તાવી હીધ.
 માતા-મરણ પ્રસંગે આવી તેં હીધો ઉપદેશ;
 અંત્યેષ્ઠિ સંસ્કાર કીધો તેં પ્રગટાવી જવાળેશ.
 કામરૂદ્ધેશો અભિનવશુભે છળ કરી હીધો ત્રાસ;
 જાણ થતાં શુભો કીધો ના ધરી ક્ષમા ઉદ્ધાસ.
 કાશ્મીરમાં શારદા મંદીરે ખોદ્યું જ દક્ષિણદાર;
 'સર્વજ્ઞપીઠ' પર આરોહી વર્તાવ્યો જયકાર.

૧૬-૩-૧૬

૫૮ રાજ ભંટીહરિ

(અ. ૫૪૭)

પિંગલા અહત્યાગીને રાજલક્ષ્મી ગયો વને;
 લીધો અન્યાસ ત્યાં રાયે મહેન્દ્ર નાથની કને.

(ઉપજાતિ)

વનં જગે એ ફરતો ફરે છે.
 આનંદમાં મસ્ત બની રહે છે;

ભિક્ષાન વૃત્તિ ધરતો સહાને,
ધરા-તળે એ શયને બિરાજે.

(અનુક્રમ)

સુનારો પુષ્પ-સૈયામાં, ગોખરૂમાં સુખે મુવે:
અહોહો ! ગોખરૂમાં કેં આવ મીઠાશ એ લહે.

(મંદકા-તા)

ધીમે ધીમે શ્રમિત પગલે દુરથી એકઠાએ,
થાક્યોપાક્યો અહિંતહિં ભમી ગામ ભાગોળ આવે;
માર્ગે થાભે ક્ષણભર તહિં કાંક આરામ લેવા,
ને ઓસિકું છંટ તાલું કરી ઘેનમાં કેં પડે છે.

(અનુક્રમ)

જેને મહેલમાં નિદ્રા નૃત્ય-ગાને ન આવતી;
સુખે આજે મુવે છે તે શ્રમથી માર્ગમાં પડી.

(કેવળાનિ)

કેં પાણી હારી જગકાજ બાથે,
યોગી ચુતો માર્ગ મંહિ જણાયે:
ઓસિકું ફેળી વઢતી અનુરા,
“હજી મુવાને કંઈ ભોગ તૃષ્ણા ?”

(અનુક્રમ)

સમ્યુ એ વાક્ય યોગીએ. વાત હોયે ખરી લક્ષી:
છંટ નાંખી હીંચી આવે ને એ પાછો ચુતો તહિં:

(હિપમતિ)

સૌ પાણીહારી જળ દ્વી વળે છે,

યોગી તહાં તે ધરણી ઢળે છે;

કે ભામિની એ નિરખી વહે છે,

“બુઝો, મુવાને હજુ કોધ કેવો !”

અદ્ધ હાસ્ય કરી યોગી મનમાં આમ બોલતા;

“જહાં આખી દિસ એવી”ને ત્યાંથી થાય ચાલતો.

૫૯ ચૌદ રતન

“ ક્ષીર સમુદ્ર મથનનું મહાતમ કહો તમે ઋષિરાય; ”

“ ચૌદ રતનને કે પર કાઢ્યાં ? શા નામે ઓળખાય ? ”

અગત્ય ઋષિ ત્યાં ઉત્તર દે છે, “ સુભુ તું ધરીને ધ્યાન;

“ પૂર્વ સમુદ્ર પ્રકરણમાં આવું વર્ણન છે તું જાણ.

“ વ્યંદ્રમાદિ સૌ રતન હિનું આ જગત થયું ઉત્પન્ન;

“ ક્ષીર સમુદ્ર મથન કરવાથી રતન થયાં ઉત્પન્ન;

“ હરેક કંઈ તાણા પ્રારંભે મથન થતું પરમાણુ;

“ શાન્ત, અનુભવ. એ વાતોને નવહેતું સન્માન.

“ માયા વા અજ્ઞાન તું જાણ ક્ષીર સમુદ્ર મહાન;

“ સૃષ્ટિ રચના કેરી ઇચ્છા મંદરાચળ અભિધાન.

“ ક્રિયા શક્તિને જાણુ ધરાધર, શક્તિ જ્ઞાનની કૂર્મ; *
 “ જીવન પુન્ય અને પાપોને જાણુ તું સૂર અસૂર.
 “ ક્ષીર સમુદ્ર મધન આ કીધે થાય જ છે ઉત્પન્ન;
 જ્ઞાનઃકાર્ણુ અતુલ્ય ઇન્દ્રિયદશ. મળી ચૌદ રતન. ”

૩૦-૧૧-૧૮

કીડી અને કુંજર મહિં, પરમાણુઓ આણુઓ મહિં,
 પ્રભુની પ્રભુતા નીરખે જ્ઞાની સદા વિધે અહિં;
 અનન્ય કુદરત સાથે કવિ મનના ઉમંગકા ખીલતાં,
 પુર જોશમાં ઉલસાઈ કાવ્ય-સરિત રૂપે સૌ નીકળતાં.

૧૮-૫-૨૧

૬૦ રાજરથાનની વીર રમણીઓ

રાજપુત કુળની વીર રમણીઓ કયાં ગઈ છે સહુ આજ ?
 જેના નૂરે અગાધળી રહેતું રાજપુતોનું રાજ;

તિલાંજલી સૌ સુખને કીધી,

આણીપર કુળ રક્ષા કીધી.

* કૂર્મે મંદ્રાયણ પર્વત ધારણુ કીધો હતો. ઇશ્વરની
 જ્ઞાન શક્તિથી જ પ્રયાચોગ્ય આ જગત ધારણુ થઈ રહ્યું છે.

ગિહલોત કુળની વીર જનેતા પુષ્પવતી શોહાય;
યુધ્ધે નાથ પડ્યાં: ગલિણી માર્ગે મૂર્છિત થાય;

ગુહામાં ગોહને જનમ અર્પે,
થતી સતી હર્ષે કુળ-દર્પે.

દાહિર નૃપની બે બાળાને કાસિમ પકડી જાય;
વત્સીદ બત્સીદ રૂપ લાવળ્યે અતિશય મોહિત થાય;

સતીઆ કુળ ગૌરવ લક્ષે,
સયુક્તિ શિયળ જ સંરક્ષે.

સંયુક્તા પૃથુ મુર્તિ વરતી હરતી સ્વામી-ચિત્ત;
રાજ્ય-કાર્યના ત્યાગ કરાવી મહેલે રાખે નિત્ય;

પતિમાં શૂર પ્રેરે ટાણે,
ધોરી શાહ સામે લડવાને.

કર્મદેવી સમરસિંહ-રાણી રાજતંત્રે મશહૂર;
જન્મ-ભૂમિના રક્ષણ કાળે પ્રકટાવે રણ શૂર;

કરે અરિ-સેનાને છિન્નભિન્ન,
નસાડે પરાસ્ત કુતુબુદ્દીન.

ચિતોડ ભૂમિપર ચઢે અલાઉદ્દીન એક પદ્મિની કાજ;
હજે ભીમને કેદ કરે; સતી છોડે યુક્તિ બાજ;

કલકંથી ઉગારવા ચિતોડ.

“જુહારે” ખામ થતી સૌ જોડ.

માલવ દેવની વિધવા પુત્રી બની, દગાનો ભોગ,—
વરે હમીરને; પહેરામણીમાં અપાવે જળધર જોધ;

પતિનું વેર સતી લે છે,
ચિતોડ ભૂમિ ઉદારે છે.

શૂર યાનની કન્યા તારા અન્ન શસ્ત્રે મશહૂર;
પરાક્રમે અગણિત વીરોના ઉતારે તે નૂર;

કરે તોડા તંકનો ઉદાર,
થતી પતિ-ચિતામાં અંગાર.

બેર ચિતોડ પર બહાદુર શાહ લે, રેલે પુન અપાર;
સુરંગ ફોડી કિલ્લો તોડી માથા કરે સંચાર;

ધરે ત્યાં રણચંડીનું રૂપ
જવાહીરનું શું શુર અનૂપ !

બહાદુર-પંજામાંથી બચવા કોઈ ઉપાય ન હાથ;
કેશરીયા કરી રજપૂત વીરો અરિશું લીડે બાથ;

કરે ત્યાં જુહાર મહારાણી,
સહજ તેર ક્ષત્રિયાણી.

બાગ ઉદયની હત્યા કરવા યુક્તિ રચે વનવીર;
મઘ્ય રાત્રિયે પાપી પહોંચે રાજ-પુત્ર મંદિર

ઉગારે પન્ના બાપ્પા કુળ,
દઇ નિજ પુત્ર ભોગ અતુલ્ય.

અકબર સામે લડતાં સણા બન્યા છે બંદીવાન;
ઉપપત્નિ ત્યાં મુગલ સૈન્યનો વાળે કચ્ચર ઘાણ;

નસાડી અકબર દર્પ હરે,
પતિને બંધન મુક્ત કરે.

ઉઘ મૂર્તિ અકબર-પંજાથી બચવા કંઈ ન ઉપાય;
પુત્ર, ર પુત્ર-વધૂ સહ વીર મા મુઠ્ઠે મઠતી ત્યાંય;

ગળાવે અદભૂત વીર-રસગાન,
દિયે સૌ સાથ પ્રાણ બલિદાન.

કામોન્મત્ત અકબર “નૌરોઝે” ધ્રુજે રમવા બર;
યુક્તિ રચે પણ વીરગાગા^૩ ત્યાં કાઢે તૂર્ત કટાર;
બને દિલ્લી પતિ ત્યાં વ્યાકૂળ,
શપથ લે “ફરી કડું નહિ ભૂલ”.

અગણિત એવી વીર રમણીની ઉગ્ગવળ કીર્તિ દેહાય;
સ્વર્ગાધિક આ કર્મ-ભૂમિને તેથી બનતી એધ;

હતું શું સ્વપ્નજ એ હિંત માદ્ય ?
ફરી શું હિન્દ ન એવું થાય ?

૬૧ કુરુદેવમાં અર્જુનનો વિખાદ

અર્જુન:— “સ્વજન મહારા સજ્જ થઈને

લડવાને ઉભા સામે,

આચાર્યો, વડીલો, પુત્રો ને સગાંદનેહી સૌ આ કામે;

તેનેઈ શિથિલ થતાં મુજ ગાત્રો, પડે શોષ ઉઠે કંઈ

કંપી ઉઠે છે કાયા સઘળી ઉભા થતાં રૂવાં અંગે.....૧

૧ કૃષ્ણાંતી ૨ પતે ૩ પૃથ્વીરાજની પત્ની અને શકતસિંહની પુત્રી

“ગાંડીય હાથ થકી સરી જતું, ત્વચા બગતરાથી બગતી,
શક્તિ નથી ઉભા રહેવાની, ભમે બધું મસ્તક બગાથી,
ચોખ્ખાંજી વિપરીત નિમિત્તાં, ઉભાં થતાં દષ્ટિ સામે
શ્રેય મને કંઈ નહિ દેખાતું, સ્વજન હાણીને સંગ્રામે....૨

“વિજય ન જોઈએ. રાજ્ય ન જોઈએ, જોઈએ નહિ
કો સુખ મને.

શું કઈં રાજ્ય અને ભોગોને ? શું કઈં હું આ જીવિતને ?
જેના અર્થે મેં ઈચ્છ્યાતાં સુખ, ભોગો ને રાજ્ય હરિ !
ને તો આ બુદ્ધિ ઉભા છે, ધન ને પ્રાણ જ ત્યાગ કરી....૩

“ભલે હજે મુજને એ સઘળાં, ઈચ્છું નહિ હણવા એને
ત્રિકોકના પણ રાજ્યાર્થે, તો આ પૃથ્વી અર્થે શેને ?
ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર હણ્યાથી થશે. કેવી પ્રીતિ મનને ?
આત્તાચિએને હણવાથી, પાપ વળગશે આપણને....૪

“સ્વળાંધવ કૌરવ હણવાનું કાર્ય ઘટે નહિ આપણને,
સ્વજન હાણીને કઈં પર થાશું મુખી ? કહો માધવ ! મુજને ;
કુટુંબ-નાશ કર્યાના દોષો, મિત્ર દ્રોહના પાતકને .
કહી જોઈ શકે નહિ. જેના ચિત્ત લોભથી અંધ બને....૫

“ કુટુંબ-નાશ કર્યાના દોષો, સ્પષ્ટ જોઉં હું તો જ્યારે,
નિવૃત્ત એ પાતકથી મ્હારે, થવું નહિ શાને ત્યારે ?
કુળના સર્વ સનાતન ધર્મો, વિનાશ પામે કુળ-હયથી,
અધર્મ આખા કુળમાં, વર્તી રહે છે ધર્મ તણા લયથી.....૬

“ અધર્મ-બળ વધવાથી કુળની, સ્ત્રીઓ સૌ દોષિત થતી,
સ્ત્રી દોષિત થયે સંકરતા વર્ણ મહિં તો ઉદ્ભવતી;
સંકર કુળ-હત્યારાને વળી કુળને નરક મહિં ઘસડે,
પિંડ-દાનને તર્પણ હીન થઈ પિતૃપણ નિશ્ચેજ પડે.....૭

“ વર્ણ-સંકર-કારક આ સૌ કુળ-ઘાતક ના દોષ થકી,
જાનિ-ધર્મો કુળ-ધર્મો શશ્વત છિન્ન ભિન્ન થાયેજ નકી;
પારંપાર મેં સાંભળ્યું છે કે કુળ-ધર્મો ઉત્પન્ન થતાં,
જેહ મનુષ્યોના તે સર્વે મહા કાળ નરકે વસતા.....૮

“ અહો ! મહાપાતક આદરવા જરી રહ્યો વ્યવસાય હું તો,
રાજ્ય-સુખોના લોભાથે હું હણવા સ્વગ્ન થયો ઉભો;
શસ્ત્ર ફેંકી દહને બેઠું છું પ્રતિકાર હીન અત્યાચે,
વધુ શ્લેષ થશેજો કૌરવ શસ્ત્ર ધરી સુજને મારે”.૯

સંજય:— આમકૃપાથી મહાન થયો નેવિપાદ પામ્યો ગાંડીવ
પાણ;

અદ્રુપૂર્ણ વ્યાકુળ દષ્ટિ થઈ; વદ્યા વાક્ય ત્યાં શ્રી ભગવાન....૧૦

શ્રી કૃષ્ણ:— “કયાંથી ભરાયો શોક-ભૂત આ સંકટ
સમયે તુજ મનમાં ?

અનાર્યને અસ્વર્ગીય એ તો અપ કીર્તિ-કર સહુ જનમાં;

નામદો થા મા તું પારથ ! નથી છાજતું તુજને આ,
હુદ્ર હૃદય-દુર્ગમતા ત્યાગી પરન્તપ ! ઉભો થઈના”....૧૧

અર્જુન:- “ પરમ પૂજ્ય છે ભીષ્મ પિતામહ, દ્રોણાચાર્ય,

તેની સામે—

કઈ પેર યુદ્ધ કરું તે કહોને ? અસ્ત-શસ્ત્રથી સંગ્રામે ?

મહાનું ભાવ ગુરુ હણવાથી શ્રેય ભીષ્મ-દુકડો માનું,

અર્થ-કાર્મી પણ ગુરુ હણીને ખુનીલોગ લોગવવાનું !....૧૨

અમે જીતીએ કે એ જીતે—શ્રેય કયું ! તે બાણ ના,

જેનેહણી જીવવા નહિ ઇચ્છું તે કૌરવ સામે ઉભા:

દૈન્ય-દોષથી સ્વભાવ મહારો નષ્ટ થયો છે આ વેળા,

ચિત્ત મૂઠ થયું છે ધર્મ, પુછું તમોને કહો ગ્રહેલાં....૧૩

“નિશ્ચય પૂર્વક શ્રેય હોય તે માધવજી ? કહી દો મુજને,

શિષ્ય તમારો આજ થયો છું; શિક્ષા દાં શરણાંગતને:

આર્વાભૌમ સમૃદ્ધ રાજ્યને આધિ પત્ય પણ સુર-ગણનું—

મળ્યે ન પેષું દંદ્રિય શોષક શોક તન્યાનું સાધન શું ?”૧૪

સંજય:-— અરિ જીતનાર ગુહાકેશે એમ હણીકેશને સંગ્રાધી,

મૌન થયું, કહીને ગોવિંદને “લડવાનો નહિહું કૌઘી;”

ઉભય સૈન્યની વચ્ચે અર્જુન ખિન્ન ચિત્તથી બેઠો જ્યાં,

હસવા અરખું વદન કરીને હણીકેશ તો બોલ્યાં ત્યાં....૧૫

શ્રી કૃષ્ણે કીધેલું અર્જુનનું શાન્તવન:-

“અશૌચ્યનો તું શોક કરે ને પ્રજા-વાદવહે આંહિ,

પડિતો તો મુવા જીવતા જનનો શોક ધરે તાંહિ;

‘ભુત વિષે કદિ નહોતા અથવા ભવિષ્યમાં ઉદ્ભવીશું ના હું તું’, કે આ રાજા સર્વે-એવોખ્યાલ કરીશ તું મા....૧૬

“દેહધારીને આ દેહે જેમ ખાદ્ય, ગુવાની, ઘડપણ હોય, તેમ ખીજ દેહોની પ્રાપ્તિ; ધીર પુરૂષ તો ત્યાં નહિ મ્હોય; ખાદ્ય પદાર્થોના સંસર્ગો શીત ઉષ્ણ સુખ દુઃખ દાયી,- આવે, જાયે, અનિત્ય તે તો; સહન કર્યો જ તું ભાઈ!....૧૭

“સુખ દુઃખે સમ ગુધિધારી વિકરે ધીર પુરૂષો જે, વ્યથિત બને ના દુઃખોથી જે, અમૃતત્વના પાત્રો તે; અસતતણા કદિ ભાવ થતો નહિ, અભાવ સતનો નહિ હોયે, આ બંનેનો પણ દીકો છે અન્ત તત્ત્વ-દર્શીઓએ....૧૮

“વ્યાપ્ત થયું છે જેથી સઘળું અવિનાશી તેને તું જાણ. આ અવ્યયનો વિનાશ કરવા નથી કોઈ પણ શક્તિવાન. નિત્ય અવિનાશી, ને અચિંત્ય શરીર-ધારી ચેતનના, અન્તવાન આ દેહો; માટે યુધ્ધે, કપિ-નિકેતન ! ધા....૧૯

“જે એને જાણે હજીનારો વળી એને હત જે ધારે, તે બંને અજ્ઞાનીજન છે; એ નહિ મરતો, નહિ મારે; જન્મ મૃત્યુ એ કદિ નહિ પામે; થઈ પાછો ન થનારો ના, અજ, નિત્ય, શાશ્વત. પુરાણો, શરીર મળે મરનારો ના....૨૦

“એને અવિનાશીને અવ્યય, નિત્ય એને અજ જાણે જે, મરાવે કોને કયી પેર તે તો? કયી પેર મારે કોને તે? છૂર્ણ વસ્ત્રનો ત્યાગ કરીને નવિન વસ્ત્ર તે નર ધરતો, છૂર્ણ દેહ ત્યજી દેહી તેમ નવિન દેહમાં સંચરતો....૨૧

“શસ્ત્રો એને કદિ નહિ છેદે, પાવક એને નહિ બાળે,
પાણી એને ભેજ કરે નહી, વાયુ ન શોષે કો કાળે;
અછેદ્ય ને વળી અદાક્ષ એ છે, અભેજ્ય ને અશોષ્યજ એ,
નિત્ય, સર્વ વ્યાપી, સ્થાણુને અચલ મનાતન એકજ એ રર

“અવ્યકતએ, અધિકારીએ, વળી અચિંત્યએ શ્રુતિની વાણી,
માટે એને એવો બાણી હવે ત્યજ દે તુજ ગ્લાનિ;

નિત્ય જન્મે ને નિત્ય મરે એ-એવું જો કદિ તું માને,
તોય શોક ઘટે નહિ તુજને મહાગાહુ ? કોઈ સ્થાને....૨૩

જન્મે તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત, નિશ્ચિત જન્મ મરે તેંતા,
અનિવાર્ય વસ્તુ કાજે તો વ્યર્થ શોક ધરવો શેનો ?

અવ્યકત છે પ્રારંભ બુતો, વ્યકત મધ્યમાં તે થાયે,
અંતે પાછા અવ્યકત બનતાં; કયો શોક હોયે ત્યાંયે ?” ૨૪

૬૨ ધર્મ-યુદ્ધ

(ખંડ કાવ્ય)

હજી હમણાં તો ખરા ખપોર હતા
અને સૂર્ય નારાયણ માથાં ઉપર તપતાં હતાં,

પરંતુ એ મધ્યાન્હ પછી આવી ચઢી
એકાએક ઘોર અંધારી રાત્રી.

ફેલાઈ રહ્યો અંધકાર દશે દિશામાં,
 ફૂંકાઈ રહ્યો ઠંડો હિમ સમો વાયુ,
 ન મળે કયાંયે ઉખાનું નામ નિશાન
 અને ભાગી રહ્યો સર્વત્ર સૂન્ય કાર.
 ઢીલા અને વિકળ બન્યાં સર્વે અંગે,
 ભુસ્ત અને શિથિલ થયું આખું શરીર,
 અને નિદ્રાના આવરણે ઘેરી લીધું માનવનું મન.
 સ્મશાન જેવી ઘેર શાંતિ
 ફેલાઈ રહી દશે દિશામાં.

(૨)

એવામાં એકાએક સંભળાયો
 રણભેરીનો તુમુલ નાદ.
 એ નાદ હતા કોઈ આપખુદ સજ્જાનો,
 ગરીબ તેમજ નિર્દોષને રંજાડવાનો,
 પ્રજાના આત્માને ચગદી ચૂરા કરવાનો,
 તેના આત્મગૌરવને સદા માટે નષ્ટ કરવાનો.
 એ નાદ કાને અથડાતાંની સાથેજ,
 શૂર વીરો તો છલંગ મારી ફૂદી ઉઠ્યા,
 એકદમ ખડે પગ સજ્જ થઈ ગયા,
 અને કમર કસી ધાયા લડવાને,
 સ્વસાન અને આત્મગૌરવ રક્ષવાને.

(૩)

ધર્મયુધ્ધ સ્વીકારનાર ક્ષત્રી અવ્યાથો
 એમ કાંઈ પાછા પડયા સાંભળ્યાં છે ?
 એ તો કેસરીઆ કરી બહાર પડયા તે પડયા,
 કયાં તો રણદેવી વિજયમાળા પહેરાવે.
 કયાં તો વિમાનમાં બેસાડી સ્થર્ગે લાવે.
 એ રીતે યુધ્ધમાં તેઓ હીપાવે પોતાની બાતને.
 શૂરવીર ક્ષત્રીઓની આ સનાતન રીત છે,
 તેઓ યુધ્ધમાં આમ લડતા આવ્યા અને લડશે.
 ને પીછેહઠ ધડ જતાં એ કદિ નહિ કરશે.

(૪)

પરંતુ કાયર હતાં તે તો
 રણભેરીના અવાજ સાંભળતાંજ
 એકાએક ગભરાઈ ઉઠયા
 અને જીવ લઈને ભાગી ગયાં
 પોતાની નશ્વર કાયાને રક્ષવા.
 સ્મૃત દેહમાં જીવતા એ ક્ષર જીવડાઓને
 ક્યાંથી હોય ભાત પોતાના અક્ષર દેહનું ?

(૫)

“ સજ્જામતી પહેલી ” નું સૂત્ર શીખેલા
 કદી નુકસી જાણતા કે

સલામતી શું ચીજ છે.
પરાક્રમથી ઉલટી વિશાએ
તેઓ આવી આવીને ચાકે છે
અને લોથ પોથ થઈને પડે છે,
છતાં તેઓને કયાંય નથી સાંપડતી
લગારે સાચી સલામતી.

તેઓ ઉઠાપણુ ઉઠોળી ઉઠોળીને યાકશે,
પણુ સાચી સલામતી કયાંયે નહિ પામશે.

(૬)

નં તો તેઓએ ગણકાર્યો શારીરિક શ્રમને,
ન તો તેઓએ બહાલી કીધી માથા પુંજને,
નતો તેઓ કાંઈ ડરો ઘોર અંધકારથી.
પણુ એકદમ ધાયા પૂર ઉત્સાહથી

યુદ્ધ ધર્મ સ્વીકારી રણક્ષેત્રમાં લડવા.
ન તો હતો તેમની કને એવાં કે શસ્ત્રો,
ન તો હતો તૈયાર થવા કાંઈ પણ અવકાશ,
ન તો હતો કયાંયે લેશ પણ પ્રકાશ,
છતાં તેઓએ અંપલાવીને ઝોકાવ્યું
અને આગળ ને આગળ પ્રયાણ કીધું
ધર્મ યુદ્ધ કરવા, આત્મ ગૌરવ અને સ્વમાન રક્ષવા.
તેઓના માર્ગમાં એકાએક આવી પડતા

અને કૂટતા ચોંકાવી નાંખનાર અંખ ગોળાઓ,
વળી આવી પડતા કંઈ કંઈ તોપના ગોળાઓ

ધનનન અવાજ સાથે ગભરાવી નાખતા,
ને વળી સતત સુસવાટાભેર
વરસી રહેતો આણની ઝડીઓનો વરસાદ.

(૭)

ચોગરદમ છવાયલા ઘેર અંધકારમાં
ને તુમુલ સુદના ભારે કોલાહલમાં
નહોતું જણાતું કે
એ ગધાં કયાંથી અને કેવી રીતે આવતાં.
છતાંયે એ ભડવીર યોધાઓ

ન તો લગારે ડર્યા, ન તો લગારે ડગ્યા,
પણ સામી છાતીએ સામનો કરતાં
આગળ ને આગળ જોશભેર ધસ્યા ગયાં.

(૮)

આત્મી સલામતી છે આત્મગૌરવમાં, સ્વમાનમાં,
સ્વમાન પાછળ ખુવાર થવામાં,
વંખત આવ્યે મરી પ્રીટવામાં,
મરીને જીવતા રહેવાના મંત્રમાં.
આ વાત અગમ્ય છે કાયરને,
પણ સદા સુગમ્ય છે ખરા ક્ષત્રી પાશ્વર્યને.

જ્યાં જ્યાં યોગેશ્વર કૃષ્ણનો યોગ છે,
જ્યાં જ્યાં ધનુર્ષર પાર્થનું પરાક્રમ છે;
ત્યાં ત્યાં શ્રી, વિજય અને ભૂતિ છે,
ગીતાએ પોકાર કરી કરી કહી રહી છે.

હરેક યુગમાં ધર્મયુધ્ધ આવે છે,
હરેક સ્થળે ધર્મક્ષેત્ર હોય છે;
પરંતુ વિજય તો તેને જ મળે છે,
તેની પાસે કૃષ્ણ પાર્થની જોડી હોય છે.

૬૭ રાંદેરનો નાયતો

(ખંડ દરિગીત)

રાંદેરનો તે નાયતો !
શું લક્ષ્મી-અંકે રાજતો !
સુખ-સાહેબીમાં મહાસતો,
ઐશ્વર્યમાં આન્દોલતો.

“ છપ્પન પર ભુંગળ વાગતી. ”
ખ્યાલી જગતમાં ચાલતી,
જહાંગીર કને તે આવતી,
આકર્ષી શાહને લાલતી.

સુખ-સાહેબી ધન ભાળીને,
ઐશ્વર્યને નિહાળીને,

ભપકો અનુત્તમ જોઈને,
ઉદારતા અવલોકીને.

દિક્ષી-પતિ તાબુબ થયો,
આશ્ચર્યમાં ડુબી ગયો,
ઉંડા વિચારે તે પડ્યો,
ને દિગમૂઢ બની રહ્યો.

અંતે પ્રકૃષ્ટિત મુખ કરી,
ને નાયતાનો કર ધરી,
જહાંગીર શાહે કરગરી,
અતિ નમ્ર વાણી ઉચ્ચારી.

“ હે બન્ધુ મહારા ! નાયતા !
તહારી પ્રભુતા ભાગતા,
મુજ ચક્ષ્મ હેરત પામતા,
આશ્ચર્યમાં ડુબી જતા.

“ હું ચક્રવર્તી રાય છું,
જહોજલાલી માઝા છું,
મુજ દબદબાનું નૂર તે,
આખા જગે મજદૂર છે.

“ જહાંગીર ધાર્યું નામ મેં,
કિંતુ હરાવ્યો તેં મને.

તુજ દબદબાના તેજમાં,
જાંખો પડ્યો મુજ જોજમાં.

“ હું શું વધુ તુજને કહું ?
વઢવા નહિ હિંમત લહું,
અહોસાની તેં કીધી બહુ.
રે ! શું કરું તે માટ હું ?

“ રે ભાઈ મહારા ! નાયતા !
હૈયું ન ચાહે બોલતા,
પણ અરજ છે મુજ આટલી,
કંઈ ચીજ માંગો લાવતી. ”

“ અય જહાંપનાહ ! જહાંગીર શાહ !
આવાં વચન વઢવાં જ શાહી.

હું રંક તો છું તમે પ્રજા,
ત્યાં તો ઘટે ના આ પ્રથા.
“ ફરમાવજો હુકમ મને,
ફરમાન-ગર હું છું કને,

આ સર્વ દેખો સંપત્તિ,
તેના તમે તો છો પતિ.
“ પ્રભુએ પ્રસન્ન થઈને મહેને,
ભંડાર ભરપૂર સૌ ધને,—

હીધો, પછીતો જહાંપનાહ !
માયું શું હું ? જહાંગીર શાહ !”

“હે બંધુ મહારા ! નાયતા !
હે તું મદને કંઈ રહાયતા,

શર્મિન્દગીથી આ કાળે,
દે ભાહ ! મુજને રક્ષને.

“કંઈ પણ હીધા વિન જાઉં તો,
દુનિયા બધી શું ધારશે ?
ભાવિ પ્રજા એ જાણશે,
તો તે મદને ફિટકારશે.

“મુજ પ્રાર્થના સ્વીકારી લે,
બદનામમાંથી મુક્તિ દે,
વધુ બેઠલો ઉપકાર કર,
ચિનવું હું જોડી બેઠકર.”

યાણી ચહે જ્યાં દુધ મળે,
મનના મનોરથ સહુ ફળે,
જેણે જનમથી આ પળે,
ચાચી ન વસ્તુ કે સ્થળે;

જ્યાં સૌ ખળના પૂર છે,
ઈચ્છા નહિ કંઈ બીર છે,

સેવક કરે સેવા ઘણા,
ત્યાં સંભવે નહિ કંઈ મણા.

ઊંડા વિચારે નાયતો,
પડીને બહુજ પિમાસતો,
શું માગવું ? ઉચ્ચારવું ?
કયમ શાહ વચન ને પાગવું ?

નિશ્ચય પ્રભુ-વિધાન છે,
તેની ન કેને જાણુ છે,
તે નાયતાની મતિ ફરે,
જહાંગીર શાહને ઉચ્ચરે.

અય જહાંપનાહ ! રહેજો અમર,
આજા ધડું તમ શિર ઉપર,
છે આટલી મુજ વિનતિ,
ઈચ્છા મને બીજી નથી.

“આ પૃથ્વીના સહુ રંગને,
ભાગ્યા ધરી ઉમંગને,
દીડું ન કિંતુ એક મહેં;
તે યાચતો હું તમ કને.

“જો હસ્તી-જોડું આદરે,
સંગમ મુજ દષ્ટિ ગાયરે,
સંપૂર્ણ થાયે કામના,
બીજી નથી અભ્યર્થના.”

મુશ્કી વાક્ય આ ટિલ્લી-પતિ,
 દિલગીર થયો મનમાં અતિ,
 કહ્યું નાયતાને ત્યાં ફરી,
 બહુ નમ્રતાથી કરગરી.

“હં બંધુ ! તુજ પર ખ્યાર છે,
 માટે કહું, વિચાર તે,
 એ કાર્ય તો નિઃસાર છે,
 બેનાર એ બેઝાર છે.

“તુજ ભાગ્યને ઇચ્છે અમર,
 મુઝ પ્રાર્થના આ કણું ધર.
 કંઈ માગ બીજું અચ ! જીગર !
 તુજ કામના એ ફર કર.”

આવે કને વિનાશ જ્યાં,
 વિપરીત બુદ્ધિ થાય ત્યાં,
 બીજું કશું દેખાય નહિ,
 ને હઠ ભરાયે મન મહિં.

મમતે ચઢીને નાયતો,
 બીજું કશું નહિ ચાયતો,
 જહાંગીર બહુ સમજાવતો,
 યજ્ઞ મન નહિ તે લાવતો.

ઈલાજ એકે નહિ રહ્યો,
 જહાંગીર બહુ ટિલગીર થયો,

સ્વારી સજીને નિસમો,
ને હુકમ મહાવતને કયો.

“કેરતાં સફર એ દિવસની,
પહોંચીશ રેવા તટ બણી,
ત્યારે અહિં સંગમ તણી,
તું આશ પૂરે એહની.

“તે નાયતાની કામના,
પૂરી થઈ, રહી ના મણા,
પણ નીપજ્યાં એ કામના,
પરિણામ બહુ બીહામણાં.

કો દિવસ ધરતું આંગણું
થાતું અતિ બીહામણું.
કદી આગતું તો તાપણું,
તેથી થતું મુખ દામણું.

રૂએ સમુદ્રે વહાણ કો,
પેઢી મહિ બંગાણ કો,
વ્યાપારમાં બહુ હાણ કો,
બાગે વળી રમખાણ કો.

કદી ગુન મૃત્યુ પામતો,
કદિ રોગ અંગે આમતો,
ધાર્યું થતું નહિ કામ કો,
દિલમાં નહિ આરામ કો.

થઈ મૃત્યુ વશ નિજ નારતો,
પાસે રહ્યો નહિ ચાર કો,
રહેવા નહિ આગાર કો.
અંતે અન્યો બેઝાર શો !

ખાના ખરાબી થઈ ધણી,
પીડા પડી છે મામની,
ને મૃત્યુ વેળા કફનની,—
પણ પાછ રહી નહિ નામની.

જ્યારે સુણું એ વારતા,
અંજો ભરાયે આર્દ્રતા,
પ્રભુજી ! રૂડી દેજો મતિ.
સૌને વળી રૂડી ગતિ.

૧-૬-૨૩

૬૪ વસિષ્ઠ ને અરુન્ધતીનો સંવાદ.

(અનુક્રમ)

પણ કુટી મહિ બેઠા, વસિષ્ઠ ને અરુન્ધતી:
પુછે છે વાત સ્વામીને, હસ્ત બેઠી મહાસતી.

(ઉપગતિ)

અરુન્ધતી—મુક્તિ તોણા પંથ મને ગતાવો,
સ્વામી ? ગધી વાત કહી સુણાવો;

જો આ ઘડી મૃત્યુ મને ગૃહે તો,
 શી રીત મુક્તિ મુજને મળે કો' ?
 મૌને શિરે કાળ લમી રહે છે,
 મોડો વહેલો સહુને ગૃહે છે;
 જોખી જુએ જોષ થયો તણા મૌ,
 મૃત્યુ તણા જોષ ન કોઈ જોનો.

(અનુપ્રેમ)

વસિષ્ઠ—આવી ઉભો રહે કાળ વપુશી મુક્તિ તે કરે;
 કરે છે શીઘ્ર તું ચિંતા ? કર્મથી મુક્તિ ના ખરે.
 કાયાથી છટકું તે છે. મુક્તિ નામ ખરેખર;
 વિચારે એ સદા મદાત, આપોઆપ થશે; કથું.
 ચૈતન્ય તું આંદો ? જાતે, સ્વભાવ થકી મુક્ત છે;
 ઘટાકાશ સદા મુક્ત, એનો બંધ ન સંભવે.

(ઉપગતિ)

અરુન્ધતી—સ્વર્ગે જતાં ચૈતરણી મળે છે,
 કોટીજનો તે ન તરી શકે છે;
 જોદાન આપ, તરીપાર જાયે,
 એ વાતની કેમ પ્રતીતિ થાયે ?

(અનુપ્રેમ)

વસિષ્ઠ—પરલોકે લઈ જશે, તેને શ્રીકર છે બધી;
 યથા પાર જશે તે મૌ, તથા તે લે જશે નકી.

કદિ મૂકી નદી મધ્યે, તને વાલ્યાં બધાં જશે;
ધર્મરાય તણા ઝાઝા, પ્રભ ઉતરથી ફીટશે.

(ઉપગતિ)

અનાત્મ દેહે મમતા રૂપી ગૌ,
ને પંચ ભૂતો રૂપ પ્રાણણો સૌ;
આ લોકની ને પરલોકની જે,
બોળેપણા વૈતરણી નદી તે.

આ ગૌ તણું દાન કરે અહો ! જે,
સંસાર ને વૈતરણી તરે તે;
નિરાશ થીને જન સંચરે જે,
તેને જ શું વૈતરણી કરે તે ?

(અનુપદ્મ)

અરુન્ધતી—પરલોકે જતાં આવે, ઝાઝા કાંટા અને રણો;

ઉપાનત-અશ્વના દાન, ઉપાય મત્ય શું ? ભણો.

વસિષ્ઠ—નકામી શીઠને બોલો, ચિંતા આગળથી અહિં ?

થશે જે દુઃખ હતોને, તે દુઃખો તુજને તહિં.

અરુન્ધતી—શરીર યમ હતોનું, અતિસૂક્ષ્મરૂપે રહું;

માટે એ દુઃખ ના પામે; શરીર સ્થૂણ આપનું.

વસિષ્ઠ—યમ હત સમું સૂક્ષ્મ, શરીર આપનું વળી;

શરીર સ્થૂળ આલોકે, ભરમીભૂત થતું બળી.

“નામરૂપ વિષે સર્વે, આત્મા ચૈતન હું રહ્યો”;
એ નિશ્ચય-ઉપાનત્ સૌ, હું મ કાંટા વિહારતો.

અરુન્ધતી—પરહોકે જતાં માર્ગે, જળ તો મળતું નથી;
જળપાન કરે તેહ, જળ ત્યાં પામતો નકી.

વસિષ્ઠ—યમદુતો પિપાસાથી, પીડિત માર્ગમાં જને;
જળપાન કરે તે જ્યાં, ત્યાં મળે જળ તુજને.

અરુન્ધતી—પ્રાણત્ય યમ હતોતું, મુજથી અદકું ઘણું;
ન પીવા દે મને પાણી; તૃષ્ણાથી ત્યાં હું તો મરું.

વસિષ્ઠ—ઉત્પતિ, પાલના. નાશ, હૃશ્વર સર્જિતો કરે;
શું શકિત દૂતની છે કે, જળ તે ઝુંટવી જ લે ?
જળ જે ઝુંટવી તે લે તો એ શ્રીકર ના ઘરે;
પિપાસાથી નકી નાશ, સ્થુળ કાયા તણે થશે.
મળશે ભૂત તો ભૂતે; દૂતોથી વળી છૂટશે;
જન્મડાના વળી ઝાઝા, પ્રશ્ન ઉત્તરથી શ્રીટશે.
જ્ઞાનામૃત તણું પાન, કરશે અર્ધિ જે સદા;
હરીને નાશસે દૂતો, પૂજશે તુજને સદા.

અરુન્ધતી—યમરાજા હુંથી માર્ગે, હિસાબ પુન્ય પાપનો;
હું શું ઉત્તર આપીશ ? સ્વામી ? વાનજ એ લાણુ.

(અતુલુભ)

વસિષ્ઠ—અવ્યાય જાગતે જે છે, તે તો સ્વપ્નમેહિં સ્ફુરે;
હઠ સંકલ્પ આ લોકે, તે પરહોકમાં સ્ફુરે.

કરે છે કર્મ તું જાતે, ચાહે છે ફળને વળી;
ફળ પ્રાપ્તિ ન શેં થાયે ! ઈચ્છાનો નાશ ના કરી.

‘હું પાપી છું’, ‘હું પુન્યાત્મા’, ‘હું વણી’ છું;
‘હું આશ્રમી’;

‘યમ લેશે તહિં લેખાં’, તું તો એમાં રહે રમી.

સંકલ્પ તું કરે છે તે, ભારે છે તુજને બધું;
રમી રહે વિચારે તું, પ્રગટી તે રહે બધું.

ગ્રાધશે મૂળ તું જ્યારે, આ બધું ભ્રમ જાણશે;
ધર્મરાજ અને લેખાં, સંકલ્પ-વત ભાસશે.

સત્ત્વિહાનંદ આત્મા તો, રૂપ છે નહુ કોઈનું;
એ રૂપ તો નકી તારે, પશુ માનવ દેવનું.

મમતા ત્યાગ કાયાની, કાયા તો તુજ રૂપના;
પાળી, પાપી, કરે મોટી, અંતે છેદ દઈ જતી.

‘હું છું કાયા અરે ! ગંદી’, ‘સત્ત્વિહાનંદ આત્મહું’;
મનનું માનવું એ છે; મન બન્ને રૂપે રહ્યું.

મનથી માનવું જ્યારે; ‘પ્રજ્ઞ હું શેં ન માનતી’ ?
રાણીપણું મુકી જાને, હાસત્ય તું સ્વિકારતી ?

અહંકાર પ્રિયે ! ત્યાગ, કાળના ભયથી છુટે;
અહંકાર જશે ત્યારે, સર્વે દુર્ગ થકી છુટે.

અહંકાર થશે નદ, આલોક, પરલોક, ના;
નથી સંસાર, હું કે તું, અવાચ્ય પદ છે તહાં.

એ અવાચ્યતું છે બાતે, સ્વયં જ્યોત નકી રહ્યો;
સહુનો સાક્ષી તું આત્મા; તું છે કોણ ? કહે હવે.

અરૂંધતી—મનોમાત્ર નકી બાણું, નામ રૂપ પ્રપંચ સૌ;
સુષુપ્તિમાં નથી મન, જગત પણ ત્યાં નથી.

બ્રહ્મત-સ્વપ્નમાં સ્ફુરે, મનનો સહુ કોઈતું;
નાના વિધ અહંતાથી, બધું સૌ જગ બાસતું.

કિંતુ બંધ અવસ્થામાં, નિર્વિકાર હું તો રહું;
સંસાર ધર્મના મારો, સાક્ષી રૂપે હું તો રહું.

વસિષ્ઠ—સંસાર ધર્મના તારો, અસંસારી અહોજ ! તું;
કરીશ ભોગ શીરીત, તારી સાથ હવેજ હું ?

(તોડક)

અરૂંધતી—‘સુખ દુઃખ પરોક્ષ અનુભવવાં,
એતું નામ જ ભોગ’ લાહો મનમાં’;

તુજ ભોગ તણું વધુ આ પુરવે,
હતું સાધન તે હજી મોળુદ છે.

તુજ ભોગ તણું પુરવે કદિના,
હતું સાધન ચેતન હું; અવના;

તુજ રૂપ અને મુજ રૂપ મહિં,
કંઈ ભેદ નથી લક્ષ્ય આજ અહિં.

(અનુબ્રુમ)

સ્વરુપમાં ઘર્ષ લીન, અરુન્ધતી મહાસતી;
હવે સાક્ષી રૂપે રહીને, આનંદે અહિં માંલતી.

(૨૭-૧૧-૧૮)

કર્મ મંત્ર

(કાવ્ય ૩૧ થી ચાલુ)

તે નાહ તણા પડધા હજુ કણું આવે;
આ કર્મે ભૂમિના વીર સ્મૃતિમાં લાવે.અદ્ભુત
એ પડધો ધ્યાન ધરીને હૃદયે આણે;
બની કર્મવીર ફરી જગવો યશ ગાનો.અદ્ભુત

(૨૮-૧૧-૧૮)

૬૫ સીતાની રામને વિજ્ઞાપિત.

સીતા કેં. સાંભળીએ સ્વામી, અરજ આ મહારી ચોક;
વનમાં આણું તમ સાથે હું, ધરીને વઢકલ વેષ.
ત્રી છે પતિની છાયા નિશ્ચે, વિયોગ ઘટે કયમ ત્યાંય ?
સુખ, સમૃદ્ધિ, આનંદ તેનાં, પતિ-પ્રીતિ-સેવા માંય.
પતિ વિન અગ્રણ્ય સમૃદ્ધિ, જાણે ખાળ બરાબર તોહ;
પતિ પ્રદિમાં આનંદ માને, તમ સેવામાં જેહ.

તમ સંગતિમાં હુઝ પણ થાશે, સુખ કેરું મહામૂળ;
તમ વિન આંહિ રહી શકું ના, રહું તો લાજે કુળ.

(૧૫-૫-૧૬)

૬૬ કઠિયારાને.

(અનુષ્ટુપ)

રહેવા દે ! રહેવા દે ! વૃદ્ધને કઠિયાર ! તે;
છેડનો મા કદાપિ તું. એકાદિ પણ ડાગને.

(દ્વિપગતિ)

મને જીવાની મહિં છાંચ દેતું,
હવે કરું રક્ષણ હું ય તેતું;
પિતામહે બે તરને ખચીત,
સ્વહસ્ત રાખ્યું મદુલી સમીપ.

(અનુષ્ટુપ)

રહેવા દે ! હવે તેને, તહિં તું કઠિયાર ! રે !
કરી દળ શકે ના. ના. કુહાડી તુજ એડને.૧.

(દ્વિપગતિ)

દેશે વિદેશે સમગ્ર સ્થળોએ,
એનો પ્રતાપી બધા વિસ્તર્યો છે;

વિખ્યાત જીતું નહી વૃક્ષ છે એ,
નાંખીશ કાપી કડિયાર ! શું તે.

(અનુષ્ટુબ)

રહેવા દે ! રહેવા દે ! કારી ધા કડિયાર ! તું !
ધરા-બદ્ધ બધી ગાંઠો. છેદ મા એહનીજ તું !
અરેરે ! તું ! રહેવા દે ! જૂના આ વડ વૃક્ષને !
નભશ્રુંબી બધી શાખા બની છે એહની હવે !૨

(કૃપજાતિ)

શિશુત્વમાં હું નવરાશ વેળા,
સુરમ્ય છાયા મહિં એસનાં આ;
આહિ રમતી મુજ બેન સર્વે,
આનંદ તેનો છગકાય હેયે.

દેતી મને ચુંબન આંહિ માતા,
આલિંગના તાત મને વળી ત્યાં;
આ મૃજા આંસુ પ્રતિ બક્ષ માત્રી,
કિંતુ તરૂને આહિં દે રહેવા.૩

(અનુષ્ટુબ)

જેમ વડકલ આ તારૂં, તુજને વૃદ્ધ મિત્ર હે !
હૃદય-તંત્રો બધાં મારાં, નિશ્ચે આલિંગશે તને.
વનના પક્ષીઓ આવી કહોલો કરશે આહિં;
અને તારી બધી શાખા, હી ચોળે હિંચશે ફાસ.

પુરાણા મિત્ર ! વાઝોડું, નિર્ભય 'તુજને કરે !
 ને અહિંથી તું તો જાને, શું ઉભો કહિયાર તું !
 જ્યાં સુધી હસ્ત છે મારાં, રક્ષવા વડ વૃક્ષને;
 ફુલાડી ત્યાં સુધી તારી, એને ના હુલવી શકે.....૪
 (૭-૧૨-૧૬)

૬૭ એક સંવાદ.

(સંવાદ)

પૂર્વપક્ષી:- બહુજન આ પંથે વહી ચાલ્યા,

એ પંથે તમે ચાલોજ;

ઉત્તર પક્ષી:- બહુજન મળી આ કુવો ખોડ્યો,

એમાં પડતું મેલોજ.

મેં જોયા છે અખિલ જગનાં, રાહ જુદા જુદા કે;
 છાયા વર્ષા ઋતુ મહિં ફરે, તેમ દીકાં જ મેં કે;
 દોરંગી છે જગત સઘળું, મેં સુણ્યું; માન્યું ના એ;
 કિંતુ આજે અનુભવ મળ્યો; કેમ ભૂલી જવા એ ?

મૈત્રી કીધી મુજ સહજને, પ્રેમ કેં દાખવીને,

મીઠાં મીઠાં વચન વદતાં, શુભ વાતો કથીને;

મારે માટે સહુ અરપવાં, ડોઢ વેળા કહેતાં,

કિંતુ એ સૌ મૃગજગતસુ, આજ નિશ્ચે ફિસે છે.

(૧૬-૧-૧૬)

૬૮ વિદ્યાદેવીના ચરણે.

(ભજન)

અમે તો ધર્મ અમારો એ, લલો છે ધર્મ અમારો એ;

શિખવું શિખવવું નમ્ર બનીને,

હર કોઈ કાળે ઉત્સુક થઈને;

જીગર થતું રસ બસ. એમાં તો મરત સદા રહીએ.

સ્તુતિ કે નિંદા, ધનને દીર્ઘિ, મળતાં અથવા ના;

રગડોળાઈ જાયે કાયા. અમને પરવા ના.

વિદ્યાદેવી કેસ ચરણે,

હાસ બનીને ઢળીએ ધરણે;

સાર્થક એમાં જીવન કેરું, અમે સદા લહીએ.

અમૃતને શાને નહિ પીવું ? નહિ પાવું શાને !

પ્રભુ ખજાનો હીંસા તો ત્યાં નહિ ધાવું શાને ?

વપરાતાં સૌ દોલત ધટતી,

કિંતુ વિદ્યા ઉલટી વધતી;

ને અથી કંઈ ઉન્નતિ મારગ, અમે સદા ગ્રહીએ.

પાઈ, પી, અમૃત શાને તો, લહાવો લૂટીએ ના ?

નૃષિત જનોની પીડા જગથી, પરહરિએ શેના ?

ગંગા તટ આવી એકાં તો, જળ પીવું શેં ના ?

આપ્ટ લૂટથી પ્રભુ ખજાનો લૂંટવો શેં ને ના ?

હૃદય અંધિને પ્રેમ ભક્તિથી, શેં નહિ હઠ કરીએ ?
ત્રિપુટી કેરો લય કરી શાને તન્મય નહિ બનીએ ?

(૧૬-૧-૨૦)

દલ ભારત મૈયા.

(૫૬)

અગમ્ય, ભાવો પ્રગલ્ભ આજ;

સહુ એ, ભારતમાતા કાજ.

ભારતનું ભાવિ આશામય, દિસે છે જ પ્રકાશ;
તિમિર મટી અરૂણાદયના, સૌ કીર્ણા આવે પાશ.

પુત્ર કલકથી માતા કેરાં. હૃદય છવાયું ર્ધીર;
બળાહીણી તેથી બની ગઈ ને, શક્તિ રહી ન લગીર.

પુત્રો નિજ બૂલ આજ સ્વિકારી, લાગે માને પાય;
અશક્તિને એ દુર કરવાને, યોગે સર્વ ઉપાય.

હિન્દુ, મુસ્લિમ, પારસી, ખ્રિસ્તિ સૌ એકત્રિત થાય;
માને શરણે એ સૌ આવી, યેવામાં હરખાય.

એ સેવાથી સરાક્ત બનશે. વધશે માનું હીર;
માતા સહ સૌ પુત્રો ત્યારે, થાશે બાવન વીર.

૭૧-૨-૧૬

૭૦ ભારત માતાને.

(કુંડળિયા)

આ શા ત્હારા હાલ જનેતા, આ શા ત્હારા હાલ ?
 છણુ છણુ ગણતું હૈયું મારું, નીરખતાં કંગાળ.
 એકલા તું જગત ગુરૂણી, હતી વિશ્વ વિખ્યાત;
 પ્રેમ ભક્તિથી તું પૂંજતી, વીર માતા સાક્ષાત.
 કળા, કૌશલ્ય, વ્યૂહવિદ્યા, વિશારદ તું માત;
 દુનિયા સઘળી તુજ ગણ નિરખી, નમતી તારે પાદ.
 રામ, કૃષ્ણ, ભીષ્મચર્યુન, સરિખા ગળિયા તારા ગાગ;
 વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ પ્રભુતિ, ઉછેચાં ધરી વહાલ.
 આજે કયાં એ છુપાઈ બેઠાં ? શેં આવે નહિ બહાર ?
 નિજ માતાના દુઃખ દેખીને, શેં નહિ કરતાં બહાર ?
 સ્વપ્ન ગયું શું એ ભારતનું ? પાછું શું ન જણાય ?
 ના, ના, ભારતના ખુણામાં, હજી પ્રગટે છે એહ.
 ૨૦-૨-૨૦

૭૧ મહારો રેંટિયો

(મરખો)

મહારો રેંટિયો ફરે છે રસ-રંગથી રે લોલ,
 સરે મર્ખાણુ ગીત એના કંઠથી રે લોલ;
 હૃદય-તત્રા એમાં સૂર પૂરતાં રે લોલ,
 લાગી રહે ત્યાંજ રામ સાથ સૂરતા રે લોલ.

(સાખી)

લાગે સૂરતા રામની, હૈયું મસ્તજ થાય;
હૃદય કુંજમાં રામનો, ગુંજરવ ફેલાય.....૧

મહારે રેટિયો જુદા જુદા દેશમાં રે લોલ,
ફરી રહે છે જુદા જુદા વેશમાં રે લોલ;
તમોગુણ ત્યાં પ્રવૃત્તિ એ તો રેડતો રે લોલ,
રંગેગુણ ત્યાં સાત્વિકતાને તેડતો રે લોલ.

(સાખી)

અંગ-પ્રવૃત્તિ સૌ વધે, મનમાં બહુ ઉત્સાહ;
જીવન રસમય સૌ બની, ધારે ઉન્નતિ ચાહ.....૨
રંકજનને દિલાસો એ તો આપતો રે લોલ,
વિનાદ સાથે ખીડા તેની કાપતો રે લોલ;
શ્રીમંતોના વૈભવને વધારતો રે લોલ,
બની વિહાર-સ્થાન તેને ડારતો રે લોલ.

(સાખી)

રંક અને શ્રીમંતનો, છે ઉદ્ધારક એહ;
આનંદે દિન નિર્ગમે, સ્વતંત્રતાથી તેહ.....૩
કુધાર્તીને લોજન એ તો આપતો રે લોલ,
નગ્ન જનને વસ્ત્રા ઢધ ઢાંકતો રે લોલ;

ફેડે દુઃખી જનોના દુઃખ ઝટ એ રે લોલ,
નિરૂંધાંગીને ઉઘમનું દાન દે રે લોલ.

(સાખી)

ભૂખે મરે નિરૂંધમે, જન લાખા પીડાય;
તે સઘપાના સંકટો એથી નો છંદાય.....૪

બેડી પરતંત્રતાની એ નો કાપતો રે લોલ,
લેઈ સ્વતંત્રતાની દહિર આવતો રે લોલ;
સાદાઈ સાથે કુલીનતાને સ્થાપતો રે લોલ,
નમ્રતા સાથે ઉન્નતિ આપતો રે લોલ.

(સાખી)

હુન્નર એથી વાધતો, ને વાધે વ્યાપાર;
દેશીઓ નિજ બગ ઉપર, થાયે જુલાળુહાર....૫

લક્ષ્મી-અંચળતા હાંકી કાઢતો રે લોલ,
પ્રજા-ભંડાર રક્ષીને વાધતો રે લોલ;
એના તાંતણું સ્વરાજને જુલાવતો રે લોલ,
વિજયધ્વજ હિન્દનો એ ફરકાવતો રે લોલ.

(સાખી)

લક્ષ્મી દેવી અહિં થકી, પરદેશે ખેંચાય;
તને તો એ રક્ષીને, રાખે છે ગુહમાંય.....૬

પૂરા પાડે વ્યાયામને વિનાદને રે લોલ,
 પ્રવર્તાવે છે મોહને પ્રમોદને રે લોલ;
 અગણિત માનુષી ગુણને ખીલાવતો રે લોલ,
 અમી ધારાથી જીવન રેલાવતો રે લોલ.

(સ ખી)

પ્રકટાવે એ ગુણ ઘણા, ને આણે જ સ્વરાજ્ય;
 એની સેવાથી ફળે, સૌ આશા અહસાજ.....૭
 ૧૮-૭-૨૫

૭૨ નૂતન વર્ષાભિનંદ.

(રાગ-મગદી યાદની સાખી)

રમ્ય મુખદ ઉઘાસ ભર્યું, આ હોજે નૂતન વર્ષ !
 દિવ્ય રંગ જગ જનમાં પરી, કરજે શુભ ઉત્કર્ષ !
 સદા અર્પાં મધુરાં હૃદાયો ! જીવનમાં અમીરજ રેલાયો !
 હંકુમ વર્ણ, સ્મિત શુભિધરનું, ઉગ્યું આજ પ્રભાત;
 ઉર માહે નવ નવજા ભાવો, પ્રેરે એ રગિયાત;
 હૃદય સૌ ભાવ મય બનજો ? જાન ત્યાં દેવી ઉદ્ભવજો !
 જન્મભૂમી સેવાના સૂરો, નીકળો ત્યાંથી જહાર !
 હિન્દ માતની ધૂન જગાવી, રેલાવો રસધાર !
 હૃદય એ રસથી ઉભરાઓ ! જીવન તન્મય એમાં થાઓ !
 દિન દિન નવજા ડગા સહુ વધજો, પ્રકટે પ્રસુના નૂર !

હિન્દ માલ ગરવી ફરી બનજો, પુત્રો નરવર શૂર !
 અતુલિત પ્રભાવ યુક્ત થજો ! સર્વમાં અગ્રગણ્ય હજો !
 માત સહિત સંતાનો ઉગ્ગવળ, શોભો ઠારોઠાર !
 કીર્તિ-તેજ જગમાં ફેલાવો વતો જય જયકાર !
 સદા હોજો નૂતન શ્રી રંગ ! વહેજો અભંગ રસ ઉમંગ !
 (૫-૮-૨૮)

૭૩ નવીન વર્ષનો સંદેશ

(પ્રાસંગિક)

નવીન વર્ષમાં નવીન ભાવના, નવીન જોમ-ઉત્સાહ ધરો;
 નવીન કાર્ય-પ્રદેશો મધ્યે, નવીન સ્ફુર્તિથી કામ કરો.
 નવીન શક્તિ ને નવીન શૌર્યથી, નવીન જુસ્સો ફેલાવો;
 નવીન દ્રષ્ટિ ને નવીન સૃષ્ટિ સૌ, નવીન રંગને રેલાવો.
 નવીન આશથી, નવીન હોંસથી, સર્વ વસ્તુ બનો ઉગળી;
 નવીન સત્વથી નવીન જીવનને, નવીન નવીન દુનિયા સઘળી.
 જાનું વર્ષ સમાયું ભુતમાં, સાથે જાનું સર્વ ગયું;
 જાનું જાનાં માંદા ભળ્યું ને, નામ શેષ એ બની રહ્યું.
 જાનામાંથી નવીન જન્મ્યું, નવીન ઉપરંગ ધરી રહ્યું;
 નવીનતા પ્રસરાવી જગમાં, નવીન નવીન સૌ કરી રહ્યું.
 જાનું પાછું થયું સજીવન, નવીન આશ-ઉત્સાહ ધર્યાં;
 નવીન ભાવના આણી એણે, જીવન ઉદ્ધાસે જ ભર્યાં.

નવીન વર્ષના નવીન નૂરમાં, આગળ ને આગળ જાઓ;
જીવન પણ પણ નવીન બનાવો, નવીન સત્વબાળા થાઓ.

૬-૮-૨૮

૭૪ નવલી રમ્ય ઉપા

(અંજની)

મધુરી હસતી રમતી આવે, લીલાઓ વિધ વિધ પ્રગટાવે,
અવનીને આકાશ સુહાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

સાથે નવલું વર્ષજ લાવે, રંગ રાગ બધે ફેલાવે,
નવ નવલી કંઈ ખુળી જણાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

ચેતન-કુવારા ઉડાવે, નિર્જીવમાં પણ ચેતન લાવે,
આનંદે કલ્પેલ મચાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

જગહગતા આદર્શ બતાવે, મનગમતી સૃષ્ટિ ઉપજાવે,
નંદન વનનાં સ્વપ્ન સૃજાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

ઉડવાની શક્તિ ઉપજાવે, ઉર્ધ્વ ઉર્ધ્વ પ્રયાણ કરાવે,
મનોરાજ્યમાં એ વિહરાવે નવલી રમ્ય ઉપા !

વધાવીએ નવલી ઉપાને, નમીએ નમીએ રમ્ય ઉપાને;
શશ્વત જીવન હો ઉપાને, નવલી રમ્ય ઉપા !

(૧૮-૨-૨૦)

૭૫ વિદાય.

(પ્રાસંગિક)

મેમાનો ! પ્રિય ! પુનઃ બધાય પધારજો,
દર્શન દર્ધ ફરી પાવન કરજો દાર જો;
અમ રંડો પર ઉતાર દાદિ ધાર જો,
અમ અપરાધો બહાલાઓ ! વિસારજો—૧

નીચે દક્ષિણ દિશા નિવાગી સૌ અમે,
ઉંચે ઉત્તર દિશા નિવાગી આપ છા;
અપનાવ્યું અમ આંગણિયું આવી તમે,
અમ સૌ પર કીધાં ઉપકાર અમાપ, જો.—૨

ઉન્નત પંથ ગામી ! તમ આગમને અહિં,
મર્વ સ્થળે શો પ્રગટ્યો પુણ્ય પ્રભાવ, જો !
અન્ત જનોનો મહિમા ઢાંક્યો રે' નહિ,
પ્રગટાવે નિજ પગલે તીર્થ પ્રયાગ, જો !—૩

બૂઠાં પડતાં તમથી હૃદય ચીરાય, જો,
ફધિર અવે બધી વૃત્તિ મૂર્છિત થાય, જો;
સુજો ! શું વધુ વઢીએ ? કંઈ ન વઢાય જો,
વિરહ વ્યથા અમ દર્શાવી ન શકાય, જો.—૪

થઈ નથી સેવા-શુશ્રુષા તમ કાંઈ, જો,
લેવાયો નથી ઝાઝો ઉરનો લહાવ, જો;

ત્રીઓ અમ અગણિત, ને ન ગણાય, જો,
કરજો સૌ અમ પામર દોષો માફ જો.—૫

(૩-૪-૨૫)

૭૬ નાના નાના જળ મિંદુઓ.

(સર્વેશ)

નાના નાના જળમિંદુઓ, નાની રજકણ રેતીની;
રમે પ્રતાપી મહાસાગરને, મનહર ભુમિ સુષ્ટિની.
નાની નાની પણ એ રીતે, કાશુક ભાસે છે તો ચે;
અનંતતાના વર્તીવે છે, મહા મહા કંઈ યુગો એ.
નાની નાની ભૂલ એ રીતે, ભરમાયે છે મનવાને;
સદશુભ કેરા પંથેથી ને, દૂર પાપમાં ભમવાને.
માયાશુ કાર્યો ન્હાનકડા, પ્રેમ તણુ શબ્દો નાના;
ઉદ્યાન બનાવે આ પૃથ્વીને, નંદનવન સમ વાસવના.

૧૩-૪-૨૦

૭૭ છ આંધળા ચિક્કાનો.

દ્વયકે

પડ ચિક્કાનો અધિગા, હાથી જેવા બાથ;
“જાંત ભાંગે આપણી”, એવી મન ઈચ્છાય.

એક તણા હાથે ચઢી, હાથી કેરી પીક;
તેણે માન્યો હાથીને, ભીંત સમો ખચ્ચીત.

બીજાના હાથે ચઢયા, લાંગા તીણા દાંત;
“હાથી છે ભાલા સમો, એમાં નહિ કંઈ બ્રાંત.”

ત્રીજાના હાથે ચઢી, ઝુલતી લાંબી સૂંઢ,
“સર્પ સમો હાથી નદી, વાત લહી મેં ગૂઢ.”

ચોથાના હાથે ચઢયા, હાથી કેરા પાદ;
“સ્થંભ સમો હાથી ખરે, એમાં નહિ વિવાદ.”

હાથ પાંચમાનો ચઢ્યો, હાથી કેરા કાન;
“સુપડા સમ હાથી ખરે, આજ થયું એ જ્ઞાન.”

ઝુલતી લાંબી પૂછડી, ચઢી છઠ્ઠાના હાથ;
“હાથી જડા દોરડા જેવો એ સત વાત.”

એ રીતે છ એ જણે, ઉડાવ્યો વિવાદ;
“હું કહું છું સત્ય છે, જાડી બીજી વાત”

દષ્ટિવાળો કોઈ ત્યાં, આવ્યો પંથી એક;
“ફાકટ લડતાં શીઠને? ધરે વાત વિવેક.”

“સમગ્ર હાથીને તમે, કદી ન દીઠો ભાઈ !
[અઝકું અંગ નીરળયું, કરતાં શીઠ લડાઈ ?”

(૨૦-૨-૨૨)

૭૮ શ્રીખનું છેલ્લું ગુલાબ.

(ઉપજાતિ)

છે શ્રીખનું છેલ્લું ગુલાબ આતો,
એકાંત માહે ખીલતું રહ્યું જો;
સાથી મનોહારી બધાય એ ના,
પથે પડ્યા છે કરમાઈ જતાં.—૧

નથી સજ્જતીય કુલો કને કો,
નથી ગુલાબી કળિકા કને કો;
લાલિત્ય રંગે કંઈ રાગ દેવા,
એવા મહિં ના કદિ ભાગ લેવા.—૨

રાખીશ ના એકલડું તને હું,
ડાળી પળે હુઝમ મહિં ઝૂરવતું;
જ્યાં રમ્ય સૌ નીંદ મહિં પડ્યાં છે,
તો તેહ સંગે ઉઘ તુંય બાપુ ?—૩

આપે સપ્રેમે તુજ પાંખડીઓ,
નાખું વિખેરી મુજ આ ગિછાને;
જ્યાં બાગના સાથી બધાય તહારા,
સુવાસ-હીના મૃત છે પડેલાં.—૪

એવી ત્વરાથી હુંય ઇચ્છું જાવા,
જ્યારે ખીડાતાં સુકુમાર હૈયા;
ને પ્રેમથી સૌ જળકી રહેલા,
ટોળા મહિંથી ખસ્તાં સુરસો. —૫

સાચા સુહૃદો કરમાઈ જાયે,
 ને સર્વ બહાલાં ઘસડાય પુરે;
 ત્યારે અરે ! એકલડો જ ડોણ,
 વેરાન મંસાર મહિ વસે આ ? --૧

(૩-૬-૧૬)

૭૯ સ્વર્ગીય ભૂમિ:--

“તું તો સ્વર્ગીય ભૂમિની, કરતી જ વાત;
 તેના આગોને કહેતી તું સુખિયો સંગાત;
 ક્યાં છે રમણીય ભૂમિ, તે ? કહે મહારી મા !
 તેને શોચીને દુઃખો, નિવારિયે શું ના ?
 મધુર નારંગી પુષ્પો જ્યાં, જલતાં દીપ્તિ;
 ને આગિયા ઉડે છે બિયાબાન વિપે;
 ત્યાં શું સ્વર્ગીય ભૂમિ એ ? કહે મહારી મા !”
 “મહારા બાલકડા ! તે નથી ત્યાં, નથી ત્યાં,
 “ઉગતાં પીછાળાં ખર્જૂરી વૃક્ષો જ જ્યાં;
 અને પાકે ખર્જૂર નભ મહિં આકાશ માંચ;
 કે શ્વેત સાગરના હરિયાળા દ્રીપો મહિં,
 વનના પુષ્પો ફેલાવે છે ખુશબો જહિં
 ને રૂડાં અદ્ભૂત પંખીની સોનેરી પંખ,
 વિજયવંતી વસ્તુના ધરે રમ્ય રંગ;

ત્યાં શું સ્વાર્ગીય ભૂમિએ ? કહે મહારીમા !”

“નથી ત્યાં; નથી ત્યાં, સુણ બાલુડાં !”

“બધે ઘોનેરી રેતી પર ઝરણા વહે,
સ્ફટિક સમ ઉજવળ કીણી પ્રકાશી રહે,

ગુપ્ત ખાણોમાં લીરાઓ જ્યાં ઝગઝગે,
અને ત્રીપમાંથી મોતીઓ જ્યાં ચકચકે,

એવા અસલી કો મુલક માંહે દૂર ઘણે,
આવી સ્વાર્ગીય ભૂમિ તે કહેતું મને.

મને કહી દેને ઝટ, લીલ ના કર તું મા, ”

“નથી ત્યાં; નથી ત્યાં, સુણ બાલુડાં !”

કદિ ભાળી નથી નેત્ર એને કહિ !

સુણ્યા કંઈ એના હર્ષ—ગાનો નહિ;

એનો ખ્યાલે ન આવે કદિ સ્વપ્નમાં;

શોક, મૃત્યુની છાયા ન તે સ્થાનમાં;

અમર જોળનને કાળ તહિ છેદે નહિ;

કપર—સ્નાનથી ને અબ્રાથી છે ટે કહિ;

એનો અંતર તો કોથી કંપાયે નહિ;

નકી ત્યાં, નકી ત્યાં, એ છે બાલુડાં !

મારા બાલકડાં ! આવી તહિ એ તહિ.

૮૦ કુદરતમાં પ્રભુનું દર્શન.

(હરિગીત)

રમણીય આ તારા ગણો, આકાશમાં અગમગ થતા.
રજની દિપાવી દિવ્ય, ગંભીરતા બધે વિસ્તારતા.

કંઈ તેજથી, બહુ પ્રેમથી, અન્યોન્ય ને આકર્ષતા;
પ્રભુ-ગહનતા ને પ્રેમનો, સંદેશ સૌને અર્પતા.

ટહુકા કરે છૂપાઈને, કોયલ અહિં આ વન વિષે;
શી મધુરતા ? શી દિવ્યતા ! આનંદ ઉર્મિ શી દિમે !

આ નાદ ઝીણો મુગ્ધ કરતો, ભક્તના હૃદ-તંત્રને;
ફેલાવતો દિગન્તમાં એ, પ્રેમ-ભક્તિ મંત્રને.

આ શાંત સ્થળમાં આ સમે ! ખુશબો કહિંથી આવતી;
હૃદેરી બધે વાતાંબુમાં, શી રમ્યતા ફેલાવતી ?

શુભઝરના પુષ્પો ખીલી, નિજ શુદ્ધતા ફેલાવતા;
સૌ રસિક જનના હૃદયમાં, પ્રભુ-વિમળતા સંચારતા.

અંધકારમાં સૌ દામિની, અખકાર ક્યાંથી આ પળે;
દશ દિશ તિમિરને દૂર કરે, ને તેજ આણું સૌ સ્થળે.

ક્યાં નાસતી એ ક્ષણ મહિ ? દેખાય નહિ ક્યાં છૂપતી ?
પેગામ પ્રમુ-શક્તિનો લઈ, સર્વ સ્થળમાં મહાવતી.

૧૬-૨-૧૯

૮૧ સર્વ બક્ષી કાળ.

(વર્ણન)

સોળે કળા ધારી રહ્યો ને, વિશ્વને સુખકર થયો,
ત્યાં રાહુએ ચંદ્ર જ અસ્યો:તે બે ઘડીમાં છુટી ગયો;
નહિ એ નમ્રીબ માનવતણું, કાળે જ તેને છે અસ્યો,
રે ! કાળના પંજા મહિથી, કોણ કદિ છટકી શક્યો ?
સૌ તેજનો ભંડાર રવિ, શું પૂર્ણ તેજે અગાહ્યો !
ત્યાં રાહુએ આવીઅસ્યો, નિસ્તેજ ને અંખો કર્યો;
કાળાંતરે તે છુટતો, નિજ રૂપ પાશુ ધારતો,
ભાવી ન એ માનવ તણું; કુર કાળ તેને મારતો.—૧

પુષ્પો વસંતે ખીલતાં, નિજ સુરભીને ફેલાવતાં,
સૌ પાંખડી વિકસાવતાં, આનંદને ફેલાવતાં;
ત્યાં વાયુ લહરી આવતી, હીંટા થકી મચકોડતી,
ને હાય ! સુંદર કુમળાં, તે પુષ્પને રંગદોળતી;
આવે વસંત ફરી ફરી, નવલી ખુશીઓ લાવતી,
વેદી પ્રકુલિત થઈ ફરી, મધુરાં નવાં ફૂલ ધારતી;
પુનરજન્મવન કુદરત મહિ, અહિયા ફરીથી આવતું,
ભાવી ન એ માનવ તણું: પ્રભુ-કાયદો જુદો તહિં ! —૨

કુદરત બધે ખીલી રહી,કંઈ રંગ જસને ફેલાતી,
વાસંતી વાઘાઓ સજી, કેવી અહો ! ઉઘાસતી !
ને કોકિલા નિજ મધુર રવથી, વન બધું મોહક કરે,
કુર પારથી ત્યાં જાણુ ફેંકી, પ્રાણુ તેના તો હરે !

એ કોકિલાનો પ્રાણ ગયો, તે તો સદા માટે ગયો,
 ને અખિલ વનમાં ત્યારથી, શૂનકાર ફેલાઈ રહ્યો;
 એ પેર સ્વછંદે અહિં, કુર કાગ દિસે ખેલતો,
 ધમસાણુ વાળી જગતમાં, શૂનકારતા ફેલાવતો—૩

કુદરત તણી તો નવજીવાની, છે વસંત ઋતુ જ હ્યાં,
 તેમાં લતા ને વૃક્ષ પુષ્પો, પૂર બહારે ખીલતાં
 પ્રોત્કૂલ થઈ સૌ ખુલતાં, રસ રંગ અંગે ધારતાં,
 ક્ષય હોય ક્યાંથી કોઈને, અંગે બધાં જ્યાં ફાલતાં ?

રૂડી વસંત મનુષ્યની, યૌવન દશા કહેવાય છે,
 શેં એ દશામાં માનવી, ક્ષય રોગથી ખીડાય છે ?
 અંગે બધાં ખીગળી જઈ, શેં હાડ પિંચર થાય છે ?
 રે ? કાયદો પણ કુદરતી, જનકાજ પલટી જાય છે ?—૪

શું પૂર્ણ રૂપ ધરી રહે છે, પૂર્ણિમાએ ચંદ્રમાં !
 શું પૂર્ણ તેજ કળા થકી, શાંતિ પ્રસારે જગતમાં !
 પણ પુર્ણતાએ પહોંચતાં, ક્ષય રોગમાં અપડાય છે,
 ને તુર્લ રૂપ કળા નિધિ, અદ્વય તે ના થાય છે.

દિન દિન કળા ધરતી જતી, ને કાંપિ સૌ કરમાય છે,
 ને આખરે એ ચંદ્રમાતો, શુર્ણ રૂપ થઈ જાય છે;
 શું મૃત્યુનાં શરણે જશે ? અદ્વય નભમાંથી થશે ?
 ના, ના પુનઃ સોળે કળાએ પૂર્ણરૂપ પ્રકાશશે.

એ પેર માનવ ભાગ્યમાં, ક્ષય રોગ મુકિત શેં નહિ ?
 ક્ષયથી ખીડાતા જન ફરી, નવજીવન ધારે શેં નહિ ?

કુર કાળ તો નિજ જાળમાં, એ સર્વને સપડાવતો,
ને સર્વના જીવન લૂંટી લઈ, કેર હ્યાં વર્તાવતો.....૫

રે સર્વ ભક્તી કાળ ? તેં ભક્ત્યા નહિં કોને અહિં ?
આ સૃષ્ટિના પ્રારંભથી ભૂખ્યો ? ટળી તુજ ભૂખ નહિ ?
ભક્ષણ મળ્યે કુધા ટળે છે, સૃષ્ટિમાં એ કાયદો,
તુજનેજ શેં વિભુએ કર્યો, અપવાદ એ ધારા તણે !

કંઈ કંઈ જૂદા બહાનાં તળે, તું માનવીને ભક્ષતો,
આ પૃથ્વીમાંથી કોઈને નહિં, કોઈ કાળે રક્ષતો;
રે ! સુવક, બાળક, વૃદ્ધ ગણ, એ સર્વને તું ઝડપતો,
તુજ પાશમાંથી કોઈ પણ, કદિ છટકવા નહિં પામતો.

શ્રી રામને શ્રી કૃષ્ણ સમ, અવતાર ને પણ તેં અસ્થા,
અર્જુન, પિતામહ ભીષ્મ સમ, બાણાવળીને પણ ભક્ત્યા;
નેપોલિયન, સિકંદરાદિ, અકૃત્વર્તી રાજાને ———

તેં તો ભક્ત્યા; પણ ભૂખ તારી, હજુ સુધી કેં ગઈ નહિં !

ઋષિવર, કવિવર, પંડિતો, ધીર, વીર, ક્ષત્રિય જન બધાં,
ને રાવણા દિ રાક્ષસો, કંઈ ભેદ વિણ તેં તો અસ્થા;
શક્તિ દીધી વિભુએ તને, તેથી તું શક્તિ માન છે,
ત્રિવેક સૌ ભૂત્રી જઈ, કાં અંધ થઈ સૌને અસે ? —૬

ભડવીર થોડા તેં અઘ્ઘા, કંઈ દેશનેતા પણ અસ્થા,
કુળ દીપકો તેં જુઝવ્યા, નર રત્નને પણ તેં હણ્યાં,
કુમળી કળીઓ પણ દૂંધી, તેં વિકસવા દીધી નહિ,
તુજ પ્રહાર તો સહેવાય ના, અમ રંક માનવથી અહિં.

રોતા ક્યાં કંઈ તાતને, બહાલી પ્રિયાને, ખાતને,
 ઝૂંટવી લઈ લધુ ખાળને, રોતી કરી કંઈ માતને;
 ને જગતના આશ્રય સમા, જન તેં ઘણા ઝૂંટવી લીધા,
 આશા ભર્યા કંઈ જીવનને, તેં તો નિરાશા મય કીધા—૭

તું શક્તિમાન ભલે, પરંતુ ભાગ્યે ન વિવેક કંઈ,
 વિવેક હિણી શક્તિ તુજ, ધમસાણ વાળે છે અહિં;
 શું સર્વના વિનાશ કાળે, છે ઘડ્યો વિભુએ તને ?
 તો શીદને તુજને ઘડ્યો અહિં, વાળવા ધમસાણ ને ?

શું સર્વનું ભક્ષણ કરી, અહિં સર્વને રંગડવા—
 તુજને ઘડ્યો વિભુએ ? નહિ વિભુ કુર એવો છે કદા;
 કે શુઠ કંઈ ઉદ્દેશ—હોતુ, સાધવા તુજને ઘડ્યો ?
 અમ દષ્ટિ ટૂંકી નહિં જીવે: દેખાડજો કંઈ હોય તો. —૮

(૧૮-૮-૧૬)

૮૨ સૌંદર્ય.

(ઉપગતિ વૃત)

ક્ષણે ક્ષણે જે નવતા ધરે છે,
 સૌંદર્યનું તો રૂપ તે ઠરે છે;
 પ્રજ્ઞાંડ માંહે પ્રભુની કૃતિમાં,—
 હાપાઈને સુંદરતા વસી છે. ૧

સૌંદર્ય જોતાં પ્રભુ-લક્ષિત થાય,
અપાર લીલા પ્રભુની જણાય;
માધુર્ય સૌંદર્ય મહિ ઉડું છે,
ઉડાણ એનું કળી કે શકે ના. ૨

સૌંદર્યને તો કવિ આજ પેષે,
વિજ્ઞાન-વાદી ઉપયોગિતાને;
કેવી મજાની કળીકા હીંપ આ ?
એ શુદ્ધ થાતાં ઉપયોગ સૂઝે ? ૩

સૌંદર્યમાં તો રસનો ઝરો છે,
ધારા અમીની વહતીજ એમાં;
ખારાશ સર્વે ઝટ ટાળી દેને,
આ પૃથ્વીને સ્વર્ગ સમી કરી દે. ૪

(૧૬-૨-૧૮)

૮૭ દિવ્યાંગના.

(હરિગીત)

ઝહિસ્તના ઝડખા થકી; ડોકાય પેલી સુંદરી,
સંધ્યા સમયના શાંત જળથી, આંખ ઉંડી છે નરી;
ત્રણ પદ્મ તેના હસ્તમાં છે, સસ તારક કેશમાં,
કૃતિમ સાડીથી વપુ, શણગારતી લવલેશના. ૧
બક્ષાયહું યોગેશ્વરીથી, શુદ્ધ ચેત ગુલાબ જે,
આરાધના કાળે ધરેહું, લગ્નતાથી અંગ લે;

ને સ્કંધ પાસે કેશના, બુદ્ધાં ઉપર ગુચ્છા વળ્યાં,
તે ક્ષેત્રના સુવર્ણરંગી, કણસસમ જાયે કળ્યાં. ૨

તે શાંત નેત્રે સ્વર્ગની, રમણીયતા વિલગ્ની રહી,
તે ધારતી: 'મુજ આગમનને, દિવસ પણ વિત્યો નહીં';
તેના વિરહથી વ્યથિત બનતાં, પૃથ્વી પરના કોકના,
આ એક દિવસમાં અહો ! દશ વર્ષ વીત્યાં શોકમાં. ૩

(એવા કંઈ દશ વર્ષ તો, વીતી ગયાં આ કાન્તને;
પણ આ ક્ષણે વાંકી વળી, અંગે અહો? ભેટે મને;
તેના રૂપાળાં ભવ્ય કેશો, આ અટે મુજ વદનને
ના, ના, શરદ પળોં ખરે, આ વર્ષની કાંતિ બને.) ૪

આકાશ અનંતે જે સ્થળે, શરૂઆત નભની થાય છે,
પ્રભુ મંદિરે ઝરૂળે ઉભી, દિવ્યાંગના દેખાય છે;
તે સ્થાનની ઉંચાઈ તો, નહિ કદપનામાં આવતી,
નીચે નીરખતાં હોય દુર્લાભ, સૂર્ય-દર્શન ત્યાંયથી. ૫
તે સ્થાન હિમદ્રવે-પૂરમાં, સંતુ સમું શોભી રહે,
નીચે ઉંડા આકાશમાં, દિન-રેનની ભરતી વહે;
તેથી તિમિર-તેજે થતું, કટિ બદ્ધ આપું નભ મદા,
પરિભ્રમણ કરતી પૃથ્વી હીસે, આગિયો કોધી કદા ૬

ત્યાં પ્રેમના શાશ્વત વિજય-દોષો કરી દશ દિશ ભરી,
બની પ્રેમ-મૂર્તિ પ્રેમ-અંશે, તો બધાં મળતાં ફરી;
હિલબન સંસારી સદા, અન્યોયને સંબોધતાં,
ને સૂક્ષ્મ જ્યોતિ રૂપમાં, પ્રાણિ પ્રભુ-પદ લાધતાં. ૭

આ સર્વ મોહિની મહિથી, તે હજુ વાંકી વળી,
ડોકાય છે ઝરખા થકી, તે પર મુકી વક્ષ-સ્થળી;
ઝરખા મહિ પ્રસરી હશે, વક્ષ-સ્થળીથી ઉખળતા,
ને વક્ર હસ્ત મહિ રહ્યાં, ત્રણ પદ્મ જાણે ઝુલતા. ૮

નાડીસમી આંદોલતી, નલ-મંડળે બહુ વેગથી,—
ગતિ કાળની તે પેળતી, સ્થિર સ્થાનથી બહુ નેગથી;
નક્ષત્ર ગણના સૂર સમ, મધુરું હવે તે જોલતી,
આકાશમાં અતિ નીચ દ્રષ્ટિથી હજુ જોતી હતી. ૯

રવિ અસ્ત પામ્યો, દીસતો, નવ-ચંદ્ર નાનકડો તહિં,
પીછાં સમો નીચે ઘણે, ફડ ફડ ઉડે તે નલ મહિં;
આ શાંત સમયે જોલતી, દિવ્યાંગના મધુરાં સ્વરે,
નક્ષત્ર-ગણનું ગાન જાણે, આદિ એ તો છે ખરે. ૧૦

આહ ! આ ઘડી યુલ્લુલ તણાં, પેલા મધુરા ગાનમાં,
પ્રિયા તણે શું શાંત ઝીણો, સ્વર ન આવે કાનમાં ?
સાપાન-માર્ગે આજ આવે, સ્વર્ગ-ભૂમીથી અહિં,
મધ્યાન્હ ઘંટા વાગતાં, પડ્યા સુણાયા શું નહિં ? ૧૧

“મુજ પાસ આવે કાન્તભાવે, મચ્છું એ અંતર મહિં,
ને આવશે—પ્રભુ-ભક્તિ કીધી મે; ન શું સ્વર્ગે અહિં ?
પૃથ્વી વિષે રહીને પ્રભો ! કાન્તે કીધી શું ભક્તિ ના ?
આકાશ ત્યારે શોં યનું ? આમ, ભક્તિમાં શું શક્તિના ? ૧૨

“જ્યારે પ્રભા-મંડળ થકી મુજ, કાન્ત શીર પ્રકાશશે,
ને શ્વેત વસ્ત્રે અંગ આપું, તેમનું ઝળકાવશે;

ત્યારે પ્રભા-રૂપની કને, જાશું અમે હસ્ત ગ્રહી,
નીચે અરણ્યમાં નાહિશું, પ્રભુની અમી દષ્ટિ મહિ. ૧૩

“એકાંત, હર્લાંબ, ગુપ્ત, ને, પુણ્ય સ્થળે જાશું અમે,
પ્રભુ-ભક્તિથી બળતી અખંડિત, જ્યોતત્યાં જોશું અમે;
થંભી તહિ જૂની કૃપીમૂત, પ્રાર્થના જોશું અમે,
કે અન્ન નહાનકડા સમી, દ્રવતીજ તે જોશું અમે. ૧૪

“ખિરાજશું ત્યાં દિવ્ય કલ્પ-તરૂ તણી છાયા તળે,
સુભાવ યુક્ત કંપોત-યુગલ, શૂઠ ઘટામાં ત્યાં મળે;
તેની વિમલ પાંખો થકી, પંખો બધાં પુનિત બને,
ને મુક્ત કંઠે નામ તેનું, તે અહો ! હરદમ ભણે. ૧૫

“આપેર ત્યાં ખિરાજતાં, તેના હૃદયના તંત્રને,
જગવીશ અર્પી દિવ્ય ગાનો, ના અમોહા મંત્રને;
કે શાંત ધીમા સ્વર થકી, અટકાવશે હર પળ મને,
ને ગૃહલુ કરશે ભાવથી કે, જ્ઞાન કે સદ્વાતને.” ૧૬

(‘બંને જણા’, ‘બંને જણા’, એવું અરે ! ઉચ્ચારતી,
હા, એકયતા અવનિ વિષે, તારી અને મારી હતી;
તુજ હૃદય સાથે હૃદય મુજ, પ્રીતિ થકી સમરૂપ હતું,
પણ એકયતા તે હૃદયની, શાશ્વત કરેશું શ્રી પ્રભુ ?) ૧૭

‘બંને જણા યોગેશ્વરીની, કુંજમાં જાશું અમે;
તેને બધી સખીઓ સહીત, ખિરાજતાં જોશું અમે;
તે સૌ સખીના નામતો, સંગીતના સ્વર છે અહા !
સાવિત્રી, સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી, ને ગાર્ગી મહા. ૧૮

“તે કેશિનીઓ ચક્ર, આકારે સદા બિરાજતી,
અતિ લઘ્ય, ગૌર, લલાટ, મધ્યે પુષ્પ-માળા રાજતી;
કસળી ઝીણા વચ્ચે વણે, ચળકીત જ્યોતિ સમરૂડાં,
કફની કરી કરીને વધાવે, જન્મતા મૃત બાહુડાં.૧૬

“હરશે કદા, નહિ બોલશે, જો કાન્ત આ વેળા અહિ
તો અમનથી અમ પ્રેમની, કથની કથું તેને સહિ;
શરમાળ કે અળખા તદા, હું નહિ બનું; ને માત ત્યાં,
મુજ દર્પથી રાજી થઇ, દેશે મને સંજોધવા.૨૦

“માતા સજેડે લઇ જશે, અમને પ્રભુ દરબારમાં,
ચોપાસ લકતો બંદગી, કરતાં ઉભાં જ્યાં હારમાં;
ને વિમળ ચિત્તે નમન કરતાં, તેજ મય શિર ઝુકવી;
અમ આગમનથી રાજી થઇ, ગાશે દુઆ સૌ અવનવી૨૧

“પ્રાર્થીશ પ્રભુને પ્રેમથી, મુજ કાન્ત ને મુજ માટ ત્યાં;
‘કરૂણા નિધિ ! કરૂણા કરી, બદ્ધો તમે અમનેજ આ—
પૃથ્વી વિષે કે કાળ તો, પ્રેમે અમે સાથે રહ્યાં,
રહીએ સદાતેવીજ રીતે, હું અને મુજ કાન્ત આ.’૨૨

કેં શોકથી, વધુ નમ્રતાથી, બોલી તે નિરખી, મુખી,
“આ સૌ બને તે આવશે, ત્યારે,” કધી, ઉભી સૂની;
સહસા ફિરસ્તા સાથ ઉઠ્યે, જ્યોતિ આવે તે ભાળી,
કેં હાસ્ય સહ આરાધના, કરતી નયનથી તે તાણી.૨૩

(મેં હાસ્ય તેનું જોયું) પણ, તે જ્યોતિ જલ્દી ચાલતી,
નભ-મંડળે આધી ઉડી, આંખી હવે તે લાગતી;

સુવર્ણના અરખા ઉપર, લાંબા કીધાં હાથો જ એ,
માથું નીચું ઘાલી હવે, રાતી (સુણ્યાં અશ્રુજ મેઃ)૨૪

(તરણુમો ૨૨-૩-૨૨)

૮૪ ભક્તિની શક્તિ.

(કાવ્ય ૨૨મી ચાલુ)

સ્નેહી સગાના મહુ બંધ તોડી,
હૈયું સદા; એ પ્રભુ સાથ જોડી;
એકાંતમાં શુદ્ધ કરોજ ભક્તિ,
એના સમી તો નહિ કોઈ શક્તિ.....૬

પાણી તણા સંગ ત્યજી ઉડે છે,
ને સૂક્ષ્મર્મા સૂક્ષ્મ રૂપે ચઢે છે;
વરાળ આકાશ મહિં કરે છે,
શક્તિ અનેરી કંઈ ત્યાં ધરે છે.....૭

૪-૧-૧૬

૮૫ અંતરનો અધરો.

(ચાલુ કાવ્ય ૨૦મી)

અધરો સદા એ તો રહે:-ને ચત્ત બારી રાખશે—
તો નિત્ય પ્રતિ વધુ દબ બની, વધુ શુદ્ધિનાં ફળ ચાખશે;
અંતર તણા અઘડા વિના, શું હોત કિન્મત જીવનની ?
પરિશ્રમ વિનાનાં ફળ મહીં, મીઠાશ લાધે ના ઘણી.—૬

શું સત્ત્વ માનવ જીવનનું, ઝઘડા મહીં આવી મળે ?
અંતર તણા ઝઘડા વિના, શું ઇષ્ટ સિદ્ધિ ના ફળે ?
ફળતી હશે; પણ તે મહીં, આનંદ ક્યાંથી આવશે ?
આનંદ ત્યાં, જ્યાં શ્રમ હશે: આનંદ શ્રમ વિણ ના કશે.—૭

ભૂલો થતાં પસ્તાઈને, દૃઢ નિશ્ચયે ચત્નો કયાં:—
એ શ્રેણીએ લાખો જનો, આગળ વધી નિજ ભવતર્યાં;
શ્રમમાં સદા મંડ્યા રહેલું; મંત્ર એ તો આદ્ય છે,
ના જન્મથી કે સિદ્ધ છે; સૌ સિદ્ધિ શ્રમથી સાધ્ય છે.—૮

(૬-૬-૨૫)

૮૬ આશામય સ્વપ્ન

આશાના જોળે શિર ધારી જ્યાં સુતો,
કે કંઈ મધુરાં સ્વપ્ને મ્હાલું ત્યાં હું તો;
ને વિધ વિધ ભાવે આશા મનને હરે,
નિજ સૌંદર્યે મસ્તાનો મુજને કરે.....૧

મેઘ ધનુષ્યો એ ત્યાં કંઈ સરજાવતી,
અતિ આહ્વાહ જનક રંગો ત્યાં પૂરતી;
નિજ પાંખો પર જીવને લઈ ત્યાં ઉડતી,
મનહર વસ્તુથી તેને આનંદતી.....૨

લીલાંછમ દીપો દ્રષ્ટિમાં લાવતી,
તેમાં જીવને સદા લઈને ચાલતી;

કંઈ કંઈ અવનવું ત્યાં તેને દર્શાવતી,
મોઢ પમાડી અંતરમાં ઉદ્ધાસતી.....૩

દંદ્રાસનને, કે ત્રિભુવનનાં પાણી રાજ્યને,
નિજ જ્યોતિશી આંખા પાડી નાંખતી;
અનન્ય રૂપને દર્શાવી લજ્જાવતી,
રંભા, ઉર્વશી સમ પરીઓ ને શ્રી રતી.....૪

૧૪-૬-૧૬

૮૭ મારો પાડોશી કોણ ?

“મારો પડોશી કોણ ?”

“તારો પડોશી ?”

“જેને સહાય કરી કેં સુખ તું આપી શકે;
દુઃખી હૃદયને, ધગધગતી છાતીને,
તારો નરમાળ હાથ કેં શાંતી દિયે;
તારો પાડોશી એ.”

“તારો પાડોશી ?”

“જેની આંખ બહુ તંગીથી આંખી દીસે;
ભૂખમરાથી ઘેર ઘેર માંગતા ફરે;
એવા રીબાતા જન સૌ પડોશી.

બા; તેને આશ્રય દેને તું જલ્દી !”

“સૌ આર્થિક રત્નો હિણું હૈયું;

વિધવા, નોંધાઈં બાળ, કેં નિરાશૈ પઠયું;
નિરાધાર એવા જન સૌ પાડોશી.

બ; તેને આશ્રય દેને તું જલ્દી !”
“જ્યારે મળતું કે માનવ રૂપધારી,
તુંથી ઓછો નસીબનો ભાગ ધારી,
ત્યારે સ્મરજે કે એ છે પાડોશી.

હુઃખે રીખાતો એ સુત કે ભાઈ.”
“બેઠરકાર થઈ તરછોડતો ના !

(૧૮-૨-૨૨)

૮૮ મહાત્મા—નમું હું તને.

(ઉપદેશ)

હુઃખી જનના હુઃખો દેખી હૈયું-દ્રવે,
તેને નિવારવાને બહુ ભટકે ભવે;
નહિ જપે બે શાંતી લીધી ન તેમને,
એવા પ્રેમાળ મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૧

શાંત તેજે મુખમુદ્રા પ્રકાશી રહે,
મીઠી વાણીમાં અમૃતની ધારા વહે;
આનંદોર્મિમાં બળકોરે છે સર્વને,
સ્નેહ લીનાં મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૨

અન્ય જનના હિતાર્થે તો જીવન ધરે,
અપકારોને સ્થાને ઉપકારો કરે;
શુદ્ધ વૃત્તિ પ્રચારી અશુદ્ધિ હણે,
એવા શુભનિષ્ઠ મહાત્મા ! નમું હું તને ૩

રહેણી કરણી આદરનીય જેની અદ્ભુત,
અને આદર્શમય જીવન ગુજારે સહુ;
નામ સ્મરણે જગાવે જે શુભ ભાવને,
એવા અદ્વૈત મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૪

ત્રિવિધ તાપો ! જીગરને ભલે સેકતા,
વર્તન, વાણી, વિચારે, ધરે એકતા;
અખિલ જગમાં પ્રકટાવે પ્રભુ-નૂરને,
એવા પ્રજ્ઞા નિષ્ઠ મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૫

૮૯ ભવ તરવાનો ઉત્તમ આરો.

(રામદેશ-)

(કામણુ દીસે છે અલખેલાં, ત્હારી આખમાંરે એ રાહ)

ગરજે ગાંગો થઈ જગ છેતરવા,
હાથાય છે રે, બહુ તદ્દપાય છે રે.....ટેક.

ગરજ મટી કે શાહ તું થાયે,
ભૂલી સૌ પાછળનું બાયે;

પણ તેથી જન કદિ કોના અંબય છે રે.....ગરજે.

સૌને છેતરવા તું કરતો,
 હગાથી ધાંધલ બહુ કરતો;
 સૌ રીતે આખર તું તો છેતરાય છે રે.....ગરબે.

અસત્યના પંથે બહુ મહાલ્યો,
 ફૂડ કપટમાં ભવ આ ગાળ્યો;
 કોઈ વસ્તુ ના અંતે, સંગી થાય છે રે.....ગરબે.

પ્રભુ ભક્તિમાં થા મસ્તાનો,
 રામ વિના કંઈ મુખ નહિ આણ્યો;
 ભવ તરવાનો ઉત્તમ આરો, ભય છે રે.....ગરબે.

૭-૧૨-૧૮

૯૦ મસ્તી.

(ભક્તિ)

આલમ બધી ખંજર તણો, વરસાદ છે વરસાવતી;
 પરવા નથી તેની મહને: પ્રભુ-ઢાળ રક્ષે બળવતી.
 છાને સિતમગારો: સિતમ, સૌ આદરે મન ભાવતા;
 બળતર પ્રભુનું ધાડું તો, તે મુજ કને નહિ ફાવતા.
 તાપો ત્રિવિધ દમવા મને, તત્પર ભડે રહેતા મઠા;
 ખુદાઈ નુરજો જીગરમાં તો, ભસ્મ થાતાં તે બધાં.
 હે જીગર ખુદાઈ શરાબે, મસ્ત રહે ! બસ ! મસ્ત રહે;
 તાકાત કોની ખલ્કમાં કે, મસ્તીમાં તે કષ્ટ દે !
 એ મસ્તીમાં દિનરાત છે ને, વહી જતાં, પરવા નહિ.

ખ્યારા ખુદા ! એ મસ્તી દે, એ મસ્તી દે એ મસ્તી દે;
 ચાચું ન બીજું તુજ કને બસ ! મસ્તી દે, તુજ મસ્તી દે.
 ૧ જીવનમગારો

૧૬-૨-૧૭

૯૧ બગ ભગત.

ચાડી ચુગલી ને નિંદામાં, આખો દિવસ તું ગાળે છે;
 એક ક્ષણ પણ શ્રી પ્રભુનામને, તું કદિ નહિ સંભાળે છે.

(આથી વધુ મનુષ્યનું અદ્યપતન કયું ?)
 જન્મ દીધો શ્રી પ્રભુજીએ, તેને તું વિસારે છે;
 ક્ષણભર કદિ તું નામ રટે તો, ચોટે વાત પુકારે છે.

(આથી મોટો દંભ કયો ?)
 વિષય વિષયોને તું વગડે, મોહિત તેમાં થાયે છે;
 કામિની કંથન વિણ તુજ આંખે, અન્યન કંઈ દેખાયે છે.

(આથી મોટો અધારો કયો ?)

૨૩-૬-૩૪

૯૨ ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને પૈસા, નથી પૈસા તણા કંઈ તોર;
 ગરીબીમાં હું ઉછર્યો છું, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને સત્તા, નથી સત્તા, તણા કંઈ દોર;
 હું આદ્યો સર્વ સત્તાથી, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને વસીલો, વસીલાતું ન મુજને જોર;
વસીલાથી રહું છોટો, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને કંઈ રૂપ, નથી કંઈ રૂપનોથે ગર્વ;
હું રાચું રૂપથી કદિ ના, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી હું ફાંકડો ફક્કડ, નથી હું આકરો અક્કડ;
હું સીધો ને સદા સાદો, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી હું મદલ મસ્તાનો, ન એનો કંઈ કફં દાવો;
હું સુકલડી અને નિર્બળ, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી બુદ્ધિ પ્રખર મુજમાં. નથી પાંડિત્ય કે ચતુરાઈ;
હું રાચું સાદી સમજણમાં ગરીબી હાલ મારા છે.

૨૭-૬-૩૪

૯૩ સર્વ વ્યાપી પ્રભુ

(સવૈયો)

આજું પરમાણુમાં પ્રભુજી ! તું વસી રહ્યો સર્વે જ સ્થળે;
હિમગિરિમાં, હ્રુદ્ર કલ્પોમાં, બીજ, તરૂને શાખ, ફળે.

ભરતી ઓટ, ચઢતી પડતીમાં, ક્ષર અક્ષરમાં, તુંજ બધે;
ખ્યાપી રહ્યો તું પશુ પક્ષીમાં, દાનવ નરમાં તુંજ બધે.

મિત અમિતમાં, સૂક્ષ્મ સ્થુળોમાં, ગિરિશૃંગો કે બીજી મહિં;
અગકિત તારક, રવિચંદામાં, પ્રભુ ! તું; કંઈ તુજ વિણ નહિ.

સાગર, ઝરણો, ચમન શુભોમાં, બુલબુલના ટહુકાર મહિં;
 ધન્દધતુબ્યના મનહર રંગે પ્રભુ ! તું; તુજ વિષુ ડાર નહિ.
 દિગન્ત માંહે, વિશ્વ-ખિંદુમાં, સ્વર્ગ, મૃત્યુ પાતાળ મહિં
 અવતારોને શિવ, વિષ્ણુમાં, સ્ત્રાપા, ત્રાતા કાળ મહિં;
 સૌ રૂપે પ્રભુ ! તું તો વ્યાપે તારો આવિભાવ બધે;
 સહુમાં તું છે, તારામાં સહુ, પારજ તારો કોણ લહે ?
 સર્વ સ્થળે ને સૌ દિશામાં, ત્રિકાળ માંહે તું વ્યાપે;
 તારો મહિમા કેમ કરીને, પરિમિત સૌ માણસ માપે ?

(૨૧-૩-૨૮)

૯૪ ઝુંડાક.

(તવ)

મઢ માંહે તલ્લીન થઈને, ઝુલ્મ કરે ઝુંડાક;
 રંક પ્રજાને રંજીતીને, દિગન્ત ગજવે હાક.
 થર થર ધૂળવે સહુ કોને, સિતમ તણો નહિ પાર;
 આલિમ થઈ દશ દિશ ઝૂઝે, વર્તાવે હાહાકાર.૧

પણુ પ્રભુના દરબાર મહિં તો, ઝુલ્મ નહિ સંખાચ,
 વાવે તેણું સહુ કો લણતું, હોય રંક કે રાય.
 નિર્દોષીના નિશ્વાસો, કે શક્તિ પ્રભુની ચૂક;
 બે સર્પો બે હાથે ઉપજ્યા; દુઃખે કીધો મૂઢ.૨

વ્યાકુળતા અંગે વ્યાપી ને, બન્યો બહુજ બેઝાર;
ઉપાય કોટી કીધા તો પણ, મળ્યું ન ઠરવા ઠાર.
“ઝે મઢોના મસ્તક છેદી, આરોગો મહારાજ !
વ્યાધિની પીડા સૌ નાશે,” તખીબ કહે ઇલાજ.૩

ઔષધ કાળે ઝે મસ્તકની, કતલ : થતી આપેર;
અગણિત નિર્દોષી રંકોમાં, વત્યો ભારે કેર.
સજ્જ થયો કમ્મર બાંધી, અંતે કાઢ્યા લુહાર;
પુત્ર-વેર લેવા કાળે, ઉશ્કેર્યો લોક અપાર.૪

ભારે જંગ મચ્યો તેમાં, ઝુહાક થયો બેઝાર;
ખુન ખારીમાં મૃત્યુ-શરણે, પહોંચ્યો એ નિર્ધાર.
કયાં અલિમ ઝુહાક અને, કયાં કાઢ્યા રંક લુહાર ;
પણ પ્રભુના ધારા કંઈ ન્યારા, કોણજ પામે પાર ?૫

અલિમ કે મદ-મસ્ત જનોનો, જગમાં નહિ અવકાશ;
સત્તા સાથે તે સર્વેનો, અંતે થાય વિનાશ.
દિવ્ય શક્તિ પ્રભુની વ્યાપે તે, કો થી કહિ કલ્પાય;
એક પલકમાં તરણું મેરૂં, મેરૂં તરણું, થાય.૬

૧૭-૮-૨૪

૯૫ શાન્ત મધુરં.

(પ્રાસાંગિક)

શાંત, મધુરં; શાંત મધુરં;
વાયું ! પશ્ચિમ સાગરના !

ધીમે ધીમે કુંકર ને વા,
વાયું! પશ્ચિમ સાગરના

ખળખળતા પાણી ઉપર જ;
આવ ચંદ્રથી આથમતાં;
કું કું કરીને તેને અહિંઆં,
મુજ પાસે કરીને હંકાર;

મુજ નાનકડો, મુજ લાડકડો,
ઉઘીને ઉઠ તે પહેલાં
નિદ્રને વિશ્રાંતિ લેને
ક્રને તાત આવે જલહી;

વિશ્રાંતિ લેને વિશ્રાંતિ,
માત તણા ખોળા માંહિ,
ક્રને તાત આવે જલહી;
નિજ આલકડા પાસે આવે.

જરૂર તાત માળા માંહે,
રૂપેરી ચંદા નીચે સહુ,
રૂપેરી સઠ પશ્ચિમથી;
ઉઘ નહાનકડા ઉઘ લાડકડા.
ઉઘી લેને તું નહાલકડા.

૧૧-૪-૨૦

સમાપ્ત.

આભિપ્રાય.

તમાન સમયમાં બહાર પડતા આ કાવ્ય સંગ્રહની અંતરે આ કૃતિઓ છે એમાં સૌથી પ્રથમ એ કે એમાંનાં વર્ણનાં ખરા કાવ્યા અર્વાચીન પદ્ધતિથી કંઈકે જુદા પદ્ધતિમાં લખાયા છે અને આપણને ગદ્ય પદ્ધતિના દ્રવ્યોનો ખ્યાલ આપે છે. એમાં છંદોમય કાવ્યો છે, પદ્યો છે અને ગદ્યની રમનાં કાવ્યો પણ છે. એમાં કેટલાક સુકતો છે અને ખંડ-કાવ્યો પણ છે. કાવ્યોના વિષય પરત્વે તો એટલું જ કહેવું અસ શકે કે અદ્વૈત વાદ જેવા ચિંતન પ્રધાન વિષયથી માંડી 'ગ્રિષ્મનું છેલ્લું ગુલામ' જેવા વર્ણનાત્મક અને 'નવલી ઉપા' જેવા પાસાગિક વિષયને પણ દ્રવિ રૂપર્યા છે.

એમાંનાં છંદોમય કાવ્યોમાં ભાવનું આરોપન સુરેષ છે અને કાવ્યોચિત્ત લય અને તેની પ્રવાહિતા પણ સરસ રીતે નિર્ધાર છે. ભક્તિ વિષયક અને ચિંતન પ્રધાન કાવ્યોમાં કવિના લક્ષ્યના ભાવનો આવેગ અને ઊર્મિની સચ્ચતા આપણે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

ખંડ કાવ્યોમાં લીલેલા પ્રસંગો પણ ખૂબ કાવ્યોચિત્ત અને સુંદર છે. એમાં 'વસિષ્ઠને અરુણિતો સંવાદ' અને 'કુરુક્ષેત્રમાં અર્જુનનો વિવાદ' એ કવિની પ્રાસાદિક શક્તિનાં ઉદાહરણો છે. ગુજરાતી સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં આ સંગ્રહનો ઉમેરો આવકારવા લાયક છે.

—પ્રો. કુંજ વિહારી મહેતા.

